

GİRİŞ

Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin mali sorunlarının sürekli hale geldiği 19. yüzyılda (yy.) Osmanlı mali alanında etkili olan Galata Bankerleri ve bu banker ailelerden birisi olan Baltazzi ailesinin Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini konu almıştır. Böyle bir konunun seçilmesinin nedeni; Osmanlı Devleti'nde burjuvazi sınıfın özelliklerini taşıyan bir topluluk olan Galata Bankerleri hakkında, tarih alanında ve finans alanında yazılan birçok eserlerde kimileri tarafından hain, kimileri tarafından kahraman ilan edilmeleridir. İşte bu çalışma objektiflik ilkesi ışığında Galata Bankerleri hakkındaki bu iki yargının daha belirgin olarak ortaya konulmasına yardımcı olmak için hazırlanmıştır. Ancak Galata Bankerleri hakkındaki bu iki yargının belirgin olarak ortaya konulmasının tek yolu ise o kültüre ve bakış açısında sahip ve yaşayan bir temsilci ile görüşülmesi ve doğru bilgilere varılmasıdır. Ayrıca yapılan görüşme ile Baltazzi ailesinin Osmanlı Devleti'ne bakış açısında ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Fermanı'nın ilanı öncesi klasik devlet anlayışı içerisinde mali yapısının ortaya konulması ve Tanzimat Fermanı ilanı sonrası, batılaşma çabalarının hakim olmasıyla birlikte, mali yapısındaki değişiklikler ele alınmıştır. Bu bölümün böyle bir ayrıma tabi tutulmasının nedeni ise, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren klasik yapısı içerisinde maliyesinin tımar ve vakıf sistemleri gibi temel bazı ayaklar üzerine oturtulması ve 19. yy.'ın ortalarına kadar süren bu klasik anlayışın, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile yerini batılaşmaya çabalarına bırakmıştır. Fakat bu çabalar istenilen olumlu sonuçları doğurmamış ve Osmanlı Devleti 19. yy.'ın ortalarından itibaren dış borçlanma sürecine girmiştir. Borçlanma sürecinin başlamasında Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini hızlandırmıştır.

İkinci bölümde 19. yy'da Avrupa'da yaşanan sanayi devrimi ve sanayi devriminin Osmanlı Devleti'ne siyasal ve mali etkileri ile birlikte, iç borçlanmanın en önemli kaynağı olan Galata Bankerleri'nin ortaya çıkışı, faaliyetleri ve dış borçlanma sürecinin başlaması gibi konular ele alınmıştır. Avrupa'da sanayi devrimi sonrası, Osmanlı Devleti'nin sanayi devrimine geçememiş olması üzerine Osmanlı ekonomisi iç ve dış borçlardan elde edilen kaynaklar ile beslenmeye başlamıştır. Bu borçlanma süreci Osmanlı Devleti'nin içerde Galata Bankerleri ile dışarıda ise Avrupalı Devletler ile finansal ilişkisinin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu ilişki neticesinde Osmanlı

Devleti'nde burjuvazi sınıfın özelliklerini taşıyan Galata Bankerleri Osmanlı ekonomisinde önemli birçok rol oynamışlardır. Galata Bankerleri, kimileri tarafından olumlu faaliyetleri dolayısıyla övgü ile bahsedilirken, kimileri tarafından ekonomik çıkarlarını devamlı düşünen hatta ihanet eden bir sınıf olarak nitelendirilmişlerdir. Ancak bu iki ayrımın doğru olarak belirlenmesi, Galata Bankerlerinin faaliyetlerinin toplu olarak değil de bireysel olarak da ele alınması gerekmektedir. Bu neden çalışmamızın üçüncü bölümü Galata Bankerlerinden bir aileyi içermektedir.

Üçüncü bölümde, Osmanlı Devleti'nin Galata Bankerlerinden olan Baltazzi ailesinin, Osmanlı Devleti ile olan ekonomik ilişkileri ve Osmanlı ekonomisindeki faaliyetlerine değinilmiştir. Ayrıca bu bölümde, Baltazzi ailesinin Osmanlı Devleti hakkındaki görüşlerinin yansıtılması amacıyla mülakat görüşmesi yapılmıştır. Yine yapılan mülakat görüşmesi, Sosyal Bilimlerde verilerin analizinde kullanılan ve konunun daha ayrıntılı olarak ele alınmasını ve art düşünceni ortaya çıkarılmasına yardımcı olan Betimsel Analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Bu analiz sayesinde, Baltazzi ailesinin Osmanlı Devleti'ne bakış açısı daha ayrıntılı bir biçimde ortaya konulmuş ve daha kolay yargıya varılmıştır.

Genel Değerlendirme ve Sonuç kısmında ise Baltazzi ailesinin ekonomik faaliyetleri değerlendirilerek Osmanlı Devleti'nde yaşayan burjuvazi sınıfı oluşturan Galata Bankerlerine ilişkin yargılara ulaşılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ’NİN MALİ YAPISI

I- TANZİMAT FERMANI’NIN İLANINDAN ÖNCE OSMANLI DEVLETİNİN MALİ YAPISI

Birinci bölümde Osmanlı Devleti’nin klasik ve modern mali yapısı anlatılarak, devleti iç ve dış borçlanmaya götüren sebepler ele alınmıştır. Birinci bölüm iki kısma ayrılmıştır. İlk kısımda Osmanlı Devleti’nin Tanzimat Fermanı öncesi klasik mali yapısı anlatılmıştır. İkinci kısımda ise Osmanlı Devleti’nin Tanzimat Fermanı sonrası modern mali yapısı ile yaşanan gelişmeler ve dış borçlanma sebepleri üzerinde durulmuştur. Birinci bölümün Tanzimat Fermanı’nın öncesi ve sonrası olarak ele alınmasının nedeni, Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren işleyen merkezî devlet yapısının bozulmaya başlaması ile ortaya çıkan sorunları, Tanzimat Fermanı’nı ilan ederek aşmaya çalışmasıdır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile klasik devlet yapısından modern devlet yapısına geçmeye çalışmıştır.

Osmanlı Devleti’nin mali teşkilatı; merkez maliyesi, tımar sistemi ve vakıf sistemi olarak üç kısma ayrılmaktadır. Bir başka deyişle Osmanlı Devleti’nin “Gayri Safi Milli Hasılası”nın tamamı bu üç kalemden elde edilen gelirlere oluşmaktadır. Zira Osmanlı Devleti’nde üç gelirin toplam kamu gelirleri içerisindeki dağılımına bakılacak olursa; merkezi hazine gelirlerinin % 51, tımar sisteminden elde edilen gelirlerin % 37 ve vakıftan elde edilen gelirlerin ise % 12 paya sahip olduğu görülmektedir (Tabakoğlu, 2000: 125).

A) OSMANLI DEVLETİ’NİN MERKEZ MALİYESİ VE MERKEZ MALİYESİNE GELİR SAĞLAMA YÖNTEMLERİ

Osmanlı Devleti’nde merkez maliyesi, gelir ve giderleri merkezi bütçeye yansıtan ve “Bab-ı Defter” adı verilen maliye teşkilatından oluşmaktadır. Bu teşkilatın

en üst kurumunu ise bugünkü yaklaşım ile Maliye ve Gümrük Bakanlığı'na benzer bir teşkilat yapısına sahip olan Defterdarlık Kurumu teşkil etmektedir (Tabakoğlu, 1997: 166)¹. Devletin tüm merkez ve taşra birimleri defterdarlığa bağlı olarak çalışmaktadır (Öner, 2005: 187). Defterdarlık kurumunun en yetkili kişisi ise aynı zamanda Rumeli eyaletinin de birinci defterdarı unvanına sahip olan Başdefterdar'dır. Başdefterdar ise bugünkü yaklaşım ile Maliye Bakanı'nı temsil etmektedir. Maliye kayıtlarının tutulması ve mali işlerin düzenlenmesi Başdefterdar'ın sorumluluğunda olduğundan, Başdefterdar'ın mali konularda tuğralı hüküm verme yetkisi bulunmaktadır (Cin ve Akyılmaz, 1995: 207). Baş defterdarlık kurumu aynı zamanda mali yargının ve hazine işlemlerinde en üst makamıdır. Sadece Sadrazama karşı sorumlu olan Başdefterdarlık Kurumu, hazinenin çeşitli gelir ve gider hesaplarının tutulduğu ve mali koordinasyonun sağlandığı ruznamçe bürolarından oluşmaktadır (Tabakoğlu, 2000: 127). Ruznamçe, gelir ve giderlerin günlük olarak kayıt edildiği defterlere denilmektedir. Bu defteri tutana ise "Ruznamçeci" adı verilmektedir (Sayın, 1999: 162). Osmanlı Devleti'nin gelirlerinin % 51'ini denetleyen merkez maliyesi, yıllık olarak bütçe kayıtlarına yansıtılmaktadır. Bunlar genellikle yıl sonunda tutulan kesin hesap cetvelleridir. Osmanlı Devleti'nin bütçe tahminleri gelir öncelikli bütçeler şeklinde hazırlanmaktadır (Tabakoğlu, 1985: 2).

1. Osmanlı Devleti'nde Merkez Maliyesinin Gelir Elde Etme Yöntemleri

Osmanlı Devleti'nin merkez maliyesinin gelir kaynaklarını mukataa, cizye ve avarız gelirleri oluşturmaktadır. Mukataalar, devlet ait toprakların özel girişimciler eliyle işletilmesidir. Cizye gelirleri ise gayrimüslimlerden alınan bir vergi türüdür. Avarız gelirleri ise önceleri savaş ve olağanüstü giderleri karşılamak üzere konulmuşsa da daha sonra devletin olağan gelirleri arasında yer almaktadır (Tabakoğlu, 2000: 128).

a) Osmanlı Devleti'nde Merkez Maliyesi'nin Gelirlerinden Mukataa Uygulaması Ve İşletilme Biçimleri

Mukataa kelimesi "kesmek" anlamına gelmektedir. Yani bir arazinin belirli parçalara ayrılması ve kira karşılığında işletilmesi hakkıdır (Sayın, 1999: 56). Yani

¹ Defterdarlık adıyla bağımsız bir kurum ilk defa Fatih Sultan Mehmet zamanında oluşturulmuştur. Bu değişikliğe kadar mali işler Hazine kethudaları, Beytül Mal Emni ve Sadrazamlar tarafından yürütülmüştür. İlk Başdefterdar Fenarizade Ahmet Çelebi'dir (Sayın, 2000: 73).

Mukataa, devletin başkasına tahsis etmeyerek merkezde yaptığı harcamalar için kendi hazinesine ayrılan gelir kaynaklarıdır (Öner, 2005: 162). Bu yöntemde devlet gelirlerini toplamak için ayrı bir teşkilat kurmadan veya herhangi bir maliyete katlanmadan gelir kaynaklarını belirleyip sınırlandırarak mukataa'ya dönüştürüp bunu özel teşebbüslere bırakmaktadır (Tabakoğlu, 1985: 120). Ayrıca toprak gelirleri yanı sıra mukataalar, İstanbul, Bursa, İzmir gibi büyük şehirlerde toplanan vergi ve resimlerden (pazar ve gümrük gelirleri, maden işletmeleri, tuzla gibi kaynaklardan) elde edilen gelirlerden de oluşmaktadır (Öner, 2005: 162).

Mukataa gelirlerinin bütçe içerisindeki payları %24 ile % 37 arasında değişmektedir. Mukataalar üç yöntemle işletilmektedir. Bu yöntemler iltizam, emanet ve 17. yüzyılın sonlarından itibaren malikane sistemidir (Tabakoğlu, 2000: 128).

aa) Mukataaların İşletilme Yöntemi Olarak İltizam Sistemi

“İltizam, mukataaların müteşebbisler eliyle bir bedel karşılığı işletilmesidir. İltizama vermeye ilzam, ilzam verilen kişiye mültezim denirdi” (Tabakoğlu,1985: 122). İltizam sistemi ilk olarak Fatih Sultan Mehmet zamanında sistemleştirilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra faal nüfus getirilmesi için topraklar isteyenlere parasız olarak verilmiş sonra mukataa haline dönüştürülmüştür (Tabakoğlu, 1997: 178). Bu dönemden sonra iltizam sisteminin yaygınlaşmasındaki temel faktör, devletin artan giderlerini karşılamak için vergi kaynaklarını nakde dönüştürmek zorunda kalmasıdır (Cin ve Akyılmaz, 1995: 341).

İltizam sistemi ile mukataa haline dönüştürülen topraklar, tahvil adı altında 1 ile 3 yıl arası değişen sürelerde açık artırma usulü ile verilmektedir. Daha sonra bu mukataalar buldukları eyaletlerdeki defterdarlık, yoksa merkezi defterdarlık önünde açık artırma yoluyla ilzam edilmektedir. İhaleyi alan mültezim iltizam bedelinin bir kısmını peşin, kalanını ise taksit olarak ödemektedir (Akgündüz, 1999: 488). Ayrıca iltizama verilen toprağın değerinde zamanla ortaya çıkacak artışlar dikkate alınır ve iltizamı alan mültezime yeni değer artışı bildirilmektedir. Mültezim bildirilen yeni değeri kabul ederse iltizama verilen toprağı işletmeye devam edebilmektedir. Aksi takdirde toprak başkasına devir edilmektedir (Tabakoğlu, 2000: 128). İhaleyi alan mültezimler ise peşin olarak ödemesi gereken miktarları sarraflardan temin etmişlerdir. Zamanla sarraflar mültezimlere sağladıkları bu finansal destek sayesinde oldukça

yüksek faiz kazançları elde ettikleri gibi aynı zamanda iltizamlar sistemine de hakim olmaya başlamışlardır. Bu mültezim sarraf ilişkisi ile biriken sermayeler, zamanla sarrafların devlet ile borç ilişkisinin doğmasına neden olmuştur².

Tımar sistemindeki aksaklıkları düzeltmek amacıyla getirilen iltizam sistemi zamanla toprak yapısındaki bozulmayı önleyememiştir. Bu sistemde mültezimler tarafından konulan ağır vergilere maruz kalan köylü toprağını terk etmeye başlamıştır. Bu durum karşısında devlet 1695 yılında itibaren malikane sistemine geçmek zorunda kalmıştır. Zira devlet malikane sistemi ile tahribata uğrayan toprak yapısını, ömür boyu işletim hakkı tanıyarak düzeltmeye çalışmıştır (Genç, 2005: 105).

ab) Mukataaların İşletilme Yöntemi Olarak Emanet Sistemi

Emanet yöntemi, mukataaların devlet tarafından emin adı verilen güvenilir devlet memurları eliyle işletilmesidir (Tabakoğlu, 1997: 178). Emaneti idare eden memura “Emin”, idare şekline ise “Emaneten İdare” denilmektedir. Bu yöntemde mukataanın gelirini; maaş, kira ve giderler çıktıktan sonra kalan tutar oluşturmaktadır (Öner, 2005: 162). Emanet yönteminde memur görevi karşılığı sadece maaş veya dirlik ödemesi almakta ve memurun işletmenin kar veya zarar durumuyla ilgili sorumluluğu bulunmamaktadır. Emanete konu olan işletmeler, gelirinin düşüklüğü nedeniyle mültezimlere çekici gelmeyen veya stratejik önemi olan maden ve gümrüklerin devletin tekelinde işletilmesidir (Tabakoğlu, 1985: 128).

ac) Mukataaların İşletilme Yöntemi Olarak Malikane Sistemi

Malikane sistemi, 17.yy.’de uzun süren savaşlar nedeniyle devletin artan giderleri karşılamak, önceden gelir elde edebilmek amacıyla mukataaların bir veya birkaç yıl yerine ömür boyu tasarruf yetkisi ile satılmasıdır (Öner, 2005: 163). Sistemin amacı; sıklıkla değişen mültezimlerin fazla gelir elde edebilmek için tahrip ettiği vergi kaynaklarını düzeltmek amacıyla değişmeyen bir mültezimin tasarrufuna bırakmaktır (Cin ve Akyılmaz, 1995: 343). Malikane sistemine ilk olarak Şam, Halep, Diyarbakır, Ayıntap, Mardin, Malatya, Tokat bölgelerinde uygulamaya geçilmiştir (Tabakoğlu, 1985: 131).

² Bu konunun ayrıntılarına “Osmanlı Devleti’nde İç Borçlanmanın Evrimi ve Galata Bankerleri” konusunda ayrıntılı olarak değinilmiştir.

Malikane sisteminde devlet, müzayede öncesi her mukataa için bir muaccele (peşin) bedel tesit etmekte ve bu bedel, mukataa sahibinin kazanacağı yıllık karın 2 ile 10 katı arasında değişen tutara tekabül etmektedir. Müzayede sonunda en yüksek bedeli teklif eden kişiye mukataa ömür boyu tasarruf yetkisi ile verilmektedir (Cin ve Akyılmaz, 1995: 343).

Malikane sisteminde ihaleyi alan kişi, toprakları ömür boyu işletme hakkına sahip olmaktadır. Ancak malikane sahibinin ölümü halinde malikane toprakları tekrar ihaleye çıkarılır ve en yüksek bedeli vermek şartıyla malikane toprakları tekrar eski sahibinin ailesine geri verilmektedir. Ancak bu ihaleden önce malikanenin tekrar eski sahiplerinde kalması için ölen kişinin erkek çocuğunun olması şartı aranmaktadır. Aksi takdirde malikane ölen kişinin ailesine tekrar verilmemektedir (Genç, 2005: 110).

Osmanlı yönetimi, malikane sistemi ile iltizam sistemindeki aksaklıkları, toprakları kişilerin ömür boyu tasarruflarına bırakarak gidermeye çalışmıştır. Ancak malikane sahiplerinin topraklarına gereken önemi vermemesi ve topraklarını başkalarına kiraya vermeleri sonucunda malikane sistemi de bozulmuştur. Ayrıca bu durum malikane sisteminde iltizam kademesinin oluşmasına neden olmuştur. Bu nedenle de zamanla malikane sistemide terk edilerek topraklar tekrar iltizam sistemi ile işletilmeye başlanmıştır (Tabakoğlu, 1985: 135).

b) Osmanlı Devleti'nde Merkez Maliyesi'nin Gelirlerinden Cizye Vergisi Ve Toplama Yöntemleri

Cizye vergisi, gayri müslim vatandaşlardan askeri hizmete karşılık alınmaktadır (Öner, 2005: 147). Bu nedenle de özellikle Rumeli bölgesinden cizye vergisi sayesinde önemli gelir elde edilmektedir (Tabakoğlu, 1997: 180). Ancak cizye vergisinden din adamları, ergin olmayanlar, iş yapamaz durumda olanlar ve kadınlar muaf tutulmaktadırlar (Tabakoğlu, 1985: 139).

Cizye vergisi, Osmanlı Devleti'nin vergi gelirleri içerisinde önemli bir paya sahiptir. 1528 yılında cizye gelirlerinden, Rumeli'den 42,29 milyon akçe, Anadolu ve Kırım'dan 3,76 milyon akçe ve toplam 46,05 milyon akçe gelir sağlanmıştır (İnalçık, 2000: 105). Yıllar itibariyle dalgalanmalar yaşanmış olmasına rağmen vergi gelirleri içerisindeki payı % 23 ile 48 arasında değişmektedir (Tabakoğlu, 2000: 128). 1856 yılındaki Islahat Fermanı'nın ilanına kadar toplanılan cizye vergisi, bu ferman ile bedeli

askerlik olarak değiştirilmiştir (Tabakoğlu, 1997: 180). Cizye vergisi, maktu vergi ve aler-ruus (kişi başına) adı altında iki şekilde tahsil edilmektedir (Akgündüz, 1999: 441).

ba) Cizye Vergisinin İlk Toplama şekli Olan Maktu Vergi

Cizye vergisinin ilk toplama şekli olan maktu vergi, halkı gayri müslim olan devlet ve eyaletlerden yılda bir defa toplu olarak tahsil edilmiştir (Sayın, 2000: 8). Osmanlı Devleti'nde ilk maktu vergi I. Murat zamanında Raguze Cumhuriyeti'nden (Dubrovnik Cumhuriyeti) alınmıştır (Falay, 1989: 64). Raguze Cumhuriyeti'nden sonra birçok devlet ve eyaletten de bedel-i cizye denen maktu vergi tahsilatı yapılmıştır. Rumeli'deki Eflak ve Boğdan Voyvodalıkları ve Erdel Krallığı maktu cizye tahsilatı yapılan eyaletlerdendir (Tabakoğlu, 2000: 128).

bb) Cizye Vergisinin İkinci Toplama şekli Olan Aler-Ruus (Kişi Başına) Vergisi

Cizye vergisinin ikinci toplama şekli olan Aler-ruus cizyesi, savaşlar sonucu fethedilen topraklardaki gayri müslimlerden mali gücüne göre tahsil edilen bir vergi türüdür (Sayın, 2000: 8). Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren cizye vergisinde değişiklik yapılmamıştır. Ancak 17.yy.'dan itibaren kişi başına alınan cizye vergisinin tahsili üç kısma ayrılmıştır. Buna göre yüksek gelirli gayri müslimlerden 4 şerifi altın (816 akçe), orta gelirlilerden 2 şerifi altın (408 akçe), ve düşük gelirlilerden ise 1 şerifi altın (204 akçe) alınması kararlaştırılmıştır. Cizye vergisinin tahsilatını "Cizyedar" adı verilen memurlar tarafından gerçekleştirilmiştir (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 441).

c) Osmanlı Devleti'nde Avarız Vergisinin Toplanması

Avarız vergisi, "Osmanlı maliyesinde olağandışı ve düzensiz (Gayr-ı Mükerrer) vergiler, avarız-ı divaniye, tekalif-i örfiyye veya kısaca avarız adı altında toplanmıştır" (Tabakoğlu, 1985: 153).

İlk avarız vergisi, hazinede nakit sıkıntısı arttığı sırada ordunun ihtiyacını karşılamak amacıyla II. Bayezid zamanında tahsil edilmiştir. Avarız vergisi başta savaş giderleri olmak üzere devletin ani ve büyük giderlerini karşılamak amacıyla konulmuşken zamanla olağan vergi haline gelmiştir (Sayın, 2000: 94). Avarız vergisi halkın toplu bir şekilde sorumlu olduğu vergi türüdür. Avarız vergisinde ilk olarak

bölge halkı avarız hanesine kayıt edilmektedir. Avarız hanesi, 3 ila 10 hane arasında değişmektedir. Avarız hanesini, ödeme gücüne sahip olan, köyde toprağa, şehirde ise geçimini sağlayacak sürekli bir işe sahip olan faal nüfus oluşturmaktadır (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 442).

Avarız vergisinden toplu halde muaflik söz konusudur. Buna göre “Ulaştırma ve ticaret güvenliğini sağlayan derbent teşkilatına giren köyler, köprülerin ve suyollarını koruma ve onarım hizmetini görenler, posta teşkilatına, menzillere, tuzla ve maden ocaklarına işçi ve çeşitli girdi sağlamakla yükümlü olanlar toplu olarak avarız vergisinden muaf idiler” (Tabakoğlu, 1997:180). Avarız vergisi toplu bir şekilde sorumluluk getiren bir vergi olsa da ferdi olarak muaflikta söz konusudur. Avarız vergisinden din adamları, sadaka ile geçinen fakirler ve askeriye sınıfından olanlar muaf tutulmuşlardır (Öner, 2005: 159).

Avarız vergisinin merkez maliyesinin gelirleri içindeki payı % 10–20 arasındadır (Tabakoğlu, 2000: 129). Avarız vergisi Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile kaldırılmıştır. Tanzimat’tan sonra avarız vergisi tek bir vergiye “Ancemaatin” vergisine dönüşmüştür (Öner, 2005: 158)³.

B) OSMANLI DEVLETİ’NDE TIMAR VE VAKIF SİSTEMLERİNİN UYGULANMASI

Osmanlı Devleti’nde toprak düzeninin esasını timar sistemi, sosyal düzeninin temelini ise vakıf sistemi oluşturmuştur. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren timar ve vakıf sistemlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesi sayesinde mali teşkilatının yaklaşık % 49 gelirini sağlamıştır. Ancak zamanla bu iki sistemde başlayan bozulmalar Osmanlı Devleti’ni iç ve dış borçlanma sürecine doğru götürmüştür.

Osmanlı Devleti, fetih politikası çerçevesinde toprak kazanmaya ve genişleyip büyümeye başlayınca bu toprakların tarım alanlarına dönüştürülmesi için dirlik sistemini uygulamaya koymuştur. Devlete ait arazi gelirlerinin bir kısmının ve tasarruf hakkının belirli hizmetler karşılığında muayyen şahıslara tahsis edilmesine dirlik denilmektedir (Aktan, 1988: 72). Osmanlı Devleti’nin Anadolu’da fethettiği topraklar genelde Selçuklu beyliklerine ve Türkmen ailelere, Rumeli’de ele geçirdiği topraklar ise

³ Bu konunun ayrıntılarına Tanzimat Fermanı sonrası vergi alandaki değişiklikler konusunda değinilmiştir.

feodal yapıda bulunan beylere ait özel mülkiye dayanmaktadır. Bu yapı dolayısıyla Osmanlı Devleti, Anadolu'daki topraklarda özel mülkiyetin devamına izin vermiş ve bu bölgedeki topraklarda dirlik sistemini uygulamamıştır. Dirlik sistemi ilk olarak Rumeli'de bulunan topraklarda uygulamaya konulmuştur. Anadolu'daki topraklarda ise 16.yy. ortalarında dirlik sistemine geçilmiştir. 16.yy.'de Osmanlı Devleti'nin topraklarının yaklaşık % 85'inde dirlik sistemi uygulanmıştır (Eren, 2000: 236).

Dirlik sistemi, miri arazi de denilen, devletin mülkiyetine alınan ve tasarruf hakkının devlet tarafından belirlendiği arazilerdir (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 427). Osmanlı Devleti, dirlik sistemindeki arazilerin işletilebilmesi için dirlik arazilerini yıllık gelirlerine göre ayrıma tabi tutarak, belirli kişilerin tasarrufuna belirli hizmetler karşılığı bırakılmıştır. Buna göre dirlik arazileri, has, zeamet ve tımar şeklinde ayrılmıştır. Bu ayrıma göre yıllık geliri 100.000 akçeden fazla olan has toprakları; padişah, vezir, beylerbeyi gibi yüksek dereceli memurlara tahsis edilmiştir. Has sahiplerinin gelirlerinin 5.000 akçesi için bir cebelü yetiştirmek yükümlülükleri vardır (Cin, 1992: 79). Zeamet toprakları, yıllık geliri 20.000 ile 100.000 akçe arası olan topraklardır. Bu araziler ise defterdar ve sancak beyleri gibi orta dereceli memurlara ayrılmıştır. Yine bu memurlarında gelirlerinin 5.000 akçesi için bir cebeli yetiştirme sorumlulukları vardır (Cin, 1992: 79). Tımar toprakları ise yıllık geliri 20.000 akçeye kadar olan ve sipahi adı verilen eyalet askerlerine ayrılan topraklardır (Aktan, 1988: 72). Tımar sahipleri, 3.000 akçe için bir cebelü yetiştirme yükümlülükleri vardır (Cin, 1992: 79). Zira tımarlı sipahi yetiştirdiği birlikler ile savaşa katılmazsa, devlet o yılın gelirini sipahiden tahsil etmektedir (Tabakoğlu, 2000: 131).

1. Osmanlı Devleti'nde Tımar Sisteminin Doğuşu Ve Uygulanması

Osmanlı Devleti, fütuhat anlayışı üzerine kurulmuş bir devlettir. Bu anlayışın temelini ise yeni topraklar kazanıp, İslamiyeti yaymak amacı teşkil ettiği için kısa sürede çok farklı dil, din ve milletten oluşan bir yapıya sahip olmuştur. Osmanlı Devleti böylesine kompleks bir yapıda kendi devlet modelini bir anda oluşturmamış ve fethedilen topraklarda bir geçiş dönemi uygulamıştır. Osmanlı yöneticileri bu geçiş döneminde son derece stratejik davranarak, fetihleri çeşitli aşamalardan geçirmişlerdir (Cin ve Akyılmaz, 1995: 232–233). Bu aşamaların ilki, fetihlerden sonra bir alıştırma süresinin geçmesi beklenmiş ikinci aşamada ise yerli hanedan barışçı usuller ile ortadan

kaldırılmış, üçüncü aşamada ise eski devlete mensup unsurlar muhafaza edilmiş ve son aşamada ise Osmanlı sistemleri ile bütünleşme sağlanmıştır. Fakat bu uygulamalar hiçbir zaman zorla gerçekleştirilmemiştir (İnalçık, 1993: 105). Kısacası Osmanlı Devleti, “gerek zaruretlerin tesiri altında gerekse yeni fethedilen bölgelerde halkın itiyat ve hislerine aykırı ani değişikliklerle bir muhalefet uyandırmamak için başlangıçta mevcut nizam üzerine sadece hakimiyetlerinin örtüsünü atıvermekle iktiva etmişlerdir.” (İnalçık, 1993: 106). İşte Osmanlı Devleti fetihler ile ele geçirdiği bu toprakları miri arazi olarak kabul etmiştir. Miri arazi, rakabesi (çıplak mülkiyeti) devlete ait olmak üzere, tasarruf hakkı muayyen bir bedel karşılığında şahıslara tefviz edilmiş arazilerdir (Cin, 1992: 51)⁴. Bu uygulamalarda tımar veya dirlik sisteminin doğmasına neden olmuştur. Tımar sistemi, “Büyük bir kısmı aynen mahsul olarak toplanmakta olan vergi gelirlerinin nakli, paraya çevrilmesi, merkezi bir devlet hazinesi halinde toplanarak, oradan vazifelilere dağıtılmasının güçlüğü karşısında bir kısım asker ve memurlara, muayyen bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsili salahiyeti ile birlikte vergi kaynaklarının tahsisi” şeklinde tanımlanabilir (Genç, 2005: 99).

Osmanlı Devleti’nde tımar sisteminin temelleri ilk olarak Osman Gazi döneminde atılmıştır. Osman Gazi, fethettiği toprakları tımar olarak dağıtmış ve oğlu Orhan Gazi’ye Karacahisar’ı tımar olarak vermiştir. Aynı zamanda Osman Gazi, tımar sistemi hakkında ilk kuralları getirmiştir. Bu kurallar şunlardır; tımarların sebepsiz olarak sahiplerinden geri alınmaması, tımar sahibinin ölümü halinde arazinin oğluna intikal etmesi ve oğul küçükse hizmet edecek yaşa gelinceye kadar, savaşımlara katılma zorunluluğunun hizmetkarları tarafından yerine getirilmesidir (Cin, 1992: 76). Osman Gazi dönemi ile uygulanmaya başlayan tımar sistemi, I. Murat döneminde düzenlenerek son şeklini almıştır. I. Murat döneminde dirlikler, gelirlerine göre tımarlara ayrılmıştır. Bu dönemden sonra aynı yapıda işletilen tımar sistemi, Kanuni döneminde en iyi işletildiği dönem olmuştur. Ancak aynı zamanda Kanuni dönemi tımar sisteminde bozulmaların başladığı bir dönemdir. Tımar sistemi, Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile kaldırılmıştır.

⁴ Tefviz; miri arazinin rakabesi devlette kalmak üzere, tasarruf hakkının muayyen bir bedel mukabilinde ve müddetsiz olarak devletçe şahıslara devredilmesidir (Cin, 1992: 97).

Tımar sisteminin iki temel özelliği bulunmaktadır. Birinci özelliği toprağın mülkiyetinin devlete ait olmasıdır (Eren, 2000: 236). Tımar sisteminde devletin mülkiyetinde bulunan bu arazilerde tarımsal faaliyetin devamlılığının sağlanması için topraklar, askeri hizmetler karşılığında tımarlı sipahilere bırakılmaktadır⁵. Tımarlı sipahilerin tasarruflarına bırakılan toprakların işletilmesi ve elde edilen gelirin tutarı kadar asker yetiştirmek yükümlülükleri bulunmaktadır (Tabakoğlu, 1985: 189). Ayrıca sipahiler memleketi dışardan ve içerden gelebilecek tehlikelere karşıda korumakla da mükellef bir devlet görevlisi konumundadır (Cin ve Akyılmaz, 1995: 286). Tımar sisteminin ikinci özelliği ise sipahi de dahil olmak üzere çiftçilerin topraklarını genişletmek olanağının bulunmamasıdır. Sipahiye sadece daha fazla gelir getiren tımara geçebilme hakkı tanınmaktadır. Ayrıca sipahilik konumu babadan oğla aktarılsa dahi oğul, babasının ilk konumundan başlamaktadır (Eren, 2000: 237). Bu uygulamanın nedeni zamanla sipahilerin feodal bir yapıya dönüşmemesi için uzun süreli tasarruf hakkının engellenmesidir. Dolayısıyla toprağı işleten tımarlı sipahi toprağın sahibi olmamakta sadece devletin alacağı vergileri tahsil yetkisine sahip bir kamu görevlisi konumunda bulunmaktadır (Tabakoğlu, 1985: 190). Ayrıca tımar sisteminde yetkinin ve sistemin denetlenmesi için kadılar görevlendirilmektedir. Böylelikle sipahinin toprak ve köylü üzerindeki yetkileri hukuk çerçevesinde belirlenmektedir (Tabakoğlu, 2000: 130).

Tımar toprakları sipahiye küçük bir hassa çiftliği şeklinde bırakıldıktan sonra bu topraklar sipahi tarafından çiftçi aileleri arasında bölünmektedir. Her bir aileye en fazla bir çift öküzün sürüleceği kadar arazi parçası verilmektedir (Eren, 2000: 237). Her çiftçi ailesinin işlettiği toprak parçası bir veya yarım olarak verilmekte ve bu alan dikkate alınarak çiftçiden “çift resmi” denilen toprak kirası alınmaktadır. Verilen çiftliğin alanı, verimine göre 70–150 dönüm arasında değişmektedir (Tabakoğlu, 2000: 131). Arazi parçası verilen çiftçi ailesi tarımsal üretim faaliyetinde bulunmakta, elde ettiği ürünlerin bir kısmını çift resmi adı altında kira olarak ve bir kısmını da aşar vergisi olarak sipahiye vergi olarak ödemektedir. Geriye kalan ürününü ise en yakın kasabaya veya kente götürüp satarak, tarım dışı ürün ihtiyaçlarını da bu şekilde karşılamaktadır (Eren, 2000: 237). Tımar sisteminde çiftçinin toprağını boş bırakması önlenmeye çalışılmıştır. Bu yüzden toprağını boş bırakıp başka bir iş tutan çiftçi, sipahiye “çift bozan resmi” adı

⁵ Sipahi, Devletin miri araziden muayyen bir parçayı belli bir askeri hizmete mukabil tevcih ettiği kişidir (Cin ve Akyılmaz, 1995: 288).

altında, bir senelik ürününün karşılığını ödemesi gerekmektedir. Yine toprağını üç yıl üst üste boş bırakan çiftçinin elinden toprağı mahkeme kararı ile alınıp bir başkasına verilmektedir. Çiftçi toprağını başkasına devir etmek istediğinde, sipahi, devletin temsilcisi olarak toprağı yeni sahibine tapusu ile verme yetkisi bulunmaktadır (Tabakoğlu, 2000: 131).

Osmanlı Devleti, tımar sistemi ile üretim faaliyetlerinin aksamasını ve toprağın boş kalmasını engellediği gibi vergilerin masrafsız bir şekilde tahsil edilmesini sağlamaktadır. Devlet elde ettiği vergi gelirlerini tımarlı sipahilere bırakarak asker yetiştirme yükümlülüğü ile savaşa hazır devamlı orduyu da beslemektedir. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti, tımar sistemi sayesinde üretim bölgelerindeki kamu hizmetlerinin de aksamasını önlemektedir. Çünkü tımarlı sipahiler sahibi oldukları bölgelerde vergi toplama, asker yetiştirme görevlerinin yanı sıra suyunun yapımı, bakımı ve halkın güvenliliğinin sağlanması gibi kamu görevlerini de yerine getirmektedir. Böyle bir yapı merkezi teşkilatın taşradaki eyaletler üzerindeki otoritesini de güçlü kılmaktadır (Tabakoğlu, 1997: 191).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren işleyen tımar sistemi 16. yy.'den itibaren başlayan askeri alandaki bozulmalar ve savaşların kaybı dolayısıyla fetihlerin durması tımar sisteminde çözümler yaşanmasına neden olmuştur (Cezar, 1986: 31). Tımar sisteminde 16.yy.'nin sonlarına doğru başlayan toprak yapısındaki çözümler karşısında devlet tımar sistemini değiştirerek iltizamlaştırma yoluna gitmiştir. Toprak yapısının tımar sisteminden iltizama dönüşmesindeki asıl neden, tımarlı sipahilerin ordu içindeki önemlerini kaybetmeleri ve bunların yerini merkeze bağlı devamlı birliklerden oluşan kapıkulu askerlerinin almasıdır. Bu dönüşüm karşısında devlet, devamlı olarak maaş alan kapıkulu birlikleri için nakit paraya ihtiyaç duymuştur. Bu nakit ihtiyacı da tımar topraklarının iltizama verilmesi suretiyle karşılanmaya çalışılmıştır (Genç, 2005: 102).

2. Osmanlı Devleti'nde Vakıf Sisteminin Uygulanması

Vakıf sistemi, sosyal güvenlik konusu ile ilgili olduğu kadar, ülkedeki eğitim, sağlık ve bayındırlık faaliyetlerini yürüten kurum olarak Osmanlı mali sisteminin

üçüncü ögesini oluşturmaktadır (Tabakoğlu, 2000: 133). Vakıf kelimesinin sözlük anlamı, hapsedmek ve alıkoymak demektir. Yani vakıflar, bir malı alım-satımdan alıkoyup menfaatini fakirlere tayin etmektir (Akgündüz, 1996: 177). Vakıflar iki kısma ayrılarak incelenmektedir. Birincisi; “Aynıyla İntifa Olunan” yani bizzat vakfedilen malın kendisinden yararlanılarak oluşturulan (Taşınmaz Mal) vakıflardır. İkincisi kısım vakıflar ise doğrudan doğruya kendini oluşturan maldan değil o maldan gelir elde edilerek oluşturulan (Taşınır Mal) vakıflardır (Keleş, 2001: 189–190).

a) Osmanlı Vakıf Sisteminde Taşınmaz Mal Vakıfları

Osmanlı vakıf sisteminde taşınmaz mal vakıfları, doğrudan doğruya aynıyla istifade olunan vakıflardır. Bu vakıflara “Müessesat-ı Hayriye” adı verilmekte olup; mabetler, medreseler, mektepler, imaretler, çeşmeler ve sebiller bu vakıf türüne giren taşınmaz malları oluşturmaktadır (Keleş, 2001: 189–190).

Taşınmaz mal vakıfları kuruluş amacı bakımından kendi arasından ikiye ayrılmıştır. Birincisi herkesin yararlanabileceği taşınmaz vakıflardır. Bunlar cami, mezarlık gibi herkesin yararlanması için kurulmuş vakıflardır. İkinci türü ise sadece fakirlerin yararlanabileceği şekilde oluşturmuştur. Bunlarda imaretler ve fakir hastaların gıda ve ilaç ihtiyaçlarını karşılayan vakıflardır (Akgündüz, 1996: 280).

Taşınmaz mal vakıflarının en önemli kısmını toprak vakıfları oluşturmaktadır. Toprak vakıfları iki kısımda incelenmektedir. Birincisi, özel mülkiyetin sahipliği altında iken vakfedilen topraklardır. Bu topraklar özellikle tımar sisteminin bozulmasından sonra uygulanmaya başlanmıştır. İkincisi ise devletin mülkiyetinde bulunan ve vakfedilen topraklardır (Tabakoğlu, 1997: 202). Bu vakıflara irsadi vakıflarda denilmiştir⁶. Bu vakıf türü devlet hazinesine ait toprakların, mülkiyeti devlette kalmak şartıyla sadece kullanım hakkının şahıslara tahsis edilmesidir (Akgündüz, 1996: 524). Toprak vakıflarından elde edilen gelirlerin oranı 15. yy.’de % 12 civarındadır. Tımar sistemindeki bozulmaların sonucunda bu oran 17. yy.’de % 20’lere, 18.yy.’de ise % 25 oranına yükselmiştir (Tabakoğlu, 2000: 133).

b) Osmanlı Vakıf Sisteminde Taşınır Mal Vakıfları

Osmanlı Devleti’nde taşınır mal vakıfları, doğrudan doğruya vakıf edilen eşya ile değil ondan elde edilen gelirler ile oluşturulan vakıflardır. Hastane, cami gibi hayır

⁶ İrsad kelime anlamıyla gözetmek ve hazırlamak demektir (Akgündüz, 1996: 524).

kurumlarının masraflarını karşılamak üzere vakıflar tarafından bunlar için gelir oluşturacak menkul ve gayrimenkul mallar tahsis edilmektedir. Tahsis edilen bu mallar işletilerek elde edilen gelirler hayır müesseselerine veya fakirlere dağıtılmaktadır. (Akgündüz, 1996: 284–285). Bu tür vakıflara “Müstegallat-ı Vakfiye” yani vakıf işletmeleri denilmektedir. Zira “Müstegallat” gelir getiren vakıf işletmeleri anlamına gelmektedir (Keleş, 2001: 190). Örneğin; İstanbul’da Kapalıçarşı ve Mahmut Paşa’daki vakıflara ait dükkanlardan elde edilen gelirler ile Ayasofya camisinin imaret giderleri finanse edilmektedir (Tabakoğlu, 1997: 202–203). Osmanlı Devleti’nde para vakıfları, müstegallat adı verilen kendi geliri ile oluşturulan vakıf grubuna girmektedir (Keleş, 2001: 190).

İlk para vakfı, II. Mehmet tarafından kurulmuştur. Fatih Sultan Mehmet, geliri yeniçeri ocaklarına verilen etlerin sübvansiyonunda kullanılmak üzere 24.000 altın vakfetmiştir (Tabakoğlu, 1997: 204). Bu vakfın gelirleri İstanbul’da faaliyette bulunan kasaplara sermaye olarak verilmiştir (Tabakoğlu, 2000: 134). Para vakıflarında vakfedilen paranın aslına dokunulmaksızın işletilmesi sonucunda elde edilen gelirler, vakfın amacı için kullanılmıştır (Keleş, 2001: 193). Para vakıflarının aslına dokunulmaksızın işletilmesi ve gelir elde edilmesi için şu üç yöntem kullanılmıştır. Birinci yöntem, müdarebe şirketi kurarak elde edilen karların dağıtılması yöntemidir. İkinci yöntem ise fakir kişilere tahsis edilen krediler olarak kullandırılmasıdır. Bu yöntem tamamen karsız ve faizsiz olarak fakir kişilere kredi olarak verilmiştir. Üçüncü yöntem ise para vakıflarının en yaygın uygulandığı yöntem olan “Muamele-i Şer’iyye” yöntemidir. Bu yöntemde elde edilen kar fakirlere dağıtılmıştır (Akgündüz, 1997: 223).

Muamele-i Şer’iyye uygulamasında nakit paradan gelir elde etmek amacıyla belirli faiz oranı karşılığında kredi sağlanmaktadır (Keleş, 2001: 195). Bu uygulamanın hukuki dayanağını İslam hukukunda “Bey’ül İne” diye bilinen alım-satım sözleşmesi oluşturmaktadır. Bey’ül ine usulünde bir mal veresiye olarak satılıp, alıcıya teslim edildikten sonra, yine alıcıdan peşin ancak daha az bedel ile geri alınmaktadır. Örneğin: Bir mal A şahsına veresiye olarak 50.000 YTL.’ye satılmakta, A şahsı henüz parayı ödemediği için aynı mal 40.000 YTL.’ye peşin olarak geri alınmaktadır (Akgündüz, 1997: 225). Burada amaç veresiye satılıp tekrar peşin alınarak, karşı tarafa kredi sağlamak, vakfa da para kazandırmaktır. Bu uygulama birçok İslam uleması tarafından faiz uygulanması dolayısıyla caiz olmadığı görüşünü savunurken, yine bir kısım İslam

uleması tarafından para vakıflarının caiz olduğu görüşünü tartışılmıştır. Bu iki farklı yaklaşım sonunda Kanuni döneminin şeyhülislamı Ebussuud Efendi tarafından son nokta konularak, para vakıflarının caiz olduğu kanunlaştırılarak, para vakfı uygulaması devam etmektedir (Keleş, 2001: 192). Para vakıflarının kabul görmesinin en büyük nedeni ise iktisadi zaruretler ve hayır yollarının kapanmasını önlemektir. Böylece ihtiyaç sahiplerine kredi sağlayabilmektir.

Osmanlı vakıf sisteminde para vakıflarının elde edilen gelirler, çeşitli hayır işlerine harcandığı gibi sosyal hizmetlerin görülmesinde de kullanılmaktadır. Bu vakıfların temelini birçok kamu kuruluşunun hizmetlerini yerine getirmek için kurulan ve “Avarız Akçesi” denilen yardım sandıkları oluşturmaktadır. Bu sandıkların sermayesini tamamen para vakıfları teşkil etmektedir. Ayrıca bu sandıklarda muamele-i şeriyye yöntemi ile işletilmektedir. Buradan elde edilen gelirler ise mahallelerde ihtiyacı olan esnafa, mahalle ahalisine, dul, yetim ve fakirlere kredi olarak verilmektedir (Akgündüz, 1996: 230).

Osmanlı Devleti’nde vakıf sistemi hakkında olumsuz birçok görüşte ortaya atılmaktadır. Bu görüşler vakıfların tam mülkiyet anlayışı için engel teşkil ettiği ve dolayısıyla Osmanlı ekonomisinin ve toplumunun kapitalizme geçemediğini varsaymaktadır (Tabakoğlu, 1997: 207). Son olarak para vakıfları, Osmanlı iktisat tarihinde kredi sağlayan önemli kuruluşlar olmuştur. Bu uygulama sayesinde birçok sosyal ve kamu hizmetlerinin görülmesi sağlanmıştır. Tanzimat Fermanı’nın ilanına kadar idarelerinde serbest olan para vakıfları, Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra Hazine Evkaf’lığına bağlanmıştır. Osmanlı Devleti’nin yıkılışından sonrada Vakıflar Para İdaresi, para vakıflarının idaresini yürütmüştür.

C) TANZİMAT FERMANI’NIN İLANINA KADAR OSMANLI MALİYESİNDE YAŞANAN BUNALIMLARIN NEDENLERİ

Tanzimat Fermanı’nın ilanına kadarki süreçte Osmanlı maliyesini mali bunalımlara götüren faktörleri genel olarak şu şekilde sıralamak mümkündür. Sınırlarda daralmayla birlikte artan nüfus, tımar sistemindeki çözülme, askeri alandaki gerileme, parasal alanda yaşanan sorunlar ve keşiflerle birlikte ticaret yollarının değişmesidir. 16. yy.’in ortalarında başlayan ve sürekli hale gelen bu sorunlara 17. ve 18. yy. ’de ülke içi ve ülke dışındaki olumsuz gelişmeler de eklenince mali bunalım şiddetlenmiştir. Bu

olumsuz gelişmeler Osmanlı Devleti'ni bu yüzyılın ortalarında ilk dış borç almasına neden olmuştur (Yılmaz, 2002: 187).

1. Tımar Sisteminin Bozulması

Osmanlı ekonomisi tarıma dayalı bir ekonomik yapıya sahiptir. Tarım faaliyetlerinin devamlılığı fetihler yoluyla kazanılan toprakların tımar sistemiyle işletilmesine bağlıdır. Bu döngüsel yapıda işletilen tımar sistemi askeri başarısızlıklar sonucunda fetihlerin durmasına ve tarımsal faaliyetlerin aksamasına neden olmaktadır. Aksayan tarımsal faaliyetler de devletin vergi gelirlerinin azalmasına yol açmıştır.

Savaş teknolojisinin hızla değişmesi ve sipahi ordusunun devletin askeri ihtiyaçlarına cevap verememesi de tımar sisteminin bozulmasına yol açmıştır. Zamanla ok, yay ve kılıç kullanan sipahi ordusu, Avrupa'nın ateşli silahlar kullanan orduları karşısında etkisiz kalmıştır. Bu nedenle de Osmanlı Devleti tımar sistemine dayalı sipahi ordusunu ihmal ederek, silah kullanan ve düzenli eğitim gören yeniçeri ordusunun sayısını arttırmıştır (Cin ve Akyılmaz, 1995: 333).

16. yy.'a kadar kusursuzca işletilen tımar sisteminde başlayan çözümler iltizam sistemi ile aşılmaya çalışılmaktadır. Ancak iltizam sistemiyle mültezimlere bırakılan topraklar, tımar sistemiyle bozulan toprak yapısını düzeltmediği gibi toprak yapısının tahribata uğramasına ve üretimin bozulmasına neden olmuştur. Bu olumsuz gelişmeye ek olarak 17. yy. sonlarına doğru büyük çaptaki toprak kaybı da üretim yapısına en büyük darbeyi vurmuştur. Devlet bu dönemden itibaren malikane sistemine geçmek zorunda kalmıştır (Tabakoğlu, 1985: 207). Ancak malikane sistemi de toprak yapısındaki bozulmaları düzeltmediği gibi zamanla devletin karşısına büyük toprak sahipleri olan ayan sınıfını ortaya çıkarmıştır. Bu durum merkezi teşkilatın taşradaki otoritesinin zayıflamasına neden olmuştur (Yılmaz, 2002: 189).

Toprak yapısındaki bozulma ile birlikte toprağını terk etmeye başlayan çiftçiler Bursa, Edirne ve İstanbul gibi büyük şehirlere göç etmişlerdir. Bu durum bozulan toprak yapısı nedeniyle tarımsal faaliyetlerin azalmasına neden olduğu gibi tarımsal üretimden alınan vergi gelirlerinin de azalmasına neden olmuştur. Şehirlerde ise mal talebinde yaşanan artışla birlikte tarımsal ürünlerin fiyatları yükselmeye başlamıştır. Bu olumsuz gelişme Osmanlı tımar sisteminin çözülmesine yol açmıştır (Tabakoğlu, 1985: 231).

2. Askeri Harcamaların Artması

18. yy.'de Osmanlı Devleti'nin maliyesini temelden sarsan ve bunalımın şiddetlenmesine yol açan neden savaşlar olmuştur. Savaşlar, önceleri devlet için yeni topraklar, dolayısıyla yeni kazançlar anlamına gelirken zamanla devlet için kazançtan ziyade büyük maliyetler getirmeye başlamıştır. Bu artan harcamalara yapılan savaşlarda alınan başarısız sonuçlar ve toprak kaybının artması neden olmuştur (Cezar, 1986: 140).

Devletin savaş harcamaları içindeki en önemli nakit çıkışları merkezi ordu ile devlet görevlilerine yapılan askeri harcamalardır. Askeri harcamalar kalemi içerisinde tımarlı sipahilere yapılan ödemelerde tahsis ilkesi uygulanırken, merkezi ordunun giderleri nakit olarak, her üç ayda bir ödenen ulufe maaşları ile ödenmektedir. Yine merkezi orduya padişah değişikliklerinde ödenen cülus bahşişleri de bu harcamalar içerisinde yer almaktadır (Tabakoğlu, 1985: 183).

Tablo 1. 1669–1711 Yılları Arası Kapıkulu Askerlerinin Sayısı Ve Yapılan Savaş Harcamaların Bütçe Üzerindeki Etkisi

Yıllar	Kapıkulu Askerlerinin Sayısı	Ulufe Tutarları (Akçe Olarak)	Bütçe Harcamalarına Oranı (%)
1669–1670	94.999	308.693.568	48,3
1687–1688	131.693	456.135.420	50,6
1690–1691	83.749	312.875.547	38,4
1691–1692	68.319	259.849.440	27,9
1692–1693	78.275	277.992.412	30,2
1693–1694	88.295	285.955.862	30
1694–1695	122.634	372.120.982	33,3
1696–1697	166.683	406.819.388	37,1
1698–1699	113.319	397.422.440	33,7
1700–1701	91.258	352.511.852	31,7
1704–1705	96.727	409.975.033	35,6
1710–1711	82.855	342.519.963	34,2

Kaynak: Tabakoğlu, 1985: 186

Tablo 1’de görüldüğü gibi 17. yy.’nin sonlarına doğru artan savaşlar dolayısıyla 1669–1699 yılları arası yeniçeri askerlerinin sayısında artış olmuştur. Bu artış ulufe harcamalarının artışıyla birlikte askeri harcamaların bütçe içerisindeki payını yükseltmektedir. Savaşların başarısızlıkla sonuçlanması ve yeni toprak kayıpları askerlere yapılacak bu ödemeleri zorlaştırmaktadır.

Askeri harcamalar sadece bu ödemeler ile sınırlı kalmamaktadır. Sınır boylarında görevlendirilen askerler ile kale onarım masrafları, cephane ve tophanenin mühimmat harcamaları, askerlerin zahire giderleri de oldukça önemli gider kalemlerini oluşturmaktadır. Teslimat giderlerinin bütçe harcamaları içerisindeki oranı % 28 ile % 37 arası değişmektedir (Tabakoğlu, 1985: 186).

Tablo 2. Osmanlı Devleti’nde Kale Askerlerinin Askeri Sayıları Ve Harcama Tutarı

Yıllar	Asker Sayısı	Yapılan Ödeme Tutarı (Osmanlı Lirası)	Bütçe Harcamalarına Oranı (%)
1696–1697	77.168	231.620.846	21,1
1698–1699	86.395	307.398.627	26,1
1700–1701	87.310	321.524.000	28,9
1702–1703	92.539	316.855.401	29,8
1704–1705	96.416	220.803.707	19,1
1710–1711	93.542	277.300.445	27,7
1748	-	633.329.280	37

Kaynak: Tabakoğlu, 1985: 187

Yukarıdaki tablo 2’de görüldüğü gibi 1697 yılında başlayan savaşlar dolayısıyla sınırların güvenliğinin artırılması gerekliliği, asker sayılarında ve yapılan harcamalarda artışa neden olmaktadır. Bu artışlar askeri harcamaları arttırmıştır. Bu artış daha sonraki yıllarda savaşların sona ermesi ile birlikte azalmaya başlamıştır.

3- Yaşanan Parasal İstikrarsızlıklar Ve Tağşiş İşlemleri

16. yy.’e kadar Osmanlı Devleti’nin para sistemi altın, gümüş ve bakırdan oluşan madeni para sistemine dayanmaktadır (Şen, 2003: 51–52). “Sistem esasta altın ve gümüşe dayandığından her iki maddenin mümkün olduğunca mübadele de kullanılması veya eşya olarak kullanılmasını öngörüyordu. Bu sebeple ülkeye kıymetli maden girişi teşvik ediliyor, çıkışı ise yasaklanıyordu” (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 483).

Osmanlı Devleti özellikle yükselme döneminden itibaren tağşiş işlemine başvurmuştur.

“Tağşiş; para basma gücünü elinde bulunduranların eski çağlardan beri sık sık başvurdukları bir yoldur. Önceleri önemsenmeyecek kadar küçükken, zamanla para basma gücü ve imtiyazını elinde bulunduranların bu güç ve imtiyazı kötüye (bir çıkar sağlama ya da gelir elde etme aracı olarak) kullanmaları, tağşişin önemini arttırmıştır. Tedavüldeki paranın mutasyonu veya paranın değerini düşürme şeklinde ifade edilen tağşiş, tedavülde

bulunan paranın fiziki boyutlarıyla ya da avarıyla oynama yoluyla gerçekleştirilmektedir.”
(Şen, 2003: 51–52).

Bu dönemde Osmanlı Devleti’nde başvurulan taşış işleminin en önemli nedenleri; devletin artan bütçe açıklarını finanse etmek, artan para talebini karşılamak ve yıpranmış sikkelerin tedavülden kaldırılmasını sağlamaktır. Fakat burada taşış işleminin en temel sebebi devletin ek gelir ihtiyacını karşılamaktır. Devlet taşış uygulamasıyla hem tedavüldeki para miktarını arttırmakta hem de kullanılabilir yeni kaynak elde etmektedir (Erdem, 2006: 12). 16. yy.’la birlikte Amerika ve Güney Afrika kıtalarından getirilen kıymetli madenler Osmanlı para sistemini olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz gelişme Osmanlı sınırlarında fiyatların yükselmesinde etkili olmuştur (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 484).

Tablo 3. Paranın Adet Ve Ağırlığının Yıllar İçerisindeki Değişimi

Yıllar	100 Dirhemden Üretilen (Adet)	Akçe (Gram Olarak)
1431	260	1,181
1572	450	0,682
1600	950	0,384
1618-1624-1641	1000	0,307
1685	1250	0,256
1688	1700	0,188
1692	2300	0,139
1696	1900	0,169
1697	1800	0,178
1705	1900	0,169

Kaynak: Erdem, 2006: 25

Tablo 3’de yıllar itibariyle taşış işleminin sonucunda paranın değerindeki düşüş gösterilmektedir. Bu dönemlerde taşış işlemlerine devletin artan nakit ihtiyacını karşılamak için başvurulmuştur. 1431 yılında başlayan taşış işlemleri ile paranın

adedinde artış olmuş ancak artan adede oranla gramı oldukça düşmüştür. Bu durum paranın istikrarının sağlanamadığını göstermektedir.

4. Dünya Ticaretinde Yaşanan Gelişmeler Ve Osmanlı Devletine Etkileri

Osmanlı Devleti'nde ekonomik bunalımlarının sürekli hale gelmesinde iç nedenler ve dünyada yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler rol oynamaktadır. Celali isyanlarının yaşanması gibi iç nedenler ile Amerika'nın keşfi, doğu sınırının İran savaşlarıyla kapanmış olması, Akdeniz'de egemenliğin azalması ve Avusturya seferlerinin başarısızlığı gibi siyasi olumsuzluklar, Osmanlı Devleti'nin dışarıya açılımını engellemektedir (Yılmaz, 2002: 189). Siyasi alanda yaşanan bu sıkıntılara, ticaret yollarının değişmesi, Ümit Burnunun keşfi ile yeni ticaret yollarının bulunması gibi ekonomik gelişmeler de eklenince Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde bulunan ticaret yolları önemini yitirmiştir (Falay, 1989: 72).

Osmanlı Devleti, ticaret yollarının değişmesi karşısında yabancı ülkelere bazı ticari imtiyazlar (kapitülasyonlar) vererek ticareti tekrar canlandırmaya çalışmıştır. İlk aşamada Osmanlı Devletinin lehine işleyen kapitülasyonlar zamanla devletin aleyhine işlemeye başlamıştır. Özellikle Avrupa'da sanayi devrimi sonrası Avrupa piyasasından ucuza ithal edilen mallar karşısında rekabet edemeyen Osmanlı üreticileri, yani loncalar, işlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu durumda Osmanlı Devleti'ni Avrupalı ülkelerin açık pazarı haline getirmiştir.

II. TANZİMAT FERMANI ÖNCESİ VE SONRASI OSMANLI DEVLETİ'NDE SİYASİ VE MALİ ALANDA YAŞANAN GELİŞMELER

Osmanlı Devleti'nde 19. yy.'den ilk dış borçlanmanın gerçekleşmesine kadarki geçen dönem önemli siyasi ve mali olayların yaşandığı ara bir dönemdir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde siyasi açıdan yaşanan 1807 isyanı ve Sened-i İttifak gibi olumsuz gelişmeler, devletin siyasi açıdan eski gücünü yitirdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu dönemde mali açıdan tağşiş işlemlerinde artışın yaşanması ve 1838 yılında Balta Limanı Antlaşmasının imzalanmasıyla dış ticaretteki olumsuz gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin mali alandaki sıkıntılarının artmasına neden olmuştur. Bu dönemde olumlu gelişme Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi ile birlikte Osmanlı Devleti'nde siyasi ve mali alanda birçok yeniliğin gerçekleşmesidir.

A) TANZİMAT FERMANI'NIN İLANINA DOĞRU OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN SİYASAL GELİŞMELER

Bu dönem 1807 yılında Kabakçı Mustafa isyanı ile III. Selim'in tahtan indirilmesiyle başlayan ve Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar ki önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemi kapsamaktadır (Cezar, 1986: 236).

Bu dönemde ilk yaşanan siyasi gelişme, 1807 yılında Kabakçı Mustafa İsyanının çıkmasıdır. Bu isyan, yeni kurulan "Nizam-ı Cedid" ordusunun Rusya ile savaşta olmasından dolayı bastırılmadığı için, o dönem büyük toprak sahiplerinden olan Alemdar Mustafa Paşa'dan yardım istenmek zorunda kalınmıştır. Bunun üzerine Alemdar Mustafa Paşa, 15.000 askeriyle İstanbul'a isyanı bastırmak için gelmiştir. Ancak Alemdar Mustafa Paşa İstanbul'a gelinceye kadar isyan gerçekleşmiş ve Padişah III. Selim isyancılar tarafından öldürülmüştür. Padişah'ın öldürülmesinden sonra tahta Alemdar Mustafa Paşa'nın yardımı ile II. Mahmut geçmiştir. Bu gelişmenin üzerine II. Mahmut, isyanı bastıran, hayatını ve saltanatını borçlu olduğu Alemdar Mustafa Paşayı sadrazamlık makamına getirmiştir. Sadrazamlık makamına getirilen Alemdar Mustafa Paşa Osmanlı Devleti'nin taşradaki otoritesinin tekrar sağlanması için padişah II. Mahmut'a Anadolu'daki büyük toprak sahipleri olan ayanlar ile anlaşma yapması için

baskı yapmıştır (Ortaylı, 1999: 33–34). Padişah II. Mahmut sadrazamının bu önerisiyle 1808 yılında Anadolu ve Rumeli’deki ayanlar ile “Sened-i İttifak” anlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Bu anlaşma ile Ayanlar kendilerine ait kurulan orduların, Osmanlı Devleti’nin ordusu olduğunu ve padişahın otoritesini kabul etmişlerdir. Ayanlar bunun karşılığında merkezi otoritenin siyasal açıdan kendilerini tanımalarını sağlamışlardır. Padişahın böyle bir anlaşma yapmak zorunda kalması o dönemde yeniçeri birliklerinin ordu üzerindeki ağırlıklarını azaltmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Padişah II. Mahmut, yeniçeri ocağının kaldırılarak yeni bir ordunun kurulmasının gerekli olduğunu farkındadır ve bunun için Ayanların siyasi gücüne ihtiyacı bulunmaktadır. Ancak II. Mahmut, bu fikrini hayata geçirmek için uygun anı beklemek zorunda kalmıştır. Zira padişah daha önce aynı girişimlerde bulunan padişahların durumuna düşmek istememektedir. Padişahın beklediği uygun an 1821 yılında Yunan ayaklanmasında yeniçeri birliklerinin isyanı bastıramaması ve halkın gözünden düşmesidir. Padişah bunun üzerine 1825’te Eşkinci ocağı adında yeni bir ordu kurulmasına karar vermiştir. Bu durum yeniçeriler tarafından tepkiyle karşılanmış ve isyan etmelerine neden olmuştur. Padişah bu isyan karşısında 1826 yılında halkın desteğini de alarak, bu isyanı bastırması ve yeniçeri ocağını kapatmıştır. Bu olay Osmanlı tarihine “Vakayi Hayriye” olarak geçmiştir. (Ortaylı, 1999: 36–38).

B) TANZİMAT FERMANI’NIN İLANINA KADAR OSMANLI DEVLETİ’NDE YAŞANAN MALİ SORUNLAR

Osmanlı Devleti’nde 19. yy.’de siyasi alanda yaşanan yeniçeri ocağının kaldırılması olayının yanı sıra bu dönemde mali alanda yapılan taşşiş işlemleri de döneme damgasını vurmaktadır. Bu dönemdeki taşşiş işlemlerinin iki farklı dönem itibarıyla ele alınması gerekmektedir (Pamuk, 2000: 211).

Birinci dönem 1808’den 1822’ye kadar ki dönemdir. Bu dönemde 6 ayrı gümüş sikke bastırılmıştır. Özellikle gümüş sikke içindeki 5,9 gram olan gümüş miktarı 2,32 grama kadar indirilmiştir. Bu dönemde; Rusya ve İran’la yapılan savaşlar ve Yunan isyanının bastırılması için taşşiş işlemine başvurulmuştur (Pamuk, 2000: 212).

İkinci dönem taşşiş uygulamaları ise 1828–1831 yılları arasında yapılan taşşiş işlemleridir. Bu dönemdeki taşşiş işlemleri Osmanlı mali tarihinde yapılan en büyük taşşiş işlemidir. Osmanlı maliyesi bu dönemde yapılan taşşiş işlemleri ile önemli

ölçüde gelir elde etmiştir. Bu dönemdeki yapılan tağşiş politikalarıyla büyük gelir elde etmenin arkasında Darphane-i Amirenin başına getirilmiş olan Ermeni Sarraf Artin Kazaz büyük rol oynamıştır. Padişah, 1829 Rus savaşı dolayısıyla bastırılmasını emrettiği bakır sikkelerin içerisine gümüş katılmamasını emretmiştir. Ancak sarraf Kazaz, bastırılacak bakır sikkelerin içerisine az da olsa gümüş katılması gerektiğini; böylelikle halkın tağşiş işlemini kolaylıkla kabulleneceği konusunda padişahı ikna etmiştir. Gerçekten 1828–1831 yılları arasında yapılan tağşişler ile devlet hazinesine yıllık ortalama 250–300 milyon Osmanlı kuruşu gelir sağlanmıştır. Bu gelir devletin bir yıllık bütçe gelirinin yarısından fazlasına tekabül etmektedir (Pamuk, 2005: 174). Yapılan tağşişle sikkenin içerisindeki gümüşün miktarı oldukça düşürülmüştür. Bu dönemde yapılan tağşişler sonucunda sikke içerisindeki gümüş miktarı 2,32 gramdan 0,53 grama kadar düşürülmüştür. Bunun anlamı sikkelerin içerisindeki gümüş miktarının dört yıl içerisinde % 79 oranında bir azalmasıdır. Dolayısıyla da bu tağşiş yapılan en büyük tağşiş işlemidir (Pamuk, 2000: 212).

1. Osmanlı Ekonomisinin Dışa Açılması ve Sonuçları

1820 yılına gelindiğinde Avrupa’da İngiltere’nin öncülüğünde Sanayi Devrimi yaşanmıştır. İngiltere, Napolyon Savaşları sonucunda Fransa’yı yenerek dünya pazarında rakipsiz duruma gelmiştir. Böylelikle dışarıya açılmaya başlayan İngiltere, Avrupa ülkelerinin korumacı önlemleri yüzünden mamullerini Avrupa bölgesinde pazarlayamamaktadır. Bu durumda İngiltere mamullerini ve sanayi sermayesini Avrupa dışına yönlendirmek zorunda kalmıştır. 1820’lerden 1840 yılına kadarki süreçte İngiltere Amerika’dan Çin’e kadar birçok ülke ile serbest ticaret anlaşması imzalamıştır (Pamuk, 2005: 207).

Bu dönemde Osmanlı Devleti, İngiliz mamullerinin pazarlanması açısından geniş bir pazar oluşturmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti siyasal ve ekonomik açıdan oldukça güç durumdadır ve İngiltere’nin serbest ticaretine karşı koyacak siyasi ve mali güce sahip değildir. İngiltere, Osmanlı Devleti ile de ticari anlaşma imzalamak için uygun bir zaman beklemeye başlamıştır. Beklediği bu uygun ortam Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın isyanı sayesinde oluşmuştur (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 490). Mehmet Ali Paşa, Mısır’da dış ticareti kendi tekeline almış olduğu için yüksek gelir elde etmektedir. Bu gelirleri sanayileşmeye ve askeri alanlara yönelmiştir. Paşanın

ekonomik faaliyetleri İngiltere'nin dikkatini çekmiş; askeri gücü ise Osmanlı Devleti ile İngiltere'yi yakınlaşmaya götürmüştür. Bu yakınlaşma Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Balta Limanı Antlaşması'nın imzalanmasına neden olmuştur (Pamuk, 2005: 207).

a) Balta Limanı Ticaret Antlaşmasının Yapılması Ve Antlaşmanın Etkileri

Osmanlı Devleti, Balta Limanı Antlaşması, 1838 yılında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanmıştır (Açba, 1995: 21). Antlaşmanın maddeleri, Osmanlı Devleti'nin dış ticarete uyguladığı tekel düzeni ile özel sınırlanmalar ve ek vergiler ile ilgilidir. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, 1838 yılı öncesinde uygulanmakta olan ve Yed-i Vahit olarak adlandırılan düzenleme, yani, “devlet herhangi bir malın yöredeki dış ticaretini özellikle de ihracatını bir özel kişinin tekeline bırakabilme yetkisi” kaldırılmıştır. Yine devlet bazı malların üretimini yeterli olmadığı yıllarda o malın ihracatını yasaklayabilmektedir. Bu antlaşma dış ticaretteki Yed-i Vahit usulünün kaldırılmasına ve devletin olağanüstü vergiler veya sınırlamalar getirme hakkının elinden alınmasına neden olmuştur. Böylece Osmanlı hammaddelerinin dışarıya çıkışı kolaylaşmıştır (Pamuk, 2005: 205–206).

Antlaşmanın diğer hükümleri ise gümrük vergilerinin yeniden düzenlenmesiyle ilgilidir. Antlaşma öncesinde devlet, ithalat ve ihracattan %3 oranında gümrük vergisi almaktadır. Yerli ve yabancı tüccarlar ülke içerisinde mallarını bir yerden bir yere taşıırken %8 oranında da iç gümrük ödemektedirler. Bu antlaşma ile ihracattan alınan vergiler %12'ye çıkarken, ithalat vergileri %5 olarak saptanmıştır. Yine yerli tüccarlar iç gümrük öderken yabancı tüccarlar iç gümrükten muaf tutulmuştur (Akgündüz ve Öztürk,1999: 490).

aa) Balta Limanı Antlaşmasına Tepkiler

1838 yılında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılan Balta Limanı Antlaşması, hem Osmanlı Devleti'nde hem de dış devletlerde oldukça yoğun tepkiler ile karşılanmıştır. Osmanlı devleti bu antlaşma ile ülke içinde lonca teşkilatlarının, ülke dışında da Avrupa Devletlerinin tepkileriyle karşılaşmıştır.

aaa) Balta Limanı Antlaşmasına Dış Devletlerin Tepkisi

Osmanlı Devleti, 1838 yılında yapılan Balta Limanı antlaşması ile Avrupalı devletlerin tepkilerine maruz kalmıştır. Bu tepkiler Osmanlı toprakları üzerinde ekonomik nüfuz kurmak isteyen Avrupalı Devletlerin rekabette üstünlüğünü İngiltere'ye kaptırmanın verdiği endişeden kaynaklanmaktadır. Bunun üzerine Avrupalı Devletler, İngiltere'nin bu anlaşma ile elde etmiş olduğu ticari ayrıcalıklara sahip olabilmek için Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmaya başlamışlardır. Bu baskıların sonucunda ilk olarak 1838 yılında Fransa ile Osmanlı Devleti arasında Balta limanı antlaşmasının şartlarını taşıyan başka bir anlaşma imzalanmıştır (Açba, 1995: 26).

Bu anlaşmalar sadece İngiltere ve Fransa devletleri ile sınırlı kalmamış ve 1838–1841 yılları arasında bir dizi Alman Prensiği, İskandinav ülkeleri, İspanya, Felemenk, Prusya ve bir dizi İtalyan krallığı ile de anlaşmalar imzalanmıştır (Kazgan, 2004: 20). Böylece 1838 İngiliz ticaret anlaşması ile başlayan ticari antlaşmalar zinciri tamamlanmıştır.

1838 yılında başlayan ve 1846 yılına kadar yabancı ülkelerdeki birçok devlet ile yapılan antlaşmalar sonucunda Osmanlı ekonomisi açık pazar haline gelmiştir. Yabancı tüccarların adeta merkezi haline gelen Osmanlı topraklarında ticari faaliyetler zamanla yabancı tüccarların hakimiyetine girmiştir. Bu antlaşmalar, devletin gelir kaybına uğramasına, hammaddelerinin çok ucuz olarak ülke dışına çıkışına ve henüz gelişmemiş olan ülke sanayisinin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur (Açba, 1995: 27).

aab) Balta Limanı Antlaşmasına Ülke İçinden Gelen Tepkiler

1838 Balta Limanı Ticaret Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin bağımsız dış ticaret politikasında bağımsız davranmasını engellemiştir (Akgündüz ve Öztürk, 1999: 490). Antlaşmanın en önemli maddesi özellikle “Yed-i Vahit” sisteminin kaldırılmasıdır. Yedi-i Vahit, hububat, kahve vb. diğer malların alım satımının belirli kişilere ruhsat karşılığı verilmesidir. Bu uygulama Osmanlı Devleti'nin önemli gelir kaynaklarından (Açba, 1995: 24).

Balta limanı antlaşması ile “Yed-i Vahit” sisteminin kaldırılması, piyasadaki yerli tüccarların etkin konumunu ortadan kaldırarak, yabancı tüccarların ülkedeki ticari faaliyetlere egemen olmalarını sağlamıştır. Zira İngiliz tüccarlar daha mahsul çıkmadan üretim bölgelerine gitmiş, üreticiler ile belirli fiyattan anlaşarak ürünün parasını peşin olarak ödeye başlamışlardır. Böylece üreticiler yaptıkları anlaşmada önceden belirlenen

ürün miktarını teslim etmekle yükümlü olmuşlar. O yıl daha az üretim gerçekleşmesi durumunda üreticiler aradaki farkı piyasadan tamamlamak zorunda kalmışlardır. Aynı zamanda ürünün fiyatının anlaşma ile önceden belirlenmesi, üreticilerin ürünlerin piyasada oluşan fiyatlarının altında satmak zorunda bırakmıştır. Bu olumsuzluklar karşısında üreticiler zamanla piyasadan çekilmek zorunda kalmışlardır (Açba, 1995: 25).

C) TANZİMAT FERMANI'NIN İLANINDAN SONRA İLK DIŞ BORÇLANMAYA DOĞRU OSMANLI MALİYESİ

1839 yılına gelindiğinde Padişah II. Mahmut ölmüş yerine Abdülmecit padişah olmuştur. Yeni padişah dönemin sadrazamı Mustafa Reşit Paşa'nın etkisiyle; Osmanlı yönetiminde siyasi ve mali alanda birçok reformun gerçekleştiği Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Bu dönem Osmanlı Devleti'nin kendine özgü olan ve Kanuni'nin son dönemlerine kadar iyi işletilen toplumsal ve ekonomik düzeninin iç ve dış sebeplerden dolayı bozulmaya başlaması üzerine bu problemleri çözmek için yeni politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Batılaşma veya modernleşme bu politikalarından birisidir (Aslan ve Yılmaz, 2001: 287).

1. Tanzimat Fermanının İlanı İle Osmanlı Maliyesinde Yapılan Yenilikler

Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839'da Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Parkında halka okunmuştur. Bu nedenle fermana Gülhane Hattı-ı Hümayun'da denilmektedir. Ferman Fransızca'ya da çevrilerek Avrupalı devletlerine de gönderilmiştir. Osmanlı Devleti Tanzimat Fermanı ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. Bu yeni dönemde hukuki, siyasi ve ekonomik alanlarda birçok düzenleme gerçekleştirilmiştir (Çakır, 2001: 10).

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile mali alanda birçok reform gerçekleştirmiştir. Merkezi otorite bu reformlar için üç temel hedef belirlemiştir. Birinci hedef, ödeme gücünü dikkate almayan vergi sisteminin yerine doğrudan gelirin vergilendirilmesidir. İkinci hedef, herkesin vergi yükümlüsü haline getirilmesidir. Üçüncü hedef ise Osmanlı ülkesinde sistemli bir mali teşkilat yapısı kurmaktır⁷.

⁷ http://www.obarsiv.com/guncel_vct_2003_tevfikg.html (15.06.2006).

Bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için, maliye teşkilatında, vergi sisteminde ve bütçede düzenlemeler yapılmıştır.

a) Maliye Teşkilatında Yapılan Düzenlemeler

Osmanlı Devleti'nde maliye teşkilatı ilk olarak 1838 yılında, yani Tanzimat Fermanı'ndan bir yıl önce, Maliye Nezareti şeklinde kurulmuştur. Tanzimat döneminde Maliye Nezaretine yardımcı olmak üzere müsteşarlık görevi ve nezarete bağlı çeşitli kalemler oluşturulmuştur. Maliye Nezaretine bağlı bu kalemlerin içerisinde 8 adet muhasebe kalem teşkilatı bulunmaktadır. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte maliye nezaretine bağlı kalemlerin sayısında artış yapılmıştır. 1842 yılından sonra bu kalemlerin başına Anadolu ve Rumeli Defterdarlıkları atanmış ve mali teşkilat sistemli bir şekilde ifşa edilmiştir (Pakalın, 1977: 26–27). 1835 yılında ise bu defterdarlıklar kaldırılarak bütün hazinenin idaresini de kapsayacak biçimde “Umur- u Maliye Nezareti” kurulmuştur. Nezaretin başına ise “Nazır (Bakan)” atanmıştır. Ayrıca nazıra vezirlik rütbesi yanı sıra paşa unvanı da verilmiştir (Karal, 1988: 124).

Mali teşkilat içerisinde yapılan bir diğer önemli değişiklik ise muhassıllık uygulamasıdır. 1840 yılında, iltizam sistemi terk edilerek yerine muhassıl adı verilen geniş yetkiler ile donatılmış kamu görevlileri, vergilerin toplanmasında yetkili kılınmıştır. Sancak ve eyaletlerde görevlendirilen muhassıllar tahrir işleminin yanı sıra Tanzimat fermanı ile halka yenilikleri anlatmak görevini de üstlenmektedirler. Muhassıllar, bölgelerde tahrir işlemleriyle o bölgelerdeki nüfus ve halkın emlak ve arazilerini kayıt altına almıştır. Muhassıllara işlerinde yardımcı olunması için katipler ile birlikte, tahriri yapılan bölgedeki kadılar ve din adamları görevlendirilmiştir. Sadece iki yıl kadar süren bu uygulama gerek vergi memurlarının sayısının azlığı gerekse devletin bu uygulamasından rahatsız olan mültezimler tarafından benimsenmemesi dolayısıyla başarı sağlayamamıştır. Bunun üzerine tekrar iltizam sistemine dönmüştür (Çakır, 2001: 45–47).

b) Vergi Alanında Yapılan Düzenlemeler

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte vergi alanında da birçok değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikler Örfi ve Şer'i vergilerin toplanması veya niteliğinin değişmesi şeklinde yapılan düzenlemelerdir. İlk düzenleme Örfi vergiler üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Örfi vergi⁸, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte yerini “Ancemaatin vergi” olarak adlandırılan tek bir vergi şeklinde düzenlenmiştir. Ancemaatin verginin tahriri muhassıllar tarafından yapılmıştır. Muhassıllar, köylerden başlamak suretiyle, herkesin adı, işi, emlak ve arazi durumu ve mükellef esnaf veya ticaret ile uğraşıyorsa kazancının tespitini yapmışlardır. Ancemaatin vergisi, iltizam sisteminin kapsamına alınmayarak, köylerdeki muhtarlar ve din adamları aracılığıyla tahsilat gerçekleştirilmiştir (Sayın, 1999: 363). Ancemaatin vergisi, 1860 yılından sonra kaldırılarak yerine emlak, arazi ve temettü vergileri getirilmiştir (Çakır, 2001: 50).

ba) Emlak Ve Arazi Vergilerinin Getirilmesi

Emlak ve Arazi vergisi uygulaması, Osmanlı mali tarihinde servetin vergilendirilmesi açısından uygulanan ilk vergi türüdür. Bu vergi, önceleri muhassıllıklar tarafından tahriri yapılan arazi ve arsalar üzerinden binde 4 oranında alınmaktadır. Eğer arazi veya arsa kira geliri getiriyorsa eski orana binde 4 oranı daha eklenerek tahsil edilmektedir⁹.

bb) Temettü Vergilerin Getirilmesi

Temettü kelimesi, anlamı itibarıyla “Kar etmek, Fayda görmek” demektir. Temettü vergisi herkesin kazancı tutarında devlete ödediği vergidir (Sayın, 1999: 441). Yani temettü vergiler gelir vergisi uygulanmasının ilk örneğidir. Halkın yıllık gelirinin yanı sıra ücret ve maaş ödemeleri de bu verginin kapsamına alınmıştır. Bu vergi ilk olarak 1860 yılında %3 oranında belirlenmiştir. Bu oran daha sonra 1878’de %4’e ve 1886’da %5’e yükseltilmiştir¹⁰.

bc) Şer’i Vergilerde Yapılan Değişiklikler

Şer’i vergilerde ilk değişiklik cizye vergisi üzerinde yapılmıştır. Özellikle Tanzimat Fermanı öncesi dönemlerde Avrupalılar cizye vergisinin kaldırılması

⁸ Örfi vergi, şer’i vergilerin dışında padişah tarafından konulan vergilerdir. Ülkede baş gösteren mali sıkıntılar yüzünden hükümdarın iradesi ile konulmuş fakat sıkıntıların devam etmesi üzerine zorunlu hale gelmiştir (Öner, 2005: 156–157).

⁹ http://www.obarsiv.com/guncel_vct_2003_tevfigk.html (15.06.2006).

¹⁰ http://www.obarsiv.com/guncel_vct_2003_tevfigk.html.(15.06.2006).

konusunda Osmanlı Devleti'ne baskı yapmışlar ancak devletin gelir ihtiyacı bu verginin kaldırılmasını engellemiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte cizye vergisinin sadece tahsil usulü değiştirilmiştir (Çakır, 2001: 51).

bca) Cizye Vergisindeki Yapılan Değişiklik

Tanzimat fermanı ile gayri müslim tebaadan alınan cizye vergisi hemen kaldırılmamıştır. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra da 17 sene kadar süren cizye uygulaması, 1856 yılındaki Islahat Fermanı ile "bedel-i askeri" vergisine dönüşmüştür (Sayın, 1999: 467). Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile cizye vergisinin toplanması ve gelirin hazineye ulaştırılması görevi cemaat liderlerine bırakılmıştır. 1840–1842 yılları arasında bu şekilde toplanan cizye vergisinin toplam gelirinde azalma görülmüştür. Bu durum 1856 yılındaki Islahat Fermanına kadar bu şekilde yürütülmüştür (Çakır, 2001: 51).

bd) Aşar Vergisinde Yapılan Değişiklik

Aşar vergisi, Tanzimat'ın ilanına kadar iltizam sistemi ile tahsil edilmiştir. İltizam sisteminin kaldırılmasından sonra aşar vergisi, muhassıllar vasıtasıyla toplanmaya başlanmıştır. Ancak bu uygulama uzun sürmemiş ve üç yıl sonra yeniden iltizam sistemine dönmüştür (Çakır, 2001, 51). Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte aşar vergisinde yapılan değişiklik, aşar vergisinin oranının sabit olarak belirlenerek tahsil edilmesidir. Daha önceden çeşitli oranlarda alınan aşar vergisi, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte 1/10 oranında sabit olarak tahsil edilmiştir (Falay, 1989: 76–77). Tanzimat Fermanı ile birlikte vergilerde yapılan bu değişiklikler Osmanlı maliyesinin gelirlerinde artış sağlamıştır. Ancak zamanla giderlerin kontrol edilememesi, bu reformların başarısını gölgede bırakmıştır.

be) Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı'nın İlanı İle Bütçede Yapılan Değişiklikler

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı öncesi dönemlerde modern anlamda bütçelerin hazırlandığı söylenemez, sadece o yıla ait gelir ve gider hesaplarıyla ilgili cetveller hazırlanmıştır (Çakır, 2001: 55). Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra bütçelerin hazırlanması konusunda önemli değişiklikler yapılmıştır. 1840 yılında maliye hazinesinin kurulması ile birlikte maliye ile ilgili işler Maliye Nezareti ve hazine tarafından yürütülmüştür (Çakır, 2001: 56). Bu dönemden sonra gelir ve gider hesapları

maliye hazinesi tarafından kontrol edilmeye başlamıştır. Bu durum bütçelerin birlik ilkesi çerçevesinde oluşturulmasını sağlamıştır (Güran, 1989: 7). Bütçe alanındaki diğer değişiklik ise bütçede egzersiz usulü uygulamasıdır. Bu usule göre hazine gelir ve gider hesaplarını yıllık olarak hesaplamaktadır. Gelir ve gider hesapları hangi yıl içinde tahakkuk edilmiş ise o yılın bütçe hesaplarına görülmektedir. Bu durum bütçedeki açıkların veya fazlalıkların ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır. Tanzimat fermanı ile bütçede yapılan bu değişiklikler ışığında 1841 yılından itibaren her yıl gelir ve gider hesapları düzenli olarak bütçede gösterilmiştir. Tahsilinde düşüş beklenen gelir kalemleri ise o yılın toplam gelirlerinden düşülerek net gelir hesaplanmaktadır. Gider kalemi ise ödenecek gider hesaplarının toplamından oluşmaktadır (Güran, 1989: 10–12)

Tablo 4. 1841–1861 Yılları Arası Osmanlı Devleti’nin Gelir- Gider Tespitleri

Yıllar	Gelirler	Giderler	Bütçe Açığı
1841–1842	562.911.000	567.074.000	- 4.163.000
1846–1847	625.000.000	624.718.145	281.255
1847–1848	653.500.000	668.763.404	-15.263.404
1848–1849	666.230.000	704.816.642	- 38.586.642
1849–1850	710.000.000	798.998.000	- 88.998.000
1850–1851	715.116.013	777.304.276	- 62.188.263
1851–1852	724.400.000	782.576.000	- 58.176.000
1852–1853	772.971.628	794.392.424	- 21.420.796
1853–1854	757.459.671	779.117.205	- 21.657.500
1856–1857	888.053.500	929.362.500	- 41.309.000
1857–1858	1.042.940.000	1.131.580.000	- 88.640.000
1858–1859	1.133.301.500	1.200.665.500	- 67.364.000
1859–1860	1.161.376.000	1.367.198.204	- 205.822.204
1860–1861	1.200.067.485	1.311.636.964	- 111.569.479
1861–1862	1.221.184.160	1.393.407.544	- 172.223.384

Kaynak: Güran, 1989: 19

Yukarıdaki tablo 4'den anlaşılacağı üzere bütçenin sadece 1846–1847 yılında açık vermediği görülmüştür. Bütçelerin düzenli olarak hazırlanmasıyla gelirlerde gözle görünür artış sağlanırken giderler kontrol altına alınamamıştır. Bu durum bütçedeki açıkların artmasına neden olmuş ve bütçede gelir ve gider dengesi kurulmasını engellemiştir.

c) Tanzimat Fermanı'nın İlanının Osmanlı Maliyesine Etkisi

Tanzimat Fermanı ile gerçekleştirilen reformlar sayesinde Osmanlı maliyesi kısa vadede istikrar sağlamıştır. Ancak 1854 yılındaki Kırım savaşı Osmanlı maliyesine büyük darbe vurmuştur. Bu dönemde o yılki gelirin yaklaşık iki katı gider gerçekleşmiştir¹¹. Artan bütçe açıkları ise devleti dış borçlanma sürecine doğru sürüklemiştir. Osmanlı Devleti borçlanma sürecinin başlamasıyla birlikte birçok borç anlaşması imzalamıştır. Osmanlı Devleti'nin 1854 yılında başlayan dış borçlanma süreci 1875 yılında Osmanlı maliyesinin iflasıyla sonuçlanmıştır. Mali iflastan sonra alacaklarını tahsil etmek isteyen Avrupalı sermayedarlar Duyun-u Umumiye idaresini kurmuşlardır. Bu idare, Osmanlı gelirlerinin yaklaşık 2/5'ine el koymuş ve alacaklarını tahsil etmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Fermanı sonrası gelir ve gider dengesizliğinin başlaması devleti iç borçlanma ve dış borçlanma kaynaklarına yöneltmiştir. Bu dönemden sonra iç borçlanma kaynağını Galata Bankerleri teşkil ederken dış borçlanma kaynağını da Avrupalı Devletler oluşturmuştur. Tanzimat Fermanı sonrası devamlı olarak borçlanmaya başlayan Osmanlı Devleti, iç ve dış borçlar sayesinde maliyesini ayakta tutmaya çalışmıştır. Ancak kaynakların geri dönüşünün hesaplanmaması devleti mali iflasa sürüklemiştir.

d) Osmanlı Devleti'ni Dış Borçlanmaya İten Faktörler

19.yy.'a gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde mali bunalımlar halen devam etmektedir. Bu yüzyıla kadar yapılan ıslahat çalışmalarının başarısızlığı, içeride ve dışarıda yaşanan olumsuz gelişmeler Osmanlı Devleti'ni iç ve dış borçlanmaya doğru sürüklemiştir.

¹¹ http://www.obarsiv.com/guncel_vct_2003_tevfigk.html (15.06.2006).

da) Osmanlı Devleti'ni Dış Borçlanmaya İten İç Faktörler

17. ve 18. yüzyıllardaki ekonomik bunalımların aşılabilmesi için sıklıkla başvurulan yöntemler olan paranın tağşiş işlemleri ve iç borçlanma yöntemlerinin bütçe açıklarının artışı hızlandırmıştır (Yılmaz, 2002: 191).

Osmanlı Devleti'nde fetihlerin durması vergi gelirlerinin azalmasına yol açmıştır. Ayrıca fetihlerin durması üretimin düşmesine ve bütçe açıklarının artmasına da neden olmuştur. Bütçe açıkları, 1841'de 4.163.000 kuruşa ve 1847'de 15.263.404 kuruşa yükselmiştir. 19. yüzyılda bütçe açıklarındaki bu artış savaşların Osmanlı maliyesi için ağır bir yük oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra gelir elde etmek amacıyla verilmiş olan kapitülasyonların sürekli hale gelmesi gelirlerde düşüş yaşanmasına neden olmuştur. Böylece kapitülasyonlar devlet için ağır bir yük oluşturmuştur (Yılmaz, 2002: 191).

db) Osmanlı Devleti'ni Dış Borçlanmaya İten Dış Faktörler

19.yy.'a gelindiğinde “Avrupa'da meydana gelen bu aşırı sermaye birikimi sonucu Fransız ve İngiltere'de yatırımcılar, biriken sermayelerini yatıracak karlı alanlar aramakta idiler. Bu da Osmanlı dış borçları için elverişli bir ortam hazırlamıştır” (Falay, 1989: 80).

Osmanlı Devleti'nin borçlanmaya başlaması ile Avrupalı sermayedarlar elde ettikleri komisyonlar sayesinde yüksek kazançlar elde etmişlerdir. Diğer yandan Osmanlı Devleti borçlanma ile elde ettiği fonları sanayi malı ithalinde kullanarak fonların Avrupa sanayisine dönüşünü kolaylaştırmıştır (Pamuk, 2000: 137). Bu durum Avrupalı sermayedarların Osmanlı Devleti'ne devamlı olarak borç vermesine ve Osmanlı ekonomisini kolaylıkla kontrol altına almalarına yol açmıştır (Yılmaz, 2002: 193). 1854 yılı ile başlayan borçlanma süreci ile Osmanlı Devleti 1875 yılındaki mali iflasa kadar 15 dış borçlanma gerçekleştirmiştir. Bu süreç 1881 yılında Duyun-u Umumiye'nin kurulmasına kadar devam etmiştir.

Sonuç olarak bu bölümde Osmanlı Devleti'ni iç ve dış borçlanma sürecinin başlamasına neden olan sebepler ele alınmıştır. Bu sebepler Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren koruduğu klasik yapısının bozulmaya başlaması ile birlikte Tanzimat Fermanı ile batılaşma çabaları içerisine girmiş ancak bunda başarılı olamamıştır. Ayrıca 19.yy.'ın başlarında Avrupa'da sanayi devriminin yaşanması,

Osmanlı Devleti'nin mali açıdan olumsuz etkilemiş ve bu olumsuz gelişme 19.yy.'ın ikinci yarısında itibaren Osmanlı Devleti'ni iç ve dış borçlanma sürecini başlatmış ve bu süreçler Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hızlandırmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE İÇ VE DIŞ BORÇLANMANIN SÜRECİNİN BAŞLAMASI VE GALATA BANKERLERİ

I- 19. YÜZYILDA DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE OSMANLI DEVLETİ'NE ETKİSİ

İkinci bölüm, üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım 19.yy ile birlikte Avrupa'da yaşanan ekonomik ve siyasi gelişmeler ve bu gelişmelerin Osmanlı Devleti'ne etkilerini anlatmaktadır. İkinci kısımda ise Osmanlı Devleti'nde iç borçlanmanın evrimini, Galata Bankerlerinin ortaya çıkışlarını ve Galata Bankerlerinin Osmanlı ekonomisindeki faaliyetlerini ele almaktadır. Son kısımda ise Osmanlı Devleti'nin dış borçlanma sürecinin başlamasına ve Duyunu Umumiye'ye giden sürece değinilmektedir.

Monarşik yönetimlerin baskıları neticesinde 1789 yılında Fransa'da ortaya çıkan Fransız İhtilali önce Avrupa devletleri daha sonra tüm dünya ülkelerinde milliyetçi fikirlerin yayılmasına neden olmuştur. Bu gelişme Osmanlı Devleti gibi çok uluslu devletlerin monarşik yönetimlerden milli devlet kavramına doğru geçmelerinde etken olmuştur. Fransız ihtilali aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarında başlayan bağımsızlık hareketlerinin başlamasını ve Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini hızlandırmıştır (Akçura, 1940: 7). Fransız İhtilali'nin etkileri sadece siyasi alanda değil aynı zamanda ekonomik alanda da kendini göstermiştir. Bu dönem ile birlikte dünya ekonomisinde emperyalist görüş etkili olmaya başlamıştır.

A) AVRUPA'DA MERKANTİLİZM VE SANAYİ DEVRİMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Merkantilizm; Avrupa devletlerinin zenginleşme yolu olarak ithalatı azaltıp, ihracatı arttırmak suretiyle dış ticaret fazlası oluşturmak, ülkelerinin sınırları dışındaki

topraklarda koloniler kurarak pazarlarını genişletmeye yönelik bir politikadır (Kazgan, 2004: 14). Bu politika ile Avrupa devletleri,

“.. zenginleşme ve sürekli ithalat fazlası yaratarak ülkeyi ve daha sonra da hazineyi zengin etme politikaları izlediler. Sermaye birikiminin tek hedefinin altın ve gümüş gibi kıymetli maden stoklarının çoğaltılmasına bağlı kılınması, bu madenlerin diğer mallara karşı satın alma gücünün düşmesi gibi beklenmeyen bir sonuç yarattı.. Bu sonuç, Avrupa'nın güçlü devletlerini, zenginliği altın ve gümüş gibi varlıklarının artırılmasıyla değil, mübadele hadlerini kendi lehlerine çevirecek mal ve hizmet üretimine geçmeye zorladı” (Kazgan vd. 1999: 355).

Bunun üzerine başta İngiltere ve Fransa olmak üzere Avrupa'daki büyük küçük birçok devletlerin, güçlü ve merkezi otoriteye geçerek, devletin ekonomik ve sosyal hayatta rolünün artmasına neden olmuştur. Böylece Avrupa devletleri, devletin rolünün artması ile birlikte, başta eğitim olmak üzere ulaştırma, üretim tesisleri kurulması ve alt yapı tesislerinin inşa edilmesi gibi birçok kamu hizmetini yerine getirmişlerdir (Kazgan, 1997: 16). Bu gelişmenin etkilerine bir örnek olarak, o dönemde Fransa kralı 14. Louis'in gücü, hazinesinin altın dolu olmasından değil devletin kamu görevlerini yerine getirmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bu alt yapılar sayesinde sağlanan dışsal ekonomi Fransa'ya dış ticarete diğer Avrupa ülkelerine karşı üstünlük sağlamasında etkili olmaktadır. Bu üstünlüğün nedeni, o dönem Fransız limanlarında yelkenli gemilere her türlü hizmeti sağlayan birçok tesisin mevcut olmasından ve şehirlerdeki ulaşım ağının gelişmiş olmasının sağladığı avantaj ile bir malın kış aylarında bile Fransa'nın her tarafına kolaylıkla taşınmasını sağlamaktadır. Oysa o dönemlerde Osmanlı Devleti'nde ulaşım ağı gelişmediğinden Avrupa'dan ürün ithal etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nde tren hattı Haydar paşa'dan ancak İzmit'e ulaştığından, Adapazarı'ndan İstanbul'a kış aylarında tarım ürünü getirilememektedir. Zira Adapazarı'ndaki Sapanca gölü civarındaki dereler, kış aylarında taşmakta ve ulaşımı olanaksız hale getirmektedir. Bu nedenle de İstanbul'un ihtiyacı olan bir kısım tarım ürünleri, Fransa'nın Atlas Okyanusuna bakan limanlardan karşılanmaktadır (Kazgan, 1991b: 8).

1. Avrupa'da Sanayi Devriminin Ortaya Çıkışı

Avrupa ülkelerinde merkantilist politika ile başta eğitim faaliyetleri olmak üzere alt yapı tesislerinin inşa edilmesi gibi gelişmeler sanayi devrimine geçişi kolaylaştırmıştır. Çünkü bir taraftan eğitim seviyesinin yükselmesi ile birlikte ortaya çıkan bilimsel eğitim kurumlarının yanı sıra meslek eğitiminden başlayarak iktisat,

ticaret ve mühendislik bilgilerine sahip vasıflı insan gücünün ortaya çıkması diğer taraftan kentlere başlayan göç ile vasıfsız işgücünün ucuzlaması Avrupa ülkelerinde sanayi devriminin ortaya çıkmasını sağlamıştır (Kazgan, 1991b: 8). Aynı süreç içerisinde buhar makinesinin keşfi ile birlikte, buhar gücünün makine ile birleştirilmesi başta tüketim malları üreten sanayi kuruluşlarının yanı sıra bu sanayide kullanılan araç-gereç ve makine üretiminide gerçekleştiren sanayi kuruluşlarının da faaliyete geçirmiştir (Kazgan, 1997: 16). Böylece Sanayi devrimi, üretimde insan gücünün yerini makinenin, küçük işletmelerin yerini ise fabrikaların almasına neden olmuştur. Makine sanayisinin gelişimi ilk olarak İngiltere’de, dokuma sanayisinde kendini göstermektedir¹². Bu sanayi kolunun yanı sıra yünlü tekstil, kömür üretimi, demir-çelik sanayisi gibi sanayi kolları önem kazanmaya başlamıştır. Böylece ilk olarak sanayi devrimini gerçekleştiren İngiltere’den sonra sanayi devrimi diğer Avrupa ülkelerine de hızla yayılmaya başlamıştır. Bu yüzyılda sanayi devrimi ile dünya ekonomisinde ortaya çıkan değişimleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür; (İloğlu, 1998: 25–26).

- Teknolojik gelişme ile birlikte üretimin artması
- Kömür, demir-çelik ve değerli madenlerin üretiminin artması
- Hammadde, yarı mamul ve mamul üretiminde artış
- Dış ticaretin gelişmesi
- Sermayenin uluslar arası boyut kazanması’dır.

Yukarıda sayılan bu gelişmeler, Avrupa’da üretimin artmasına ve artan üretime pazar bulmak için Avrupa devletleri arasında pazar arayışları ve sömürgecilik yarışının hız kazanmasına neden olmuştur (Pamuk, 2005: 185). Bu gelişmeler Avrupa devletlerinin Osmanlı devleti ile olan dış politikalarını da değiştirmelerine neden olmuştur. Bu politika değişikliği ile daha önceden dış politikalarında Osmanlı Devleti’nin yıkılmasını savunan İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti’nin yıkılması ile kendileri açısından olumsuz sonuçların ortaya çıkacağını, bu nedenle de Osmanlı Devleti’nin varlığını sürdürmesinin çıkarlarına daha uygun olacağı konusunda fikir birliğine varmışlardır (Kazgan, 1991b: 8).

2. Sanayi Devriminin Osmanlı Devletine Etkileri Ve Sonuçları

¹² İngiltere’de makine sanayisinin ilk olarak dokuma sanayisinde gerçekleşmesi, ortaya çıkan teknik bir sorundan kaynaklanmıştır. Bu sorun, iplik eğme ve dokuma arasındaki verim dengesizliğidir. Bu verimsizlik aşamalı olarak iplik makinesinin icadına neden olmuştur (Hobsbawm, 1998: 54–55).

Sanayi Devriminin en önemli etkisi; Osmanlı Devleti gibi sanayileşemeyen ülkelerin sanayileşme yolunu kapattığı gibi bu ülkeleri sanayileşen ülkelerin pazarları haline getirmesidir. Çünkü Avrupa devletleri 19.yy. 'da sanayileşemeyen ülkelerde pazarlar oluşturabilmek için sömürgecilik yarışına girmişlerdir. Bu sömürgecilik yarışı, Osmanlı Devleti gibi sanayileşmekte geç kalan ülkeleri olumsuz etkilenmiştir. Osmanlı Devleti'nin sanayi devriminden olumsuz etkilenmesinin ilk nedeni, sanayileşmekte geç kalmış olmasından dolayı Osmanlı ülkesinin açık pazar haline gelmesi ve sınırlarında sömürgecilik yarışının hız kazanmasıdır

Sanayi devrimi başta Avrupa devletleri açısından olumlu bir gelişme gibi görünse de zamanla Avrupa devletlerinde bazı olumsuz gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Avrupa devletleri ilk olarak hammadde, işçi, teknoloji bakımından birçok sorunla karşılaşmışlardır. Ayrıca bu sorunlara ilave olarak pazar bulma ve mamul fiyatları konusundaki sorunlarda baş gösterince, sanayileşmiş ülkeler bu sorunları aşabilmek için dumping, tekel, moda gibi birçok pazar politikalarına girişmek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla bu politikalarda Osmanlı Devleti gibi sanayileşmekte geç kalmış olan ülkelerinin sanayileşmesine engel teşkil etmiştir (Kazgan, 1991b: 12).

Özellikle buhar makinesinin icadı ile denizlerde vapurlar ve karada ise demiryolları vasıtasıyla hammadde, mamul taşımacılığı ve navlun ücretlerinde düşüş, mamul maliyetlerinin düşmesine neden olmuştur. Böylece sanayi ülkeleri arasında rekabet, sanayi ülkelerinde krize yol açması gerekirken daha çok hammadde satabilecek Osmanlı Devleti gibi ülkeleri aynı zamanda birer mamul alıcısı haline getirmektedir. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Fransa ve İngiltere ile yapılan ticaret anlaşmaları ile düşürülen gümrük vergileri daha fazla nihai ürün ihracatı olanağını ortaya çıkarmıştır. Bu durumda mamul fiyatlarının düşmesine ve Osmanlı Devleti'nde mamullere olan talebin artmasına neden olmuştur. Bu talep artışı yani pazar payının genişlemesi, sanayileşen ülkeler arasında rekabetin artmasına ve dumping usulü ile maliyetinin altında satış yapmaya imkan tanımaktadır. Çünkü dumping usulünde iç piyasada sanayi mamullerinin fiyatlarını yüksek tutmak ve bu sayede dış piyasada fiyatları düşürmek suretiyle pazar payını genişletmek olanağı bulunmaktadır. Sanayi ülkeleri bu politika ile Osmanlı Devleti'nde sanayi girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasında etkili olmuşlardır. O dönemde İstanbul, Bursa ve Beyrut gibi kentlerde açılan kağıt fabrikaları, İtalyan fabrikalarının birleşerek dumping uygulaması ile fiyatlarını

düşürmeleri karşısında rekabet edemez hale gelmiş ve fabrikalarını kapatmak zorunda kalmışlardır. Yine aynı usul ile Bağdat, Diyarbakır, Mardin bölgesindeki ipekli ve pamuklu kumaş dokuma tezgahları, Akdeniz'den Osmanlı ülkesine gümrüksüz getirilen Fransız ve İtalyan malları karşısında rekabet edemeyerek işlerini terk etmişlerdir (Kazgan, 1991b: 13).

Sanayi devriminin Osmanlı ülkesinde bir diğer olumsuz etkisi ise tekel uygulamasıdır. Bu uygulama sanayileşmiş ülkelerin Avrupa'daki sanayileşen ülkelerde bazı üretim dallarında sanayileşmeyi geciktirmeleri böylelikle piyasada tekel konumuna geçerek fiyat farklılaştırması yapmalarıdır. Sanayileşen ülkeler tekel durumunun sebep olduğu kapasite kaybını ise aynı malı dış ülkelere daha düşük fiyatlar ile satarak telafi etmeye çalışmaktadırlar. Böylelikle bu uygulamaları sayesinde Osmanlı Devleti'nde aynı malı üreten sanayicilere büyük darbe vurmuşlardır. Örnek olarak, Osmanlı Devleti'nde azınlıkların tarım aletleri imalatı için kurdukları fabrika ve atölyeler kalite bakımından sanayileşmiş ülkelerin imalatları ile yarışabilecek düzeyde olmalarına rağmen fiyat açısından rekabet edemediklerinden işyerlerini kapatmak zorunda kalmışlardır. Sanayi devriminin Osmanlı ülkesindeki bir diğer olumsuz etkisi ise moda riskidir. Moda riskinin doğması, sanayileşmiş ülkelerde modası geçen malların sanayileşemeyen ülkelerde kolay alıcı bulmasından kaynaklanmaktadır. Böylece Avrupa'nın modası geçen tekstil ürünleri ve yanı sıra birçok aksesuar Osmanlı Devleti'nde kolay pazarlanma imkanı bulmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'nde esnaf ve loncaların rekabet gücünü zayıflatarak, üretim faaliyetinden yavaş yavaş çekilmesine neden olmuştur (Kazgan, 1991b:13–14).

a) Osmanlı Devleti'nde Üretim Yapısının Bozulması

Sanayi devrimi ile birlikte birçok sanayi kuruluşunun faaliyete geçmeye başlaması, sanayileşmiş ülkelerde paranın dolayısıyla da finansman talebinin artmasına neden olmuştur. Ancak o dönemde her köşe başında tezgah açan sarraflar, bu talebi karşılayamamaktadırlar¹³. Bu nedenle de devletlerin finans sektörüne girmesi zorunlu olmaktadır. Ayrıca sanayileşen ülkelerde demokrasinin gelişmesi ve işçi haklarının genişletilmesi gibi sosyal haklar, işyerlerine maliyetleri arttırıcı bir sonuç olarak

¹³ Sarraf, lügate göre sarf eden, harcayan demek olup, para ve sermaye piyasalarında hisse senedi, tahvil, hazine bonusu gibi taşınır değerlerin alım, satım ve pazarlanmasına aracılık eden, aynı zamanda altın alım satımı ile de uğraşan kimselerdir (Taşdemir, 2000: 466).

dönmektedir. Dolayısıyla bu maliyetleri düşürücü tek alternatif yol ise finansman maliyetlerini düşürmektir. Bunun üzerine sanayileşen devletler altın ve para sistemleri, kağıt para ihracı ve reeskont işlemleri gibi finansman sorunlarını, Napolyon savaşları sonrasında ülkelerinde kurdukları merkez bankaları aracılığı ile çözüme yoluna gitmişlerdir. Nitekim sanayi devrimi ile ortaya çıkan sınai sermayenin ihtiyacı olan para talebini karşılamak üzere kurulan merkez bankaları sayesinde finans kapitalinde ortaya çıkmasına neden olmuştur (Kazgan, 1997: 16–17).

Finans kapitali ise ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra özellikleri sayesinde sınırları aşır Osmanlı ülkesine girmiştir. Nitekim O dönemin padişahı III. Selim'in "Nizam-ı Cedid" adıyla kurduğu ordunun askeri kıyafet ve teçhizatının Fransa'dan satın alınması finans kapitalinin ilk örneğini teşkil etmektedir. O dönemde sanayi devrimini tamamlayan birçok ülke;

"kendi silahını kendi yapan, askerlerini kendi üretimi ile giydirip besleyen ve savaş sebebiyle dış ticaretinde mübadele hadleri Osmanlı Devleti'nin tam tersine kendi lehlerine olarak daha da gelişen ülkelerde savaşlar ekonomide bırakılm büyük tahribatı, bilakis birçok faydalar sağlamışlardır. Ekonomik ve teknolojik ilerleme ve atılımların kaynağı olmuşlardır. Oysa Osmanlı Devleti'nde tam tersine, savaş veya isyanlar sebebiyle sadece hükümetler olarak güçsüz kalmamış halkı da, ekonomisi de perişan hale gelmiştir" (Kazgan, 2005a: 72).

Böylece III. Selim dönemi ile başlayan askeri ve ekonomik reformlar neticesinde Avrupa'dan getirilen birçok ürün Osmanlı Devleti'nde üretim yapısının bozulmasına yol açmıştır. Bu olumsuz gelişme aynı zamanda üretim faaliyetini gerçekleştiren esnafında tepkisine neden olmuştur. Hatta esnaf ve meslek kuruluşları açık veya kapalı ortaklık kurdukları yeniçerilerin "Nizam-ı Cedid" ordusunu bahane ederek isyan etmelerini bile desteklemişlerdir (Kazgan vd. 1999: 365).

b) Osmanlı Devleti'nde Gediklerin Bozulması

Gedikler, geçmişleri ahilik teşkilatına dayanan esnaf ve meslek kuruluşları olan loncaların 1860 yılına kadar uzanan varlıklarının son halkasını oluşturmaktadır. Esnaf ve meslek kuruluşları olan loncalar, III. Ahmet döneminde 1727 yılından itibaren değişime uğramış ve adına "Gedik" denilen; belirli meslek veya zanaatla uğraşan ustalık haline dönüşmüştür. Gedik sözcüğü Türkçe bir kelimedir. Tekel ve imtiyaz anlamlarına gelmektedir. (Çağatay, 2005: 53).

Gedik uygulamasının ilk oluşumu ahilik teşkilatıdır. Ahilik teşkilatı, 13. yy.'ın başından itibaren Anadolu'ya gelen ve yerleşen Türk'lerin oluşturdukları esnaf ve

meslek birliğidir. Bu teşkilat; Anadolu'ya yerleşen Türk esnaf ve meslek sahiplerinin, kolayca iş bulmalarının sağlanması, Türk'lerin Bizanslı tüccarlara karşı ekonomik özgürlüğünün sağlanması ve Anadolu'ya dışarıdan gelecek saldırılarda askeri birliklerin yanında savaşmak amacıyla kurulmuştur (Çağatay, 2005: 52). Daha sonra ahilik teşkilatı etrafında toplanan esnaf ve meslek birlikleri, bu teşkilatlanmayı genişleterek sadece esnaf ve meslek kuruluşlarının toplandığı, mesleklerin yapısı ile ilgili kararların alındığı, yaşanan sorunların çözüldüğü ve çeşitli kuralların koyulduğu esnaf ve meslek kuruluşu olan lonca teşkilatına dönüşmüşlerdir¹⁴.

18. yy. ortalarına gelindiğinde ise lonca teşkilatına bağlı olmaksızın faaliyete geçen esnaf ve meslek sahiplerinin sayısında artış yaşanmaya başlanmıştır. Bu durum karşısında lonca teşkilatı, teşkilata bağlı bulunan esnaf ve meslek sahiplerini korumak amacıyla gedik uygulamasına geçmiştir. Böylece lonca teşkilatı tarafından verilen gedik belgesi ile usta belirli bir dükkan veya atölye de belirli bir ticaret ve zanaatın yapma hakkı elde etmektedir (Onur, 2000: 9). Bu uygulama başta olumlu sonuçlar vermesine rağmen zamanla teşkilat içinde çeşitli sorunların baş göstermesine neden olmuştur. Çünkü esnafa gedik belgesi ile ölümü halinde belgesinin miras yoluyla intikal edebilmesi ve satışının serbest hale gelmesi gibi tasarruf haklarını da beraberinde tanımış olması zamanla teşkilatın birleştirici özelliğini yitirmesine ve geleneksel işleyiş kurallarının bozulmasına yol açmıştır. Bu defa teşkilat yaşanan bu olumsuzluğu engelleyebilmek için gedik belgesi verilmesine sınırlamalar getirmek zorunda kalmıştır. Bu yeni uygulama ile ustalık kademesine geçiş ve gedik belgesinin ustalara verilmesi zorlaştırılmıştır. Fakat bu kez de lonca teşkilatının çıraklık ve kalfalık kademelerinde yığılmalar yaşanmıştır. Ayrıca bu olumsuz duruma bir de gedik belgesi sahibinin, tüccarlardan aldıkları kredilere karşılık olarak gedik belgelerini teminat göstermeleri ile gedik belgelerinin ehil olmayan kişilerin eline geçmesi eklenince teşkilatın hiyerarşik yapısı bozulmuştur. Böylece lonca teşkilatının geleneksel işleyiş kurallarından kopmasına, teşkilatın ehil olmayan ustalar ve eğitimini tamamlamadan üst kademelere geçen çırak ve kalfalar ile dolmaya başlamasına neden olmuştur (Onur, 2000: 15).

Bütün olumsuz gelişmelere rağmen lonca teşkilatını dağılma sürecine götüren gelişme; yeniçeriler ile ilişkilerinin başlamasıdır. Bu ilişki; 17. yy.'den itibaren devlet

¹⁴ http://www.cansaati.org/article_read.asp?id=2641 (18.07.2006).

tarafından başlatılan yeniçerilerin ulufelerini hazineye terk edebilmeleri koşuluyla lonca teşkilatının idari kadrolarına atanmaları ile başlamıştır. Bu atanmalar, teşkilat içerisinde iki başlı yönetimin doğmasına ve yeniçerilerin askeri ayrıcalıkları sayesinde yargı denetimi dışında kalmaları zamanla teşkilat içerisinde usulsüz davranmalarına ortam hazırlamıştır (Onur, 2000: 16). Böylece lonca teşkilatındaki esnaf ve meslek sahipleri ile açık veya kapalı ortaklıklar kuran yeniçeriler üretim faaliyetinin de aksamasına neden olmuşlardır (Kazgan vd. 1999: 367). Yeniçerilerin desteğini alan esnaf ve meslek sahipleri, bir taraftan fabrikalı üretime geçişi engelledikleri gibi diğer yandan Avrupa'dan ithal edilen malların Osmanlı topraklarına girişini engellemek için tepki göstermeye başlamışlardır. Özellikle II. Mahmut dönemi ile birlikte İstanbul'daki limanlara yoğun olarak gelmeye başlayan malların, rıhtıma indirilmesinde zorluklar çıkarmaya başlamışlardır. Zira yeniçeriler hamal gediklerini tahrik ederek, “yabancı malların değeri kadar hamaliye ücreti ödenmemesi halinde gemilerinden karaya taşımayız diyerek” isyan etmelerine neden olmuşlardır. Nitekim II. Mahmut' un Fransız ve İngiliz elçiliklerinin baskıları sonucunda bu iki ülke tüccarlarının mallarını, Beyoğlu tepelerine kuracakları çadırlı pazarlarda satma hakkını tanıması karşısında gedikler ile anlaşan yeniçerilerin geceleri bu çadırlara saldırı düzenlemeleri bu iki teşkilatın ortaklıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Fakat bu gelişme üzerine II. Mahmut, uzun süredir sürekli isyan eden ve gedikler ile kurdukları ortaklıkları ile her gelişmeye engel teşkil eden yeniçeri ocağını kapatmıştır (Kazgan vd. 1999: 367).

Yeniçeri ocağının kapatılmasından sonra destekçilerini kaybeden gedikler, Batı'dan getirilen malların piyasaya hakim olmaya başlaması ile birlikte rekabet edemez hale gelmişlerdir. O dönemde Avrupa ile ticaretin yoğunlaşması ile Avrupa'dan ithal edilen ürünlerde de hem miktar hem de çeşit bakımından artış gözlenmiştir. Bu durum karşısında bir kısım gedik sahipleri işyerlerini kapatarak, dükkanlarını Avrupalı tüccarlara kiraya vermek suretiyle gelir sağlama yolunu seçerken, bu olanağa sahip olmayan ve hesap işlerinden anlayan gedikler ise Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte devlet kadrolarına yerleşmeye başlamışlardır. Böylelikle üretim hayatından kopan Osmanlı halkı hızlı bir şekilde fakirleşmeye ve tüketim toplumuna doğru kaymaya başlamıştır (Kazgan, 1991a: 18).

c) Osmanlı Toplumunda Tüketimin Artması

II. Mahmut dönemiyle birlikte Avrupa ile ticaretin yaygınlaşması kısa zamanda Batı mallarının piyasada çeşitlenmesine ve tüketimin artmasına neden olmuştur. (Kazgan vd.1999: 368). Tüketim alışkanlıklarının değişmesinde 19. yy.'ın başından itibaren Mısır'dan İstanbul'a gelen paşalar, beyler ve bunların hanımlarının lüks tüketim, israf, şatafat ve eğlence tarzı yaşam biçimleri ve bu yaşam biçimlerini İstanbul'daki saray ve erkanına aşlamaları etkili olmuştur. Bunları örnek alan vekiller, paşalar ve bunların hanımların aşırı harcamaları, sarayı oldukça yüklü miktarlarda borca sokarken, aynı zamanda dış ticaret açıklarının da artmasına ve dolayısıyla dışarıya altın çıkışına neden olmaktadır. Bu da hazinenin mali sıkıntılarını artırmaktadır (Bayraktar, 2002: 73). Bu değişim aynı zamanda halkın da tüketiminin değişmesine neden olmuştur. Değişen alışkanlıklar zamanla insanların yaşam biçimlerinin de değişmesinde olumsuz etkide bulunmuştur. Bu değişim o kadar ileri seviyelere ulaşmıştır ki, yüksek kadrolardaki devlet memurları yaşantılarını, padişahların yaşam biçimini taklit ederek yaşamalarına sebep olmuştur. Zamanla bu değişim sadece yüksek kademeli devlet memurlarında değil aynı zamanda halk tarafından da benimsenmeye başlanmıştır. Halk bile bu yaşam biçimini o denli benimsemiştir ki;

“piyano, keman gibi müzik aletleri ile birlikte Avrupa'dan piyano ve keman hocalarının gelmesi normal karşılanabilir ama, dans öğretmek ve çeşitli dans türlerini temaşa haline getirmek için Avrupa'dan hoca ve rakkase getirilmesi...” tüketim tarzının hangi düzeylere vardığını göstermektedir (Kazgan, 2005: 99).

II. OSMANLI DEVLETİ'NİN İÇ BORÇLANMA KAYNAKLARI VE GALATA BANKERLERİ

Bu kısımda Osmanlı Devleti'nin iç borçlanmanın en önemli kaynağı olan Galata Bankerleri üzerinde durulmuştur. Ancak iç borçlanmanın evrimi ve Galata Bankerlerine geçmeden önce Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayri müslimlerin Osmanlı ekonomisindeki faaliyetlerine değinilmiştir.

A) OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞAYAN GAYRİMÜSLİMLER VE EKONOMİK FAALİYETLERİ

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Gayrimüslimler yabancı tüccarlar ile ilişkileri, lisan bilmeleri, anlaşmalar ile sağlanan imtiyazlardan yararlanmaları ve ticari bilgi ve

tecrübeleri sayesinde öncelikle iç ticarete ve daha sonra da dış ticarete ağırlıklarını arttırmışlardır (Yerasimos, 1980: 325). Bu durumda özellikle 19. yy. başlarından itibaren birçok gayri müslim'in ticari faaliyetlerini yabancı devletlerin himayesi altında gerçekleştirmeleri etkili olmuştur. Bu dönemde gayri müslim tüccarların büyük bir kısmı Fransa, İngiltere, Rusya ve Avusturya himayesinde faaliyette bulunmaktadır. Faaliyette bulunan tüccarların bir kısmı şunlardır. Fransa himayesinde bulunan tüccarlar; Luk Kiryot, Usta Hanbod, Keflon Vasil Bakkal Todori; İngiltere'nin himayesinde bulunan tüccarlar; Feki Ganoştami, Acı Dilas, Nikol Dilodo; Rusya'nın himayesinde bulunan tüccarlar; Acı İstemat, Yorgi ve Astas; Avusturya'nın himayesinde bulunan tüccarlar ise; Boyacıoğlu İspot, İspiro Mihail ve Avram Yahudi'dir (Bağış, 1998: 96)¹⁵.

Osmanlı Devleti'nde ticari alanda faaliyette bulunan gayri müslimler, ilk olarak sarraflık faaliyetinde bulunmuşlardır (Üsdiken, 2000: 115). Sarraflık mesleği ilk olarak İstanbul'un fethinden sonra borç para alıp vermenin yanı sıra kefillik faaliyetleri ile başlamıştır. Sarraflık mesleği ile uğraşanlar çoğunlukla Ermeni ve Yahudi tüccarlarıdır (Sevgen, 1969a: 73). Bu dönemde her köşe başında tezgah kuran birçok sarraf para değiştirmekte ve yaptıkları bu faaliyetin karşılığı olarak komisyon almaktadır. O dönem bir nevi banka görevini yerine getiren sarraflar, zamanla sadece İstanbul'da değil aynı zamanda bütün Anadolu'ya yayılarak Osmanlı ekonomisinde parasal işlemleri kontrol etmeye başlamışlardır (Sevgen, 1969b: 62). Ancak 16. yy. 'den sonra Yahudi sarrafların kredi ve finans çevrelerindeki etkinlikleri azalırken Rum ve Ermeni sarraflar giderek güçlenmeye başlamışlardır. Rum sarraflar, özellikle Rum tüccarların Karadeniz ve Balkanlar'daki deniz ticaretindeki güçlerinden yararlanarak, ülkeler arası ticarete ön plana çıkmışlardır. Ermeni sarraflar ise Ermeni cemaatlerinin aracılıkları ile kurdukları bağlar sayesinde Avrupa ticaretinde yer edinmeye başlamışlardır. Bu ilişkileri aynı zamanda birçok Ermeni sarrafın Osmanlı bürokrasisi ile de iyi ilişkiler kurmasına ve 18.yy.'dan itibaren Ermeni sarrafların Darphane-i Amirenin yöneticiliği gibi önemli görevlere atanmalarını sağlamıştır. Hatta Darphane-i Amire yöneticiliği görevi yaklaşık 100 yıl Ermeni Düzoğlu ailesine verilmiştir. Bunun nedeni o dönemde ailenin hem iç hem de dış piyasalarda Osmanlı Devleti için borç bulmakta gösterdikleri başarıdır (Pamuk, 1995: 218–219). Ancak sarraflar zaman zaman faaliyetlerinden dolayı birçok

¹⁵ Prof.Dr. Ali İhsan Bağış'ın "Osmanlı Ticaretinde Gayri müslimler" isimli eserinde tüm tüccarların isimleri ayrıntılı olarak verilmektedir.

tepkilere de maruz kalmışlardır. Örneğin: II. Selim döneminde ortaya çıkan kızıl akçe (Bakır paralara beyaz yıldız sürülerek taklit gümüş para haline getirilmesi) ve kırkık akçe (gümüş paranın kenarlarının kırılarak noksan ayarlı hale getirilmesi) gibi olumsuz gelişmelerden dolayı sarraflar sorumlu tutulmuşlardır (Sevgen, 1969c: 74–75).

Osmanlı Devleti'nde gayri müslimler, kentlerde sarraflık faaliyetlerinin dışında kuyumculuk, mültezimlik ve 18.yy.'de elçiliklerin kurulmasından sonra tercümanlık faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kasaba ve köylerde bulunan gayri müslimler daha çok zirai faaliyetlere girişmişlerdir (Sevgen, 1969b: 62).

Sarraflar, 19. yy.'ın ilk yarısına doğru özellikle Galata'da finans etkinliklerine devam etmişlerdir. Bu dönemde Galata'da Rum, Ermeni ve Yahudi sarrafların yanı sıra Avrupa'dan gelip buraya yerleşen Levantenler ile sarrafların mali güçleri artmıştır. Bu dönemden itibaren sarraflar Osmanlı Devleti'nde büyük sermaye sahipleri olan bankerler olarak anılmaya başlamışlardır (Pamuk, 1995: 217).

B) OSMANLI DEVLETİ'NİN TOPLUM YAPISINDA SOSYAL VE KÜLTÜREL DEĞİŞİME NEDEN OLAN TOPLULUK: LEVANTENLER

Levantenler ile ilgili açıklamalara geçilmeden, Levanten sözcüğünün etimolojisinin incelenmesi gerekmektedir. “Levant” sözcüğünden türetilen “Levanten” Fransızca'ya 1575 yılında girmiştir. Levanten sözcüğü Fransızca'da Ortadoğulu, Yakındoğulu, Doğu Akdeniz ülkelerinden olanlar için kullanılmıştır (Şenocak, 2003: 165). Ana Britannica ise Levanten'in tanımını, “Osmanlı döneminde, özellikle Tanzimat sonrasında İstanbul'da ve büyük liman kentlerinde yoğunlaşan ve ticaretle uğraşan, Müslüman olmayan azınlıklar” olarak tanımlamaktadır (Ana Britanica, 2005: 428).

Levanten kavramı halen net bir tanımı olmayan ve kültürel açıdan tartışmaya açık bir kavramdır. Çünkü o dönemde özellikle Levantenlerin yoğun olarak yaşadığı bir kent olan İzmir'de bile iki farklı Levanten kültürü yaşanmaktadır (Şenocak, 2003:166). Birinci tür Levanten topluluğu;

“Katolik dinleri, sıkı aile birliği ve ortak ticari yatkınlıkları ile tanınan bu grup, diğer gayri müslim topluluklara karşı, kendine mahsus bir millet oluşturmamaktaydı. Bundan ziyade, Levanten topluluğunun çoğu üyeleri diğer Avrupa devletlerinin koruması altında olup, hatta onların vatandaşlıklarını bile taşıyorlardı. Levantenler sosyal ve ticari bir

gerçek olmalarına rağmen, diğer devletlerle olan bağılıklarından dolayı tamamen yabancı ve Osmanlı zamanındaki şehir toplumunun bir parçası olmayan bir grup olarak göz önüne alınıyorlardı¹⁶.

Bu türe giren Levantenler daha çok ticaret ile meşgul olan ve İzmir gibi büyük kentlere yerleşen İngiliz, Fransız, Hollandalı, İtalyan ve diğer batılı milletlere mensup olan ailelerden oluşmaktadır. Bu aileler kendilerine yabancı ortamda ortak bir kültür oluşturmaktadırlar (Şenocak, 2003:166). Üstelik Fransızca'dan alınan ve Levanten atasözü olan “ Mutlu yaşamak için gizli yaşamak gerekir ” sözünü doğrulayacak şekilde sosyal yaşantılarını kendi içlerinde yaşayan kapalı bir topluluk olmuşlardır¹⁷.

İkinci tür kültürü oluşturan Levanten topluluğu ise; 19.yy.'ın sonlarında Levanten yaşamın yanı sıra beliren ve dilimize “Tatlı Su Frengi” deyimine uyan bir başka tür yaşamın insanlardır.

“**Tatlı su Frengi**, çoğulu **Tatlı su Frenkleri** veya **Levantenler**, Osmanlı döneminde İstanbul'a kalıcı olarak yerleşmiş ve yerli halkın bir parçası haline gelmiş olan Avrupalılara verilen isimdi. Bu terimin amacı İstanbul'a kalıcı olarak yerleşmiş Frenkleri (Avrupalılar), geçici olarak İstanbul'da bulunan Frenklerden ayırmaktı. Tatlı su Frenkleri İtalyan, Fransız, Maltalı ve diğer Batı Avrupalı insanların yerli Hıristiyanlarla kaynaşması sonucunda oluşmuş bir topluluktur. Bazılarının anne veya babalarından biri Avrupa kökenli, diğeri ise yerli Hristiyan oluyordu. Çoğunlukla Pera (Beyoğlu) semtinde oturmayı tercih ederlerdi. Yerli azınlıkların sadece Ortodoks veya Yahudi olmalarına karşılık Levantenlerin arasında Protestan ve Katolikler de vardı¹⁸”.

Bu gruba giren Levantenler,

“akıllı ve yeteneklidir; genel olarak birden fazla dil konuşurlar; genellikle derin bir eğitimden ve temel moral değerlerinden yoksundurlar. Büyük burunluluk, kendini beğenmişlik ve kendilerini Avrupalı olarak lanse etmeleri temel özellikleridir. En son Paris modası olan giyimleriyle bilgi yoksulluklarını örtmektedirler...” (Pınar, 2001: 55).

¹⁶http://www.fak12.uni_muenchen.de/noi/Abstract_Schmitt_tuerk.pdf#search=%22galata%20ve%20pera%22 (10.08.2006).

¹⁷ <http://www.milliyet.com.tr/2002/11/07/cumartesi/cum03.html> (11.08.2006).

¹⁸ http://tr.wikipedia.org/wiki/Tatlısu_Frenkleri (10.08.2006).

Bu tür kültürü oluşturan Levantenler ise daha çok Ermeni ve Rum ailelerden oluşmaktadır.

Levantenler, 17. yy. 'den 19. yy.'e kadar İstanbul başta olmak üzere İzmir gibi önemli liman kentlerinin ticaret merkezi olmasında ve ticari hayatın gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. Levantenlerin hem ticari hem de siyasi olarak güçlenmelerindeki en büyük neden; kapitülasyonlardır. Kapitülasyonlar, bir ülkedeki yabancılara verilen imtiyazlardır. Levantenlerin çoğu yabancı devletlerin tebaasında olduklarından dolayı bu ayrıcalıklardan yararlanmışlardır (Şenocak, 2003:167).

Kapitülasyonlar sayesinde diğer gayri müslimler kadar ayrıcalığa sahip olan Levantenler, Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra ve Islahat Fermanı ile yeni ayrıcalıklara da sahip olmuşlardır. Levantenler bu dönemde, Batı sermayesi ile ortaklıklar kurarak, bankerlik ve banka kurmak gibi alanlarda da faaliyette bulunmuşlardır. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Levantenlerin ekonomik etkinliklerini azaltmaya yönelik önlemlerin alınması ile birlikte ekonomik güçlerini yitirmişlerdir. Bu gelişmenin sonucunda birçok Levanten aile Avrupa'ya ve ABD'ye göçmüştür. Türkiye'de kalanlar Cumhuriyet'in ilanından sonra kapitülasyonların kaldırılması ile birlikte ekonomik güçlerini büyük ölçüde yitirmişlerdir (Şenocak, 2003: 170-171).

C) OSMANLI DEVLETİ'NDE İÇ BORÇLANMANIN EVRİMİ VE GALATA BANKERLERİ

Osmanlı Devleti'nde iç borçlanmanın ilk doğuşu 17. yy.'nın sonlarına kadar sürdürülen iltizam sistemi ile gerçekleşmektedir. Osmanlı Devleti bu sistemi önceleri vergi toplama aracı olarak kullanırken zamanla sistem kısa vadeli iç borçlanma kaynağına dönüşmüştür. İltizam sistemindeki bu dönüşüm özellikle 16.yy.'ın sonlarından itibaren bütçe açıklarının sürekli hale gelmesiyle, bütçe açıklarının kapatılması için iltizam sürelerinin uzatılması ve iltizamı alan mültezimlerden daha yüksek miktarlarda peşin ödeme talep edilmeye başlanmasıyla yaşanmıştır. Osmanlı Devleti bu ilk iç borçlanma kaynağını 1695 yılında malikane sistemine çevirerek devam ettirmiştir (Pamuk, 1995: 206). Ayrıca bu iç borçlanma sistemlerinin sermayedar açısından bakıldığında bir taraftan sözleşme sürelerinin uzatılması ve peşinatların artırılması dolaylı olarak mültezimlerin güçlü bir sermaye desteğini de zorunlu

kılmaktadır. Bu nedenle de mültezimlerin büyük bir kısmı bu sermayeleri o zamanlar İstanbul'da faaliyet gösteren sarraflardan sağlamaya başlamalarına neden olmuştur. Bu durum daha sonra sarrafların vergi toplama işlerinde de önemli rol oynamalarına ortam hazırlamıştır (Pamuk, 1995: 207). Osmanlı Devleti, iltizam ve malikane sistemlerinin yanı sıra zamanla yeni bir iç borçlanma kaynağı olan “Esham” uygulamasına geçmiştir.

1. Osmanlı Devleti'nde Yeni İç Borçlanma Kaynağı Esham Sistemi

Esham, pay ve gelir ortaklığı anlamlarına gelmektedir. “Seham” veya “Sehim” kelimesinin çoğulu olup, “Paylar, hisseler” demektir (Akyıldız, 1996: 26). Esham sistemi; Osmanlı Devleti'nde özellikle 1768–1774 yılları arasında Ruslar ile girişilen savaşlar sonucunda ağır yenilgi ve savaş tazminatının ödenmek zorunda kalınması karşısında uygulamaya konulmuştur (Cezar, 1986: 81).

Osmanlı Devleti 18. yy.'nın sonlarına doğru artan savaşlar ve iç karışıklar yüzünden mali açıdan oldukça güç durumda kalmıştır. Bu dönemde 1768–1774 yılları arasındaki Osmanlı- Rus savaşı Osmanlı maliyesine oldukça ağır bir yük getirmiştir. Çünkü savaş sonrası Osmanlı Devleti, Rusya'ya 7.500.000 milyon kuruş savaş tazminatı ödemek zorunda kalmıştır (Akyıldız, 1996: 25). Bu durum karşısında Osmanlı maliyesi sıkıntılı olduğu bu dönemlerde yeni iç borçlanma kaynağı olan esham sistemine geçmiştir. Esham sisteminde devlet, mukataanın yıllık gelirini, önceden ve kuruş cinsinden belirlemektedir. Belirlenen bu gelir (mukataadan elde edilecek gelirin beş veya altı katı tutarı) birçok paylara bölünmekte ve payların her biri kişilerini yaşamları boyunca geçerli olmak üzere her yıl muaccelle denilen peşinat karşılığında satılmaktadır. Kişiler sadece bu gelirlere ortak olmakta vergi toplama işini devlet yürütmektedir (Pamuk, 1995: 207).

Esham sistemi, Osmanlı Devleti'nde daha önceden uygulanan malikane sistemine benzemektedir. Fakat malikane sisteminde, malikane sahibi vergi tutarını kendisi belirler, masraflarını çıkardıktan sonra kalan kısmını kendisi almaktadır. Oysa malikane sistem ile benzer şartlara sahip olan esham sisteminde, elde edilecek gelir “Kar Payı” şeklinde kişilere ödenmekte ve kişilerin vergi toplama külfeti yanı sıra herhangi bir zararı söz konusu olmamaktadır. Yani esham sisteminde kişi önceden yatırmış olduğu peşinat tutarı oranında sabit getiri almaktadır. Devlet ise bu sistem

sayesinde mukataaların birkaç yıllık vergi gelirlerini peşin olarak tahsil etmekte ve maliyesi için yeni kaynaklar oluşturmaktadır (Cezar, 1986: 82).

Osmanlı Devleti'nin esham sistemine geçişinin nedeni; iç borçlanmayı az sayıda büyük sermayedarlardan sağlamak yerine çok sayıda orta ve küçük sermayedarlara yaymaktır. Ancak devlet, esham paylarının kişiler arasında alım ve satımını engelleyememesi ve esham sahibinin ölümünden sonra payın mirasçılara intikal etmesi gibi nedenler dolayısıyla bu yeni borçlanma kaynağından yeterince yararlanamamıştır (Cezar, 1986: 83). Osmanlı Devleti bu olumsuzluğu giderebilmek için esham paylarının kişiler arasında alım ve satımından muaccele bedelinin % 10'u oranında "Kasr-ı Yed" resmi almaya başlamıştır. Fakat bu yeni uygulama da esham paylarının kişiler arasında alım-satımını engelleyememiştir. Zira kasr-ı yed resmi muaccelenin çok küçük bir kısmına tekabül etmektedir (Akyıldız, 1996: 26).

Osmanlı Devleti esham sistemi sayesinde kısa vadede bütçe açıklarını finanse etmeyi başarmıştır. Ancak zamanla sistemde ortaya çıkan olumsuzluklar yüzünden bu sistemi kaldırmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti, bu sisteminin kaldırılmasından sonra içerde en büyük iç borçlanma kaynağını teşkil eden Gayrimüslim sarraflardan borç almaya başlamıştır (Cezar, 1986: 83).

Galata Bankerleri ortaya çıkışları ve faaliyetlerinden önce Galata semtinin tarihi, sosyo-kültürel ve demografik yapısının ele alınmış olması, Galata Bankerlerinin Osmanlı ekonomisinde yer almalarının ve faaliyetlerinin daha kolay anlaşılmasını sağlamıştır. Zira Galata semti yalnızca Osmanlı Devleti döneminde değil Bizans döneminde de Avrupa ile ticaretin ve bankerlik müessesesinin merkezi olmuştur.

2. Galata Semtinin Tarihçesi, Sosyo-Kültürel Ve Demografik Yapısı

Galata, eski çağlardan itibaren Batı ile kurulan ticari ilişkiler sayesinde İstanbul'un en önemli liman kentlerinden birisi olmuştur. İstanbul'un fethinden sonra da bu özelliği devam eden semt özellikle Avrupa'dan buraya yerleşmeye başlayan nüfusla birlikte sadece ticari anlamda değil aynı zamanda kültürel ve sosyal alanlarda da değişimin yaşandığı bir kent olmuştur.

Galata; Tophane, Azap kapı ve Galata kuleleri arasında kalan, haliç ile boğazın kesiştiği noktada bulunan önemli yerleşim yeridir¹⁹. Galata'nın eski çağlardan itibaren önemli yerleşim yeri olması sebebiyle eski Roma döneminde 13. yönetsel bölge olarak geçmektedir²⁰. Antik çağda Galata'nın adı, "Sykai veya Sykaena" olarak geçmektedir²¹. Galata'nın Rumca "incirlik" anlamına gelen bu isim ile anılmasının nedeni, o dönemde Galata'da pek çok incir ağacının bulunmasıdır (Yelkenci, 1989: 25).

Galata yerleşim bakımından, eski tarihlere kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Daha 5. yy.'den itibaren ilk Bizans İmparatoru Constantinus, (Hristiyanlığı kabul eden ilk Bizans imparatoru ve Konstantinopolis adının kaynağı) zamanında önemli yerleşim yerlerinden birisi olmuştur. I. Manuel Komnenus zamanında Bizans'a yerleşmeye başlayan Cenevizliler, 1204 tarihinde Latin işgali ile yerlerini Venediklilere kaptırmışlardır. Ancak 1261 yılında İstanbul'un tekrar Bizans egemenliğine girmesi ile Cenevizliler şehre tekrar yerleşmeye başlamışlardır. Fakat Bizans yönetimi Cenevizlilere sadece İstanbul'un karşı kıyısına yani Galata'ya yerleşmelerine izin vermiştir. Böylece Cenevizliler, Fatih Sultan Mehmet Han'ın İstanbul'u fethine kadar bölgede yoğun olarak yaşayan nüfus olmuştur (Akın, 2002: 83–84).

Fatih Sultan Mehmet Han, İstanbul'un fethi için hazırlıklara başladığında Ceneviz kolonilerinin, Bizans üzerindeki ticari ağırlığının farkına varmıştır. Çünkü o dönemde Galata limanları günde beş yüzden fazla irili ufaklı geminin uğradığı bir liman kentidir. Hatta Cenevizliler, Galata'nın bu özelliğinden dolayı, Bizans İmparatorluğu ile ayrıcalıklı bir anlaşma yapmıştır. Bu özel statü Galata'nın Bizans İmparatorluğuna sadece vergi açısından bağlı idari ve iktisadi birçok özgürlüğü bulunan bir liman kenti olmasını sağlamaktadır. Cenevizlilerin kontrolünde bulunan Galata limanı, bu dönemde Karadeniz'in ve transit ticaretin merkezi konumundadır. Galata'nın böyle bir ticaret merkezi olması, o dönem gemi teknolojisi ile de yakından ilgilidir. Çünkü o dönemde gemiler sık sık limanlara uğramak zorundadır. Gemiler limanlara sadece ticari faaliyet amacıyla değil aynı zamanda tamir-bakım işleri ve tayfa ihtiyaçlarını karşılamak içinde uğramaktadırlar. Bu nedenle de sürekli olarak gemilerin uğrak yeri olan Galata, bu sayede önemli bir liman kenti olmuştur (Kazgan,1991a: 152).

¹⁹ <http://www.biggllook.com/biggistanbul/semter/galata/galata tarihçe.asp> (11.08.2006).

²⁰ <http://www.tvitamini.com/galata1.htm> (11.08.2006).

²¹ <http://www.biggllook.com/biggistanbul/semter/galata/galata tarihçe.asp> (11.08.2006).

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra Osmanlı Devleti açısından stratejik bir davranışta bulunarak, Galata'nın bu özel statüsüne ve nüfus yapısına dokunmamıştır. Hatta 1 Haziran 1453 tarihinde bir "Ahidname" yayınlarak, Galata ahalisinin can ve mal güvenliğinin teminat altında olduğunu bildirmiştir. Ahidname ile fetih sırasında Galata'yı terk eden gayri müslimlerin üç ay içinde geri dönmeleri halinde, mallarının ve evlerinin iade edileceğini garanti etmiştir. Bu ahidname ile Fatih Sultan Mehmet, Avrupa ile ticaretin merkezi konumundaki Galata'nın işlek bir liman kenti olma özelliğini de korumuştur²². Ahidnamenin yayınlanmasından sonra yapılan nüfus sayımı, Galata'ya geri dönenlerin olduğunu göstermektedir. Geri dönenlerin çoğunluğunu zengin Cenevizli ve Rum tüccarlar oluşturmaktadır. 1455 yılında Galata'da yapılan sayımda, en kalabalık nüfus Rumlar'a aittir. Daha sonra Latinler (Ceneviz, Venedik, Katalan), Ermeniler, Yahudiler gelmektedir. Müslüman nüfusa bakıldığında ise denizci azepler, kaptanlar ile Galata çevresinde görev yapan yeniçeriler görülmektedir. Askeri sınıfın dışında, esnaf kesimi de oldukça fazladır²³.

Galata'nın 18. yy.'de kadar nüfus yapısında pek fazla değişiklik yaşanmamıştır. Ancak 19.yy.'da elçiliklerin bu bölgede kurulmaya başlamasından sonra nüfus yapısında değişim yaşanmıştır (Akın, 2002: 31). Bu dönemde en parlak günlerini yaşayan Galata semtine damgasını vuran topluluk Levantenler olmuştur. Böylelikle elçilikler, kiliseler, sinagoglar çevresine yerleşen Levantenler, Rum, Ermeni ve Musevi azınlıklar kentin Batı'lı anlamda burjuvasisini oluşturarak, dönemin Avrupa yaşam biçiminin tüm özelliklerini Galata'ya taşımışlardır (Akın, 2002: 31). Nüfus yapısının Levanten topluluğu şeklinde değişimi Galata'yı sadece sosyo-kültürel alanda değil semtin mimari yapısı bakımından da değişmesini sağlamıştır. 19.yy.'la birlikte apartman tipi yerleşim ve yoğun iş merkezlerinin oluşmasıyla birlikte bölgede 1857 yılında "Altıncı Daire-i Belediye" adıyla belediye kurulmuş ve modern anlamda belediyecilik hizmetleri yerine getirilmiştir (Ortaylı, 1989: 134).

Galata'nın nüfus yapısı ve görünümü son olarak 20. yy.'de gayri müslimlerin aleyhine değişikliğe uğramıştır. Bu değişikliğin oluşmasında; savaşların getirdiği olumsuzluklar, İsrail'in kurulmasıyla göç eden Yahudi halk ve 6-7 Eylül 1955 olayları gibi olumsuz gelişmeler etkili olmuştur. Galata, bu dönemde kültürel ve sosyal gelişmiş semt imajından kopmuştur. Bu dönemde yapılan nüfus sayımında (1927 yılında), Galata

²² www.tvitamini.com/galata2.htm (11.08.2006).

²³ www.tvitamini.com/galata2.htm (11.08.2006).

ve Beyoğlu'ndaki nüfus yapısının dağılımı şu şekildedir; 145.140 Müslüman (nüfusun %49,8'ini), 63.284 Rum (nüfusun %21,7'sini), 32.277 Yahudi (nüfusun %11'ini), 23.517 Ermeni (nüfusun %8'i), 19.793 Katolik (nüfusun %6,8'ini), 6.059 diğer Hristiyan topluluklar oluşturmaktadır²⁴.

3. Galata Bankerlerinin Ortaya Çıkışları Ve Faaliyetleri

Banker terimi, banka teriminin kökeni gibi İtalyanca'dan türetilmiştir (Üsdiken, 2000: 115). Özellikle Orta çağda sarraflar pazaryerlerinde paraları tartmak, bozmak ve değiştirmektedirler. Sarraflar bu faaliyetleri yaparken bankta oturduklarından dolayı da “banker” adını almaktadırlar (Ekonomi ansiklopedisi, 1991: 32). Ancak bu kelimenin kullanımı değişiklik göstermektedir (Üsdiken, 2000: 115). Şöyle ki Batı'da banker sözcüğü, banka sahibi veya bankacı anlamlarında kullanılmaktadır. Fakat Osmanlı Devleti döneminde, banker terimi, büyük sermaye sahibi olan ancak bankası olmayan kişiler içinde kullanılmıştır. Galata'nın, Bizans döneminden itibaren ticaret merkezi haline gelmesiyle birlikte tüm bankerler buraya yerleşmişlerdir. Bu nedendir ki bankerlerin para işleriyle uğraşmaları ve bu semtte toplanmış olmalarına atfen “Galata Bankerleri” denilmektedir (Üsdiken, 2000: 116).

Galata Bankerleri veya galata sarrafları olarak anılan bu kişiler ve bunların giriştikleri bankerlik faaliyetleri, Osmanlı mali tarihinde Türk- İslam halkının her tabakasının hayat şartlarını dahi etkilemiştir (Kazgan, 1991a: 16). Gerçekten de Galata'da faaliyet gösteren bu bankerler, Avrupa'ya kadar uzanan dünya ticaretinde mali konularda uzmanlaşmış kişiler olarak, Osmanlı Devleti'nde özellikle 19. yy.'a damgalarını vurmuşlardır. Galata bankerleri, Osmanlı Devleti'nin mali işlerinde yoğun rol oynadıklarından dolayı da zaman zaman tepkileri üzerlerine çekmişlerdir. Hatta “Tefeci”, “Sahtekar” ve “Hain” sıfatlarına maruz kalmışlardır. Buna rağmen Galata Bankerlerinin Osmanlı Devleti'nin mali işlerinde karşılaşılan zorlukların aşılmasında göstermiş oldukları başarılarının da göz ardı edilmemesi gerekmektedir (Kazgan vd. 1999: 361) .

Galata bankerleri, Levanten, Ermeni, Yahudi ve Rum bankerlerden oluşmaktadır. Dönem içerisinde öne çıkan bankerler; Baltazzi, Loranda Tubini, Korpu, Stefanoviç, Shlizzi, Negroponte, Coronio ve Alberti en tanınmış Levanten bankerlerdir.

²⁴ www.tvitamini.com/galata2.htm (11.08.2006).

Levantenlerin yanı sıra Kamondo, Fernandez gibi Yahudi; Zarifi, Ogenidi, Mavrogordato, Zafiropulo ve Lasto gibi Rum; Köçeoğlu ve Mısıroğlu gibi Ermeni bankerler özellikle Osmanlı Devletinin son dönemine damgasını vuran bankerlerdir²⁵.

Galata Bankerlerinin Osmanlı ekonomisinde yer almaları, Batı'da gerçekleşen Sanayi Devrimi sonrası başlamaktadır. Osmanlı Devleti'nin sanayileşen ülkelerin pazarı haline gelmesinde Galata Bankerleri önemli rol oynamışlardır. Zira Avrupa devletleri, uyguladıkları merkantilist politikalar sayesinde, azınlıklardan oluşan bir finans burjuvazisinin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Bunlar artan kaynakları ile besledikleri kilise, okullar ve yardımlaşma dernekleri ile Osmanlı Devleti üzerinde etkinlik oluşturmaya başlamışlardır (Kazgan, 1981a: 60). Bu burjuvazinin en etkin ve güçlü yanını ise Galata Bankerleri oluşturmaktadır. Ancak bu defa bankerler, eski dönemlerden farklı olarak uluslar arası üne kavuşmuş ve bankerlik bilgileri, güçleri Avrupa'da duyulan kişiler olmuşlardır. Güçlenen bu burjuva kesimi açtıkları düzenli ve güçlü okullarda çocuklarına ticari hesap ve bankerlik bilgileri vererek, 1854 yılından sonra başlayan dış borçlanmanın da komisyonculuğunu yapacak yeni nesiller yetiştirmişlerdir. Bu gelişmeler doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin her tarafına yayılmış bankerler kurdukları finans ağı sayesinde Osmanlı ekonomisinde yer almaya başlamışlardır (Kazgan, 1991a: 19).

Osmanlı Devleti'nde özellikle III. Selim döneminden sonra da II. Mahmut dönemi ile devam eden askeri, ekonomik ve siyasi reformlar Avrupa ülkeleri ve Galata Bankerleri açısından oldukça fayda sağlamıştır. Zira sanayi devrimini gerçekleştiren ülkeler, ihtiyaçları olan hammadde ve bunların pazarlanması için Galata Bankerleri ile ortak faaliyete girişmişlerdir (Kazgan, vd. 1999: 365). 19.yy.' den itibaren II. Mahmut dönemi ile birlikte başta İstanbul, İzmir ve Karadeniz limanları, Galata Bankerleri aracılığıyla Avrupa'dan gelen ucuz ve çeşitli malların istilasına uğramıştır. Getirilen bu mallar o dönem gümrük gelirlerini artırdığı için saray erkanı tarafından hoş karşılanmaktadır. Fakat zamanla bu mallar, sadece saray ve yüksek kademeli memurlar tarafından değil aynı zamanda halk tarafından da tüketilmeye başlayınca bu durum Galata Bankerlerinin , Osmanlı Devleti'nin ithalat ve ihracatını kontrol altına almasını sağlamıştır. Galata Bankerleri kurdukları bu finans ağı sayesinde zamanla kredi işlerine

²⁵ www.haber10.com/makale/501/ - 74 (15.08.2006).

de hakim olmaya başlamışlardır. Özellikle yerli Rum bankerler Batı'dan getirdikleri ve krediler ile aldıkları bu malları içeride peşin olarak satmaya başlamışlardır. Rum Bankerler, bu yol ile biriken sermayelerini ise içeride bu malları pazarlayan ve tüketimi gerçekleştiren kesime birkaç misli ile kredi vermeye başlamışlardır. Rum bankerler, finans sektörü üzerindeki ağırlıkları sayesinde ürünler daha yetişmeden düşük fiyatlar satın almışlardır. Böylece Rum Bankerler, piyasada monopson alıcı ve monopol satıcı olarak güçlenmişlerdir. Ermeni ve Yahudi bankerler ise daha çok saray erkanı ve yüksek dereceli memurların tüketim ihtiyaçlarını finanse etmişlerdir (Kazgan, 2005b: 14).

4. Galata Bankerlerinin Osmanlı Yönetiminde Etkili Olmaları

19.yy.'da Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar sadece saray ve erkanı ile ilişki içinde olan Galata Bankerleri, 19.yy.'nın ikinci yarısına doğru vekil, vükela ve valiler ile ilişkilerini arttırmaya başlamışlardır. Çünkü Padişah, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile yetkilerinin bir kısmını bazı yüksek devlet memurlarına devretmektedir. Bu gelişme karşısında Galata Bankerleri artık yüksek kademeli memurlar ile daha sıkı ilişki içinde girmişlerdir. Bu gelişme üzerine bankerler kendi aralarında vekil, vükela ve valileri paylaşmaya başlamışlardır (Kazgan, 2005b: 19).

Galata Bankerlerinin 19. yy. ile birlikte başlayan değişimleri kısa zamanda tüm Osmanlı yüksek devlet memurlarını ve yönetim kadrosunu sarmaya başlamıştır. Özellikle her iltizam bankerlerin desteği ile yapılmaktadır. Çünkü iltizama verilen toprağı alabilmek için valiler, yatırmak zorunda oldukları peşinatları bankerlerden sağlamaktadırlar. Daha sonra iltizamı alan Paşa veya o yerin valisi iltizamı başka bir bankere devir etmekte veya iltizamın tutarını çıkarabilmek için halka baskı uygulamaktadır. Sonuçta her iki durumdan da Osmanlı tebaası olumsuz etkilenmektedir.

Son olarak Galata Bankerlerinin, Osmanlı Devleti'nde yönetim alanında giriştikleri olumsuz davranış ise vali ve paşaların üst kademeli devlet kadrolarına gelebilmek için vermiş oldukları rüşvetleri finanse etmeleri olmuştur. Böylece bankerlerden aldıkları paralar ile yüksek kademelere gelen paşa ve vekiller, bankerler ile açıktan veya gizliden ortaklıklar kurmak suretiyle bankerlerin, Osmanlı yönetiminde etkili olmalarına neden olmuşlardır. O dönem Osmanlı Devleti'nin bu durumunu İngiliz bir tüccar, şöyle dile getirmektedir. "Osmanlı Devleti, adeta memleketin zararı pahasına

üç beş tefeci ve zenginleşen birkaç paşanın çıkarlarını korumak için varlığını sürdürün bir devlet konumuna gelmiştir” (Kazgan, 1991a: 21).

5. Osmanlı Devleti’nde Kaime İhracının Başlaması Ve Galata Bankerlerinin Kaimeler Üzerindeki Faaliyetleri

Osmanlı Devleti’nde kaime ihracı, devlet maliyesinin açıklarını finanse etmek için başvurduğu yeni bir yöntemdir. Zira bu yöntem sayesinde devlet yeni bir iç borçlanma kaynağı elde etmiştir. Ancak Galata Bankerlerinin kaimeler üzerindeki spekülatif hareketlerinden dolayı zamanla kaimeler, Osmanlı ekonomisine zarar vermeye başlamıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti kaimeleri kaldırmak için kaimelerin ilk defa ihraç edildiği tarih olan 1840 yılından itibaren 22 yıl uğraşmak zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti, 1862 yılında piyasadaki tüm kaimeleri toplatarak,, kaimelerin piyasadan kaldırıldığını halka duyurmuştur (Akyıldız, 1996: 66).

a) Osmanlı Devleti’nde Kaime İhracını Hazırlayan Gelişmeler

Osmanlı Devleti’nde II. Mahmut dönemi, siyasi ve mali açıdan problemlerin ve karışıklığın yaşandığı bir dönemdir. Siyasi açıdan ortaya çıkan problemler, Padişah II. Mahmut’un tahta çıktığı sıralarda Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu (1809–1812) Osmanlı-Rus savaşı ve Sırp isyanı, devleti yaklaşık 13 yıl uğraştırmıştır. Yine bu dönem içerisinde (1821–1830) yılları arasındaki Yunan isyanı, Osmanlı Devleti’ni siyasi açıdan zor durumda bırakan problemlerdir. Ancak Osmanlı Devleti’ni en zor durumda bırakan problem Yunan isyanı olmuştur. Çünkü Yunan isyanı, zamanla uluslar arası bir sorun haline dönüşerek, 1828–1829 yılları arasında Osmanlı- Rus savaşı’nın çıkmasına neden olmuştur. Bu savaşın sonucunda Yunanistan 1829 yılında Osmanlı Devleti’nden ayrılan ilk Balkan toprağı olmuştur. Osmanlı Devleti siyasi açıdan bu iç karışıklıklar ile uğraşırken, diğer yandan Fransa, Osmanlı Devleti’nin Kuzey Afrika’daki toprak parçası olan Cezayir’i işgal etmiştir. Bu olumsuz gelişmelere Mısır valisi Mehmet Ali Paşa’nın da siyasi açıdan güçlenmesi ve Osmanlı Devleti’ni gücüyle tehdit edecek bir duruma gelmesi, Osmanlı Devleti’ni siyasi açıdan oldukça sıkıntıya sokmuştur. II. Mahmut, dışarıda siyasi sorunlar ile uğraşırken içerde de ayan sınıfının siyasi ve ekonomik nüfuzunu kırmaya çalışmıştır.

Osmanlı Devleti'nde içte ve dışta siyasi sorunların yaşanması, mali açıdan da birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti'ni sıkıntıya götüren mali sorunlar, Yeniçeri Ocağı'nın kapatılarak yerine "Asakir-i Muhammediye" ordusunun kurulması ve Tanzimat Fermanı ile uygulanan reformlardır (Akyıldız, 1996: 27). Osmanlı Devleti mali açıdan bu sorunları aşabilmek için, 1808–1830 yılları arasında altın sikke'ye 35 defa, gümüş sikkeye 37 defa tağşiş yapmıştır. Osmanlı mali tarihinde en büyük tağşiş işlemi de bu dönemde gerçekleşmiştir. Oysa tağşiş işlemleri sonucunda paranın değeri düştüğü gibi içerde enflasyonu da körüklemiştir. II. Mahmut dönemi içerisinde gerçekleştirilen tağşiş işlemleri sonucunda, paranın içerisindeki gümüşün ağırlığı % 80'nin üzerinde bir oranda azalmıştır (Pamuk, 2000: 12–13).

Osmanlı Devleti mali ve siyasi açıdan yaşanan bu sorunları aşabilmek için yeni çözümler aramaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde çözüm olarak düşünülen öneri ise sonradan Şeyhülislam olacak İsmet Bey zade Arif Hikmet Bey tarafından eskiden uygulanan esham sistemine benzer ancak nakit para yerine de geçecek yeni tip kaimelerin çıkarılması fikrini ortaya atmıştır (Akyıldız, 2003: 41).

b) Osmanlı Devleti'nde Kaime İhracının Başlaması

Osmanlı Devleti bu fikir ile birlikte yeni iç borçlanma finansman kaynağı olarak kaime ihracı fikrini benimsemiştir. Arif Hikmet Bey, kaime ihracının fikri için önerdiği layihada ayrıca çıkarılacak kaimelerin önceki iç borçlanmalardan farklı olması için "Esham-ı Aliye" adıyla çıkarılmasını ve vereceği faizin üç ayda bir defa olmak üzere yıllık dört taksit halinde ödenmesi gerektiği fikrini savunmuştur (Akyıldız, 2003: 41). Meclis-i Umumi görüşmeler sonucunda kaimelerin faizsiz olarak çıkarılması konusunda ve kaime ihracında gerekli olan 20.000 keselik tutarın Padişah'tan alınacağı konusunda fikir birliğine varmışlardır. Padişah'tan alınan 20.000 keselik borç ise % 2–2,5 oranında faizli olarak bir yılda ödenmek şartıyla alınmıştır (Akyıldız, 1996: 29). Böylece ilk kaime ihracı 1839 yılında II. Mahmut'un son yılları ve Abdülmecit Han'ın ilk yıllarında "Kaime-i Mutebereyi Nakdiye" adıyla 160.000 Osmanlı lirası tutarında çıkarılmıştır. İlk çıkarılan kaimelerin en büyüğü 500 kuruş olup, diğerleri 20 ve 10 kuruşluk kupürler halindedir. Bu kaimeler el yazısı ile yazılmış olup, 8 sene vadeli % 12,5 faiz oranına sahiptir (Kazgan, 1991: 25). Kaimelerin faiz oranı konusunda birçok kaynakta %8 olarak geçmektedir. Oysa ilk çıkarılan kaimeler % 8 oranında değil 8/1 oranında faiz vermektedir. Buna göre ilk çıkarılan 32.000 keselik kaimenin faizi 4.000 kese, daha

sonra çıkarılan 48.000 keselik kaimenin faizi ise 6.000 kesedir. Bu sayılar oranlandığında kaimelerin faiz oranının % 12,5 olduğu görülmektedir. Ayrıca ilk başta kaimelerin faizsiz olarak ihraç edilmesi düşünülürken daha sonra faizli çıkarılması da Osmanlı Devleti'nin ihraç edilen kaimelerin kısa sürede satılmalarını sağlamak amacıyla faiz uygulaması düşünülmüştür (Akyıldız, 2003: 46). Ayrıca çıkarılan kaimelerin daha önceki esham sistemine benzer ancak farklı özellikler taşıması da satımını kolaylaştırmaktadır. Bu kaimelerin daha önce çıkarılan eshamlardan farklarına bakıldığında, kaimelerin nakit para hükmünde olmaları, memleket içinde ve dışında alışverişlerde kullanılmaları ve tasarruf eden kişinin ölümü halinde kaimelerin mirasçılara intikal edebilmesidir (Akyıldız, 1996: 30). Ancak kaimelerin bu özellikleri taşımaları Devlet açısından kaimelerden beklenen olumlu sonucun alınmasına da engel teşkil etmektedir. Zira bu kaimelerin alışverişi kolaylaştırmak için nakit yerine geçmesi düşünülürken halkın bunu esham sistemindeki gibi saklayıp faizi geldiğinde piyasaya çıkarması piyasadaki nakit sıkıntısına çare olmamıştır (Akyıldız, 2003: 47).

Osmanlı Devleti'nde ilk olarak piyasaya sürülen el yazılı kaimeler, kısa sürede piyasada taklitlerinin çoğalmasına olanak sağlamıştır. Bu kalpazanlığın artışı karşısında hükümet, ilk olarak kaimelerin şekillerinin değiştirmek zorunda kalmışlardır. Daha önce Varidat muhasebesinden çekilen ortak mührün yerine de her bir kaime tutarı için ayrı mühürler kazılması kararlaştırılmıştır. Fakat ilk alınan bu tedbirlerden kalpazanlığı engellememiştir. Bu defa ikinci önlem olarak kaimelerin köşelerindeki Maliye Nazırlığı tarafından basılan tuğranın kabartılması ve kaimelerin ortalarının basılı (Matbu) olarak çıkarılmasına karar verilmiştir. Son olarak alınan tedbir ise, Maliye Nazırının mührünün yanına yazı yazılması, kaimelerin ortasına verildiği günün tarihinin yazılması ve çıkarılan kaimelerin makbuz karşılığı verilerek, bir karşılıklarının Maliye Nazırlığında kalmasıdır. Ayrıca yeni çıkarılan matbu kaimelerin üç ay içinde değiştirileceği aksi halde el yazılı kaimelerin geçersiz olduğu halka duyurmuştur (Akyıldız, 1996: 33). Böylece piyasada bir süre daha el yazılı kaimeler ile matbu kaimeler birlikte işlev görmüştür.

Kaimelerin ihraç edilmesi piyasada paranın değer kaybetmesine ve enflasyonun artması gibi birçok olumsuzluğa neden olmuştur. Nitekim kambiyo rayici, 110 kuruş 1 sterlin iken, kaimeler üzerindeki spekülasyon hareketleri dolayısıyla 1843 yılında 220

kuruşa çıkmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nde kaime ihracının olumsuzlukları sadece bunlar ile sınırlı kalmamıştır (Akyıldız, 1996: 77). Ayrıca galata bankerleri'nin önceleri kaime ihracı üzerinde Osmanlı Devleti'ne mali açıdan sıkıntı getireceğini ve bu konudan rahatsız olduklarını bildirmişlerdir. Çünkü o dönemde Osmanlı Devleti, galata bankerlerinden % 20'lere varan faizlerle borç alırken, Osmanlı Devleti kaime ihracı sayesinde % 12,5'lara varan faizle borçlanma olanağına sahip olmuşlardır (Kazgan, 1997: 27). Bu rahatsızlıklar karşısında bile kaimelerin ihraç edilmesinden sonra galata bankerleri, kaimelerin fiyatları üzerinde Borsa'da yoğun spekülative hareketlere girişmişler ve bu sayede oldukça yüksek karlar elde etmişlerdir. Zamanla Osmanlı Devleti bütün bu olumsuzluklar karşısında kaimelerin kaldırılması için büyük çaba sarf etmiştir. Ancak kaime ihracına 22 yıl kadar devam edilmiş ve kaimeler 1862 yılında kaldırılmıştır (Akyıldız, 1996: 78).

c) Kaime Üzerinde Borsa'da Oynanan Hava Oyunları Ve Oyunun Aktörleri:
Galata Bankerleri

Galata'da faaliyette bulunan bankerler ve sarraflar önceleri sadece saray ve erkanı ile sınırlı olan ilişkilerini 19.yy'ın ikinci yarısından vekil, valilere ve halka kadar indirmişlerdir. Bu ilişkiler; kaimelerin ihraç edilmesinden sonra daha tehlikeli hal almıştır (Akyıldız, 1996: 78–79). Çünkü kaimelerin ihraç edilmeye başlaması, galata bankerlerine kaimelerin fiyatları üzerinde spekülative hareketlere girişmelerine ortam hazırlamıştır (Akyıldız, 2003: 295). Özellikle galata bankerleri, 1860 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin ilk borsasını Galata'da “Komisyon veya Havyar Hanı” olarak bilinen yerde kurmuşlardır. Bu sayede galata bankerleri, Osmanlı Devleti'nin finans sektörü üzerinde ağırlıklarını arttırmışlardır. Çünkü bu dönem ile birlikte başta saray ve erkanı olmak üzere halkı da kapsayan büyük bir kesimi bu borsa sayesinde “Hava oyunları”(Havadan para kazanma yolu) olarak tabir edilen borsa oyunlarına alıştırmışlardır. Halkın da özellikle bu oyunlara rağbet etmesi sadece borsa'nın faaliyete geçmesinden kaynaklanmamaktadır. Zira o dönemde rüşvetin suç sayılmasına ve hatta kişileri ölüme bile götürmesine rağmen devlet kadrolarında rüşvetin inanılmaz boyutlara ulaşmasıdır. Rüşveti alan valiler, paşalar ve yüksek kademeli devlet adamları birkaç gün borsa'da görünerek veya bankerler ile anlaşarak, işi kitabına uydurmaktadır. Bu sayede aldıkları rüşveti meşrulaştırmaktadırlar. Zira “Bu kadar mal mülk nereden

geldi” sorusuna “Hava oyunlarında kazandım” demek yeterli olmaktadır (Kazgan, 1991a: 57). Halkı, Borsa oyunlarına alıştıran Galata Bankerleri, kaimelerin ihraç edilmeye başlamasıyla birlikte kaimeler üzerinde de spekülâtif kazançlar ile yüksek karlar elde etmişlerdir.

Galata Bankerleri, borsa’da kaimelerin fiyatlarını etkilemek için spekülâtif haberler yayarak veya bizzat piyasaya müdahalede bulunarak, kaimelerin fiyatlarını düşürmekte ve halkı olumsuz etkilemektedirler. Galata Bankerlerinin piyasalara yaydıkları söylentiler arasında; kaimelerin yerine esham çıkarılacağı, devletin piyasaya gizlice kaime sürdüğü ve bu yüzden kaimelerin fiyatının düşeceği, devletin faizli ve faizsiz değişik tip kaimeler basacağı ve eski kaimelerin kabul edilmediği vb. haberler yer almaktadır (Akyıldız, 1996: 167). Bu spekülâtif haberlere ayrıntılı olarak bakılırsa Galata Bankerlerinin kaimeler üzerinden elde ettikleri karlar daha iyi anlaşılacaktır.

Galata Bankerlerinin kaimeler üzerindeki ilk spekülâtif yöntemleri, matbu kaimelerin piyasaya sürülmesi ile eskimiş, yıpranmış veya kenarları tahrip olmuş el yazısı kaimelerin Osmanlı Devleti tarafından geri alınmadığı şeklinde haber yaymalarıdır. Bu spekülâtif haberler sayesinde bankerler, kaimelerin fiyatlarını düşürerek ucuza almakta ve kaimelerin fiyatları yükseldiğinde satmaktadırlar. Osmanlı Devleti, bu durum karşısında spekülâtif haberleri çıkaran bankerlerin yakalanıp cezalandırılacağını duyurmuş, bir kısım banker yakalanıp cezalandırılmıştır. Fakat bu cezalar Galata Bankerlerinin kaimeler üzerinde spekülâtif haberler yaymalarını engelleyememiştir. Galata Bankerleri’nin sıkça kullandıkları bir diğer yöntem ise, İstanbul’a göre daha ucuz olan taşralardan kaime getirilmesi ve yine aynı yöntem ile taşraya kaime satılmasıdır. Galata Bankerlerinin başvurdukları bir diğer yöntemde, aralarında anlaşarak büyük miktarda kaime satın alıp kaimelerin fiyatını düşürmeleri ve halk arasında paniğe yol açmak ve halkın elindeki kaimeleri satmak zorunda bırakmalarıdır. Bankerler, halkın panik durumundan yararlanarak fiyatı düşen kaimeleri ucuza satın almakta ve yükselince tekrar piyasaya sürmektedirler. Bu spekülâtif hareketleri, bütün halkı doğrudan ilgilendirmekte ve Osmanlı hazinesini oldukça zarara sokmaktadır (Akyıldız, 2003: 295–296). Zira bu açıdan bakıldığında devletin maliye ve para politikaları üzerinde bankerlerin etkilerinin olduğunu söylemek yerinde bir tespit olur. O dönemde yerli ve yabancı gazetelerin değerlendirmeleri Galata Bankerlerinin borsa ve kaimeler üzerindeki etkinliklerini ortaya koymasından önemlidir.

Basiret gazetesi, çıkan bir yazısında “Bu bankerlerin hakkından Cenab-ı Hakk gelsin” temennisi yer almaktadır. The Times gazetesi ise, sayılarını mübalağalı olarak verdiği bankerlerin sayı olarak 12.000 civarında olduğunu ve bunların devlet maliyesi üzerindeki etkilerini anlatırken, “İstanbul’un adının artık Sarrafopoli olarak değişmesi gerektiğini” yazmaktadırlar. (Akyıldız, 2003: 300–301).

6. Şirket-i Hayriye’nin Kuruluşu Ve Şirketin Yönetiminde Galata Bankerlerinin Rolü

19. yy.’den itibaren Boğaziçi’nde yaz aylarını geçirmek moda haline gelmiştir. Aslında bu moda, saray ve erkânı, birkaç vekil ve vükela için alışılmış bir durumdur. Ancak bu dönemde tüccar, esnaflar ve memurlar da bu modaya uymaya başlamışlardır. Sultan Abdülmecit, Boğaziçi’ne gösterilen bu rağbet karşısında bir çare düşünülmesini emredince, bir Fransız firmasına iki vapur ile Boğaziçi’nde taşımacılık yapma yetkisi verilmiştir. Ancak firmanın ücret tarifeleri ve yolcuların eşya fiyatları üzerinde sürekli fiyat değiştirilmeleri, yolcuların eşya fiyatlarında keyfi davranmaları gibi uygulamaları üzerine ruhsatları iptal edilmiştir. Vapur taşımacılık işi devlet tersanesinden vapur tahsis edilmesi ile devam etmiştir. Vapurun tahsis edilmesi ile birlikte Takvim-i Vekayi gazetesinde vapurun nasıl çalışacağı ilan edilmiştir. İlanda, vapurun 1851 yılının Nisan ayından itibaren günde bir sefer olmak üzere köprüden hareket ederek aldığı yolcuları boğazın iki tarafındaki köylere çıkardıktan sonra geceyi İstinye limanında geçireceği, sabahleyin yolcuları aynı yol güzergahından alıp tekrar köprüye getireceği ve yolcu biletler fiyatları gibi ayrıntılar halka duyurulmuştur (Kazgan, 2005b: 30). Tersaneden tahsis edilen gemiler, askeriye nizamı altında olduğundan zamanla yolcular ile gemi görevlileri arasında tartışmalar çıkmıştır. Buna rağmen Boğaziçi’ne olan rağbet gün geçtikçe artmaktadır. Boğaziçi, Avrupa’dan getirilen kıyafetler, mobilyalar vb. eşyaların satıldığı dükkanlar ile dolmuştur (Kazgan, 1991a: 30).

Boğaziçi’ne artan bu rağbet artık milli bir şirketin kurulmasının kaçınılmaz olduğunu ortaya koymuştur. Böyle bir girişimde bulunma fikri, Fuat Paşa ve Cevdet Paşa tarafından ortaya atılmıştır. Bu iki Paşa, Boğaziçi’nde vapur işletmeciliği yapacak bir anonim şirket’in kurulması gerektiğini şöyle açıklamışlardır. Avrupa’da bu tür şirketlerin var olduğunu ancak Osmanlı Devleti’nde henüz bu tür bir gelişmenin yaşanmadığını bu nedenle de bu konuda örnek teşkil etmek ve Boğaziçi’nde oturan insanların geliş-gidişlerini kolaylaştırmak amacıyla düşündüklerini açıklamışlardır. Bu

düşüncelerini İstanbul'a dönüşlerinde rapor haline getiren Cevdet Paşa ve Fuat Paşa, Meclis-i Vükela'da bu konunun görüşülmesini istemişlerdir. Sundukları bu raporun Meclis-i Vükela'da görüşülmesinden sonra halka böyle bir şirket kurulacağı duyurulmuştur. Halk tarafından da olumlu tepkilerin alınmasından sonra, 17 Ocak 1851 tarihinde Sultan Abdülmecit Han'ın fermanı ile şirketin kurulmasına karar verilmiştir. Ferman, gerektiği takdirde uzatılmak şartıyla, yirmi beş sene süre ile Eminönü ve Üsküdar ile Boğaziçi'nin iki yakası arasında yolcu taşımak amacıyla, vapur işletme hakkı "Şirket-i Hayriye'ye" verilmiştir (Koraltürk, 1992: 8).

Şirketin kuruluş sermayesi 4.500.000 kuruş olup, her biri 3.000 kuruşluk, 1.500 adet hisse senedi şeklinde bölünmüştür. Daha sonra bu sermaye yetersiz kalınca, ek olarak hisse senedi çıkarılmıştır. Şirketin sermayesi, daha sonra çıkarılan 500 hisse senedi ile birlikte 6.000.000 kuruş olmuştur. Ek olarak çıkarılan 500 adet hisse senedi saray erkani ile memurlar arasında dağıtılmıştır. Bu hisse senetlerinin 100 adedi Sultan Abdülmecit Han tarafından, 50 adedi ise Validesi tarafından ve kalan 350'si ise saraydaki memurlar ve tüccarlar tarafından satın alınmıştır (Akyıldız, 2001: 94). Şirketin diğer hisseleri halka arz edilmiştir. Bu hisseleri alanların isimleri Takvim-i Vekayi gazetesinde yayımlanmıştır. Böyle bir uygulamaya gidilmesindeki amaç, hisse senetlerinin satışını kolaylaştırmak ve halkı bilgilendirmektir. Şirket-i Hayriye'nin hisselerinin satışı ile birlikte geriye vapurların Londra'dan sipariş edilmesi kalmıştır. Bu iş için de Galata Bankerlerinden Manolaki Baltazzi ile sözleşme yapılmıştır²⁶.

1852 yılına gelindiğinde sipariş edilen altı adet vapurun önce iki tanesi daha sonra da kalanları gelmiştir. Getirilen vapurlara numaralar ve isimler verilmiştir. 1 numaralı vapura Rumeli, 2 numaralı vapura Tarabya, 3 numaralı vapura Göksu, 4 numaralı vapuru Beylerbeyi, 5 numaralı vapura Tophane ve 6 numaralı vapura ise Beşiktaş isimleri verilmiştir. Böylelikle vapurları da gelen Şirket-i Hayriye, ilk seferini Üsküdar'a gerçekleştirmiştir. Şirketin faaliyete geçmesiyle birlikte yönetim sorununun da çözüme kavuşturulması gerekmiştir. Fakat bu sorunun halledilmesi bilgi ve uzmanlık gerektirdiğinden bu sorunun giderilmesinde o dönemde taşımacılık faaliyetinde bulunan bankerlerin bilgi ve uzmanlığına başvurulması zorunlu olmuştur. Önceleri bankerler, devletin kontrolü altında taşımacılık faaliyetinde bulunmaktan

²⁶ Bu konunun ayrıntılarına üçüncü bölümde değinilmektedir.

çekinmişlerdir. Ancak daha sonra iki Ermeni vapur acentesi, taşımacılık faaliyetinde bulunmak üzere devlete göreve talip olduklarını bildirmişlerdir. 3 Ocak 1852 tarihinde Hoca Mıgırdıç ve Agop Bilezikçıyan kardeşler ile Antuan Kalçiar firmaları ile 10.500 lira senelik bedel karşılığı altı sene süreliğine faaliyette bulunmaları konusunda görüşme yapılmıştır. 13 Ocak 1852 tarihinde bu iki firma ile anlaşma gerçekleşmiştir. Fakat bu iki firma, sadece bir yıl kadar şirket yönetimde bulunmuşlar ve bu işi yapamayacaklarını anlayarak kendi istekleri ile şirket yönetimine devam edemeyeceklerini hükümete bildirmişlerdir (Kazgan, 2005b: 35). Bunun üzerine şirket yetkilileri, yönetimi başka birilerine verebilmek amacıyla yeni girişmelerde bulunmuştur. Sonunda şirket yönetimi yine bir gayr Müslim vatandaşa verilmiştir.

Yeni şirket yönetimi bu defa Resim Mıgırdıç adında Ermeni vatandaşa verilmiş ancak bu bankerde işi yürütemediğinden yönetimi kısa sürede bırakmıştır. Bu gelişmeler karşısında şirket kurulu hemen toplanmış ve tüccar kesiminden Ali Hilmi Bey'i yönetimin başına getirmiştir. Ali Hilmi Bey, komisyonun başkanlığına gelince sarraflardan Bahçevan oğlu Hoca Kevork'u, tüccar kesiminden Anonyan Efendi'yi Avrupa ile yaptığı ticaret ile tanınan Hüseyin Haki Bey'i idare komisyonunda görevlendirmiştir. Yeni kurulan bu yönetim ile şirketin yıllık gelirlerinde ciddi artışlar olmuştur. Bu artış vapur sayısında da kendisini göstermiştir. O yıl ki, Şirket-i Hayriye'nin geliri 101.844.11 Osmanlı Lirası, giderleri ise 69.415.75 Osmanlı Lirası'dır. Şirketin bu hızlı çıkışı zamanla Galata'da Havyar Han'ında oluşan Borsa'da hisselerinin işlem görmesine neden olmuştur. Bu işlemler sayesinde de Galata Bankerleri Şirketi Hayriye'nin hisselerini düşük fiyattan alıp yüksek fiyata satarak yüksek karlar elde etmişlerdir. Bir süre sonra bu komisyonun dağılması ile birlikte şirket yönetimine bu defa Hüseyin Haki Bey getirilmiştir. Hüseyin Haki Bey, şirket yönetimine ise Şam ve Beyrut mültezimi olan Mısırlı sarraf Andon'u getirmiştir. Bu dönemde değişen yeni yönetimin en önemli yaptığı iş, şirketin muhasebe kayıtlarında değişiklik yaparak, önceleri tek kayıt ile tutulan defterleri çift kayıt usulüne çevirmeleridir. Böylelikle şirket üzerindeki rüşvet ve yolsuzluk iddialarının da önüne geçilmesi sağlanmıştır. Haki Bey, 1866'dan 1895'e kadar şirket müdürlüğünde kalmıştır. Bu süre zarfında vapur sayısındaki artış ile birlikte Üsküdar ile Kabataş arasına ve Adalar'a yeni seferler düzenlemiştir (Kazgan, 1991a: 34–35).

Faaliyetine Trablusgarp, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşlarında ara veren şirket, bu dönemlerde vapurlarını ordunun emrine sunmuştur. Savaşlardan önce 60 kadar vapuru bulunan şirketin, savaş sonrası sadece 18 vapuru kalmıştır. Birçok vapurunu savaşlarda kaybeden şirket, Osmanlı Devleti'nin zararını karşılaması ile kaldığı yerden faaliyetine devam etmiştir. 1945 yılına kadar taşımacılık faaliyetine devam eden şirket, 15 Ocak 1945 tarihinde tüm haklarını Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma Bakanlığı'na devretmiştir (Akyıldız, 2000: 34).

III. OSMANLI DEVLETİ'NDE DIŞ BORÇLANMA SÜRECİNİN BAŞLAMASI

Osmanlı Devleti, 19.yy.'ın başlangıcından itibaren siyasi ve mali alanda birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde bir dizi reformlar yapılmış ancak bu reformlar giderek artan mali problemleri önleyememiştir. 19.yy.'ın ikinci yarısından itibaren mali sorunların arttığı dönemde, Kırım savaşı'nın ortaya çıkması mali sorunları had safhaya taşımıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nde daha önceki yıllarda gündeme gelen uluslar arası piyasalardan borç alma fikirlerinin tekrar gündeme gelmesine neden olmuştur. Özellikle Kırım savaşı'nın çıktığı sıralarda mali durumunun kötü olması ilk dış borçlanmanın gerçekleşmesine ortam hazırlamıştır (Active, 2000:1). Bu borç anlaşması ile başlayan süreci, bir dizi borç anlaşması takip etmektedir. Zira borçlanma ile elde edilen kaynakların; ekonomik gelişmeye yönelik verimli alanlarda kullanılmaması; askeri harcamalar ve saray yapımı gibi cari harcamalarda kullanılması Osmanlı Devleti'ni 1876 yılında (Moratoryum) ilan etmek zorunda bırakmıştır. (Açba, 1995: 39). Bunun üzerine Avrupalı sermayedarlar, alacaklarını tahsil edebilmek için devletleri vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nde Duyun-u Umumiye idaresinin kurulmasını ve Osmanlı Devleti'nin gelirlerinin yaklaşık 2/5'ini kontrol altına alınmasını sağlamışlardır. Böylelikle 1854 yılında başlayan dış borçlanma süreci 1880 yılında sona ermiş ve Osmanlı Devleti'nin dağılmasında önemli rol oynamıştır.

A) OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK DIŞ BORÇ ALMA FİKRİNİN ORTAYA ATILMASI

Osmanlı Devleti'nde ilk dış borç alma fikri, 1783 yılında yine Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesi üzerine savaşın kaçınılmaz olmasıyla ortaya atılmıştır. Dış borçlanma konusunda ilk fikir, Defter Emini olan Hasan Efendi, devletin giderlerinin

oldukça arttığına dikkat çekerek, devletin içinde bulunduğu durumun, dış borç alınarak aşılabileceğini ortaya atmasıyla başlamıştır (Cezar, 1986: 90). Defter Emini Hasan Efendi dış borçlanma konusunda hazırlamış olduğu raporda, borç almak için Fransa, Felemenk (Hollanda) ve İspanya devletlerine başvurulması gerektiğini yazmaktadır.

Dış borçlanma konusunda görüş bildiren diğer kişi ise, Süleyman Efendidir. Süleyman Fevzi Efendi, dış borçlanma konusunda hazırladığı raporda, Hasan Efendi'den farklı görüştedir. Fevzi Efendi'ye göre Hristiyan bir ülkeden borç almanın doğru olmadığı bu nedenle de dış borçlanmanın Müslüman bir ülkeden alınması gerektiğini savunmaktadır. Süleyman Fevzi Efendi, borç alınabilecek ülke olarak da Fas'ı önermektedir. Ancak o dönemlerde ortaya atılan bu görüşler uygulama olanağı bulamamıştır. Bu tarihten yaklaşık 60 yıl kadar sonra Sadrazam Mustafa Reşit Paşa tarafından dış borç alma fikri tekrar gündeme gelmiştir. Fakat bu girişimler de başarısızlıkla sonuçlanmıştır 19. yy.'ın ortalarına kadar birçok defa düşünülen dış borçlanma sonuçlanmamıştır. Kırım savaşı'nın ortaya çıkması ile ilk dış borçlanma 1854 yılında gerçekleşmiştir (Al, 2001a: 1).

1. Osmanlı Devleti'nde İlk Dış Borçlanmayı Zorunlu Kılan Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nde 1850 yılına gelindiğinde dış borçlanma konusu tekrar gündeme gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin mali açıdan sıkıntıda olduğu bu yıllarda İngiliz elçisi Stratford Canning, 22 Ağustos 1850 yılında Sultan Abdülmecit'e dış borçlanma konusunda bir rapor sunmuştur. Bu raporda, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali sıkıntılarının ancak dış borç alınarak kurtulacağını, borçlanma için bazı gelir kaynaklarının yeterli olacağını vurgulamaktadır. Dönemin Sadrazamı Mustafa Reşit Paşa, borçlanma konusuna sıcak bakmasına rağmen Sultan Abdülmecit şiddetle karşı çıkmıştır (Akar ve Al, 2003: 3). Padişah Abdülmecit'in bu tavrı nedeniyle dış borçlanma o yıllara gerçekleşmemiştir.

1852 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu mali durum, Padişah Abdülmecit'in ısrarlı tavırları da devam ettirmesini imkansız kılmaktadır. Çünkü o dönemde Osmanlı Devleti'nin Dersaadet Bankasından almış olduğu borçlarını ödeyememiştir. Bu sırada Dersaadet Bankasının Avrupalı ülkelere çekmiş olduğu poliçelerin de vadesi gelmektedir. Banka müdürleri ihtiyaç duyulan 150 milyon kuruşluk ödemenin Osmanlı Devleti tarafından karşılanmasını istemiştir. Söz konusu

tutar Osmanlı hükümeti tarafından karşılanamayınca uluslar arası piyasalardan borçlanma konusu tekrar gündeme gelmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Dersaadet bankası müdürleri vasıtasıyla Avrupalı bankerlere başvurulması gerektiğini kararlaştırmıştır (Akar ve Al, 2003: 3). Avrupa ile yapılan görüşmelerin sonucunda Sadrazam Mustafa Reşit Paşa Paris'te Bechet ve Dethomas ve ortakları bankası ve Londra'da Deveaux şirketleri ile sözleşme imzalamıştır. Bu sözleşme, 55 milyon frank tutarında 27 yıl vadeli olarak % 8,5-9 oranında faiz karşılığı alınması kararlaştırılmıştır. Sözleşme yapılan firmalar 20 milyon franklık tutarı Dersaadet bankası müdürlerinden Baltazzi'nin Londra'da müessesine yatırmıştır. Fakat söz konusu sözleşme Padişah Abdülmecit tarafından onaylanmamıştır. Bu gelişme Avrupa'da geniş yankı bulmuştur. Kredi sözleşmesinin bu şekilde tamamlanamadan sona ermesi üzerine padişah Abdülmecit, Osmanlı Devleti'nin itibarının zedelendiğini düşünerek borç anlaşmasına katılanlara 2.200.000 frank tutarında tazminat ödenmesine karar vermiştir (Al, 2001b: 86-87).

a) Osmanlı Devleti'nde İlk Dış Borç Alma Girişiminin Başarısızlıkla Sonuçlanmasının Nedenleri

Osmanlı Devleti'nin ilk dış borçlanma girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının nedeni olarak birçok görüş ortaya atılmaktadır. Kredi girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasındaki ilk görüş, Sultan Abdülmecit'in dış borçlanma fikrine karşı çıkması gösterilmektedir. Hatta Padişah'ın ilk dış borçlanma sözleşmesi sunulduğunda “ Ben ilk dış borç alan Padişah olmayacağım ” diyerek dış borçlanmaya olan tepkisini dile getirmesidir (Kazgan, 2005a: 108).

İlk dış borçlanmanın gerçekleşmemesinin bir diğer nedeni olarak ortaya atılan görüş ise, İstanbul'daki Ermeni bankerlerin, rakipleri olan Yahudi ve Rum bankerlerin dış kredinin sağlanması durumunda başarı kazanacaklarını düşünmeleri ve kredinin gerçekleşmemesi için Osmanlı hükümetine yapmış oldukları baskılar gösterilmektedir (Akar ve Al, 2003: 4).

Bütün öne sürülen görüşlerden ziyade ilk kredi girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması, ileride uluslar arası finans çevrelerinin hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları Osmanlı Devleti'ne verilecek krediler konusunda olumsuz bir tavır sergilemelerine yol açmıştır. Bu durumda ülkenin kredi riskinin yükselmesine ve dış borçlanma maliyetlerinin artmasına neden olmuştur (Akar ve Al, 2003: 4).

2. Kırım Savaşı'nın Çıkması Üzerine İlk Dış Borçlanmanın Gerçekleşmesi

Kırım savaşı, Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Fransa'nın müttefik olarak, Rusya'ya karşı savaştıkları tek savaştır. Bu savaşın temel sebebi, Rusya'nın Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki Akdeniz'e inme politikasıdır. Rusya 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca anlaşması ile Ortodoksların koruyuculuğunu elde etmiştir. Bu hak sayesinde Rusya, devamlı olarak Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmeye başlamıştır. Rusya 1853 yılına gelindiğinde “Kutsal Yerler” sorununu bahane ederek, Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Ortodoksların haklarını korumak için Omsalı Devleti'nden bir dizi isteklerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti tarafından istekleri kabul edilmeyen Rusya, 22 Haziran 1853 tarihinde Eflak ve Boğdan'ı işgal etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, 29 Eylül 1853 tarihinde Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Böylelikle ortaya çıkan Kırım savaşı Osmanlı maliyesine yeni bir yük daha getirmiştir. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaşın başlaması üzerine İngiltere ve Fransa, Rusya'nın savaşı kazanmasının çıkarlarını zedeleyeceğini düşünerek, 12 Mart 1854 yılında İngiltere ve Fransa, Rusya'ya savaş ilan ederek Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa katılmışlardır (Yerasimos, 1980: 369).

a) Kırım Savaşının Finansmanı İçin Ordu Kaimelerinin Çıkarılması

Osmanlı Devleti Kırım savaşı'nın başlamasıyla birlikte ihtiyaç duyduğu kaynak ihtiyacını çözmek için, 1854 yılının Mart ayına doğru sadece savaşın geçtiği alanlarda geçerli olmak üzere 10 ve 20 kuruşluk faizsiz olarak toplam 171.250 keselik ordu kaimeleri çıkarmıştır. Bu kaimelerin daha önce çıkarılan kaimelerden ayırt edebilmek için, üzerlerine “Ordu-yı Hümayunlara Mahsus Varaka” ibaresi eklenmiştir. Bu ibareler ile çıkarılan ordu kaimeleri sadece savaşın geçtiği Silistre, Vidin, Erzurum, Van ve Trabzon eyaletlerinde geçerli olduğu halde zamanla diğer eyaletlere de yayılmıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti kaimelerin kesinlikle belirlenen eyaletlerin dışında kullanılmamasını duyurmuştur. Fakat ordu kaimelerinin diğer eyaletlere de yayılmasıyla Osmanlı Devleti, kaimelerin geçerli olduğu eyaletlere komşu olan Sofya, Niş, Varna, Samakov, Köstendil, Sinop, Samsun ve Lazistan sancaklarında da geçerli olduğunu duyurmuştur (Akyıldız, 2003: 55–56). Osmanlı Devleti, bu kaimelerin daha

da fazla yayılmasını önlemek için ordu kaimelerini bir süre sonra toplatmak zorunda kalmıştır. Ordu kaimeleri Osmanlı Devleti'nin ihtiyacı olan miktarı karşılayamadığı gibi aynı zamanda diğer kaimelerin de fiyatlarını düşürmüştür. Ayrıca Kırım savaşı'nın devam etmesi ve yaklaşık 11 milyon sterline ulaşan giderlere neden olması üzerine Osmanlı Devleti, tek alternatif olarak görünen uluslar arası piyasalardan kaynak arama yoluna gitmiştir. Böylece Avrupa devletleri ile ilk dış borç anlaşması imzalanmıştır (Akar ve Al, 2003: 7).

b) Osmanlı Devleti'nde İlk Dış Borç Anlaşmasının Gerçekleşmesi

Kırım Savaşı'nın devam etmesi ve savaşın giderlerinin ordu kaimeleri ile karşılanamaması üzerine dış borç alma fikri tekrar gündeme gelmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, dış borçlanma konusunda aracılık etmek üzere İngiliz Black ve Fransız Durand adlı iki tüccarın görevlendirilmesine karar vermiştir. Bu iki tüccarın girişimleri sonucunda olumlu bir gelişme sağlanamamıştır. Olumlu bir gelişme sağlanamamasının nedeni ise, İngiltere ve Fransa'nın dış borçlanma için karşılık gösterilen Şam ve İzmir gümrükleri ile bazı bölgelerin zeytinyağı aşarlarını kabul etmemeleri ve bu gelirlerin yerine Mısır vergi gelirlerinin karşılık gösterilmesini istemeleri dolayısıyla dış borçlanma süreci uzamıştır (Akar ve Al, 2003: 7). Gerçekten de Mısır, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın uyguladığı reformlar sayesinde tarım faaliyetleri açısından gelişmiştir. Bu sebeple de Mısır valisinin yarı özerk olması karşılığı ödediği maktu vergi, sağlam bir kaynak konumundadır. İngiltere ve Fransa'nın borçlanmaya karşılık Mısır gelirlerinin gösterilmesini istemeleri, krediyi sağlam bir kaynağa karşılık vermektir (Kazgan, 2005: 108).

Osmanlı Devleti ilk başta bu öneriyi kabul etmemiştir. Ancak Kırım savaşı'nın bir hayli uzaması ve nakit sıkıntısı nedeniyle dış borçlanmaya karşılık Mısır vergi gelirleri gösterilmiş ve 4 Ağustos 1854 tarihinde Padişah Abdülmecit tarafından çıkarılan ferman ile ilk dış borçlanması yapılmasına izin verilmiştir. 24 Ağustos 1854 tarihinde ise Londra bankerlerinden Dent Palmer and Company ve Paris'te bulunan Goldsmith and Company bankası ile ilk dış borç anlaşması imzalanmıştır (Açba, 1995: 40–41).

Bu anlaşmaya göre;

- Padişah fermanı ile 3 milyon İngiliz sterlini için yetki tanınmıştır. Ancak anlaşmada 5 milyon sterline kadar borçlanabileceği yazılmaktadır.

- Borçlanma;33 yıl itfa süresi, % 6 faiz tutarı ve % 80 ihraç bedeli ile yapılmasına karar verilmiştir.
- Kredi miktarına teminat olarak Mısırın vergi gelirlerinin 30.000 (6.900.000 Frank) kese, direkt olarak Mısır valisi tarafından İngiliz Bankasına yatırılması istenmiştir.
- Kredi ödemesi, her yıl 10 Nisan ve 10 Ekim olmak üzere iki eşit taksitte ödenmesi kararlaştırılmıştır.

İlk Dış Borç anlaşması Osmanlı Devleti'ne sadece mali yaptırımlar değil aynı zamanda politik sonuçlar da doğurmuştur. İngiliz ve Fransız hükümetleri, Osmanlı tebaasının kanun önünde hangi dil, din ve milletten olursa olsun eşitliğinin sağlanması, karma mahkemelerin kurulması ve en önemlisi gayri müslimlerin askerlikten muaf olmaları karşılığında ödedikleri cizye vergisinin kaldırılması gibi birçok öneri ile Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etme fırsatı bulmuşlardır. Zira borçlanılan tutara bir de cizyeden elde edilen gelirlerden yoksun kalmasını da katılacak olursa borçlanmanın maliyeti oldukça yükselmektedir (Kazgan, 2005a: 112).

c) Osmanlı Devleti'nde İlk Dış Borçlanma Sonucunda Oluşturulan Gözetim Komisyonu

İngiliz ve Fransız hükümetleri, Osmanlı Devletine sağlanacak olan kredinin verilmesinde kefil olduklarını bu nedenle de harcamalarının kontrol altına alınması gerektiğini ve bunun içinde bir komisyonun kurulması konusunda Osmanlı Devleti'ne baskı yapmışlardır (Açba, 1995: 41). Osmanlı Devleti bu duruma direnmekle birlikte, içinde bulunduğu koşullar nedeniyle bu durumu kabul etmek zorunda kalmıştır. Avrupalı Devletler, gözetim komisyonunu planladıkları gibi beş kişilik üyeden oluşturmuşlar, üyelerin üçü Osmanlı Devleti'nden diğer iki üye ise İngiliz ve Fransız hükümetleri tarafından atanmıştır. Ayrıca geçici olarak gerektiğinde komisyona yardımcı görevlilerde atanması kararlaştırılmıştır. Komisyonun toplantısı ve karar alması için iki Osmanlı, bir yabancı üyenin bulunması yeterli görülürken; üyeler arasında görüş ayrılığı çıktığında durumun elçiliklere bildirildikten sonra karara bağlanması için süre tanınması şartı getirilmiştir. İngilizler gözetim komisyonuna D. Revelaky, Fransızlar David Glavany atamışlardır. Osmanlı Devleti ise Meclis-i Vükala üyelerinden Mehmet Nazif Bey, hazine-i Celile masarıfat muhasebecisi Mehmet Raşid Bey ve Kabülü Efendi'yi atamıştır. Komisyonun kuruluş amacı; alınan dış borcun

savaşın giderlerine harcanmasını sağlamaktır. Sağlanan krediden yapılabilecek her türlü harcamanın komisyonun onayından geçmesi gerekmektedir. İlk dış borçlanma anlaşması neticesinde Osmanlı Devleti'nin hazinesine giren, 3.000.000 sterlin borç anlaşmasının detayı aşağıdaki tablodaki gibidir(Akar ve Al, 2003: 14).

Tablo 5. Osmanlı Devleti'nin İlk Dış Borçlanma Sonucunda Elde Ettiği Kaynak

Kredi Tutarı	3.000.000 Sterlin
İhraç tutarı dolayısıyla krediden indirilen % 20'lik kısım	(600.000)
Borçlanmayı gerçekleştiren kurumlara yapılan %2'lik komisyon	(48.000)
Borçlanmaya Osmanlı hükümeti adına aracılara ödenen komisyon	(9.628)
Nakit olarak ödenecek tutarın sigorta ve diğer masrafları	(8.088)
Altı aylık faiz olarak Bank of England'a ödenen Tutar	(90.000)
Alınan barut bedeli için yapılan havale tutarı	(20.000)
Fransa devletinden alınan 5.000.000 frankın faizi ile ödenmesi	(205.439)
KALAN	2.018.845

Kaynak: Akar ve Al, 2003: 16.

1854 borçlanması 3.000.000 sterlin olarak gerçekleşmiştir. Komisyonun masraflarının karşılanmasından sonra Osmanlı hazinesine 2.018.845 sterlin aktarılmıştır. Osmanlı Devleti dış borçlanma sonucu elde ettiği bu kaynağı şu şekilde kullanmıştır. Kırım Savaşı'nın finansmanını sağlamak için tahsis edilen borcun, 700.000 lirası komisyon amacıyla kesintiye uğramıştır. 200.000 lirası eski borçların ödenmesi için kullanılmıştır. 20.000 lirasına boğazdan bir saray alınmıştır. Geriye kalan 2.061.000 Osmanlı lirasından 175.000 lirası ile silah satın alınmış ve kalan tutar ise ordunun ihtiyaçları için kullanılmıştır (Açba, 1995: 41).

d) Kırım Savaşının Devamı ve 1855 Dış Borçlanmasının Gerçekleşmesi

1854 yılında gerçekleşen ilk dış borçlanma Kırım Savaşı'nın finansmanını karşılamaya yetmemiştir. Çünkü savaşın başladığı 27 Mayıs 1853- 27 Eylül 1855 tarihleri arası savaşın maliyeti 11 milyon sterline ulaşmıştır. Dolayısıyla ilk dış borçlanmanın sonucu elde edilen kaynak, Kırım savaşının giderlerinin sadece dörtte bir oranını karşılamaktadır. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti'nin tekrar dış borçlanmaya gitmekten başka alternatifi de görünmemektedir (Kazgan, 2005a: 113). Bu

nedenle de müttefik İngiliz ve Fransız hükümetleri ile 27 Haziran 1855’de yeni bir borç anlaşması daha imzalanmak zorunda kalmıştır (Açba, 1995: 193–194). Bu anlaşmaya göre;

- Borcu anapara tutarı 5.000.000 İngiliz sterlini
- Faiz % 4, ihraç fiyatı % 102 5/8 (buradaki rakam 102 sterlin 12 şilin 6 pelindir anlamındadır.)
- İtfa bedeli yıllık % 1
- Osmanlı hükümeti her yıl 25 Haziran ve 25 Aralıkta altı aylık taksitler halinde ödemeyi gerçekleştirecektir.
- İkinci borç anlaşmasında, birinci borç anlaşmasında gösterilen Mısır vergisinin kalan kısmı ile İzmir ve Suriye gümrük gelirlerinin bir kısmı da anlaşmaya karşılık gösterilmiştir.

Osmanlı Devletinin gerçekleştirmiş olduğu ikinci borçlanma anlaşması ile Avrupalı devletler tarafından komisyon kurulunun devam etmesi yolunda baskılar yapılmaktadır. Komisyonun devam etmesi fikri, Osmanlı Devleti tarafından başta kabul edilmemişse de daha sonraki süreçte kabul edilmek zorunda kalmıştır. İkinci defa yapılan borç anlaşması ile devam eden komisyonun görevi de ilk komisyonun kuruluş amacı gibi, borcun nasıl harcanacağına tespit etmektir. Dolayısıyla savaşın 1856 tarihinde bitişine kadar komisyon borçlanma yoluyla alınan kredilerin kullanımında tam yetkili kılınmış ve her türlü harcamalar komisyondan izin alınarak gerçekleştirilmiştir (Akar ve Al, 2003: 24).

e) Kırım Savaşı Sonrası Osmanlı Maliyesi Ve Tekrar Galata Bankerleri’nden Borç Alınması

Kırım Savaşı zaferle sonuçlandığı halde Osmanlı ekonomisine oldukça büyük zararlar getirmiştir. Öncelikle Kırım savaşı dolayısıyla erkek nüfusun % 75’inin askere alınması tarımsal üretimi düşürmüştür. Nitekim Kırım savaşı’na kadar buğday ithal etmeyen Osmanlı Devleti, bundan sonra devamlı buğday ithal etmeye başlamıştır (Kazgan, 2005a: 20). Bir diğer zararı ise Osmanlı maliyesi önceki dönemlerden daha fazla sıkıntılı bir döneme girmiştir. Çünkü Kırım savaşı dolayısıyla alınan dış borcun vadesi yaklaşmıştır. Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti’nin dış borçlanmalarda karşılık olarak göstermiş olduğu vergilerin tahsilatı ve ödemelerde sorun yaşanmaması için, ödemelerin aracı birinin vasıtasıyla gerçekleşmesi konusunda Osmanlı Devleti’ne

baskı yapmaya başlamışlardır. Avrupalı devletlerin bu baskıları neticesinde Osmanlı Devleti, banker Rothschild'le anlaşma yapmıştır. 1855 yılında gerçekleştirilen borç anlaşması da dahil olmak üzere Avrupalı sermayedarlara yapılan ödemeler banker Rothschild ve galata bankerlerinden Theodor Baltazzi'nin aracılığı ile yapılmıştır. Borçlanmanın ilk üç taksitini banker Rothschild, son taksit ise Baltazzi tarafından ödenmiştir. Dış borç ödemesi sorununun aşılmasına rağmen Osmanlı maliyesi halen nakit sıkıntısını aşamamıştır. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, kaime ihraç etmek zorunda kalmıştır (Hulkiender, 2001: 35).

Osmanlı Devleti 1857 yılının Eylül ayında "Esham-ı Mümtaze" adı ile 2.500.000 keselik 3 yılda ödenmek şartıyla % 8 faizli yeni kaimeler ihraç etmiştir. Osmanlı Devleti ihraç ettiği yeni kaimelerin halk tarafından rağbet görmemesi üzerine iç borçlanma yoluna gitmiştir (Açba, 1995: 44). Bu iç borçlanmanın alınmasında özellikle yaklaşan Kurban bayramı nedeniyle memurlara yapılacak maaş ödemeleri ve daha önce yapılan iç borçlanmaların vadelerinin yaklaşması etkili olmuştur. Çünkü yapılan bu iç borçlanma diğer borçlanmalardan farklı olarak % 2 komisyon dahilinde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti ile Galata Bankerleri arasında gerçekleştirilen bu yeni iç borçlanma 120.000 kese tutarındadır²⁷. Bu anlaşmaya göre 120.000 keselik tutarın yarısı nakit kalan yarısı ise kaimeler ile ödenmek üzere % 8 faizle gerçekleşmiştir (Hulkiender, 2001: 36).

Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği bu iç borçlanma ile galata bankerlerine olan borcu oldukça artmıştır. Borçların toplam tutarının tespiti için, Osmanlı hükümeti, Maliye Nezareti'nden bilgi istemiştir. Maliye nazırı, toplam borcun 450.000.000 kuruşun üstünde olduğunu hükümete bildirmiştir. Osmanlı hükümeti bunun üzerine yeni bir dış borç anlaşması yaparak iç borçlarını kapatmayı düşünmüştür. Ancak Osmanlı Devleti, yeni bir dış borçlanmanın gerçekleşmesi, ödemede yaşanan sıkıntıların giderilebilmesi ve Avrupa'nın alacaklarının teminatının sağlanması için, Avrupa Devletlerinin baskıyla Islahat Fermanı'nı ilan etmek zorunda kalmıştır (Açba, 1995: 45).

²⁷ Anlaşmaya göre Galata Bankerlerinden alınan 120.000 kesenin dağılımı şu şekildedir. Theodore Baltazziden 60.000 kese, Jean Pysichari'den 8.000, Vasil Cricozzo'den 9.000, Tubini'den 12.000, Camondo'dan 8.000, Aristide Baltazzi'den 8.000, Charles Hanson'dan 5.000 kese ve Zarifi ile Stefanovich'den 10.000 kesedir (Hulkiender, 2001: 36).

3. Osmanlı Devleti'nde Moratoryumun İlan Edilmesi Ve Duyun-u Umumiye Sürecine Doğru Gidiş

Osmanlı Devleti, Moratoryum'un ilanına kadar 13 kez borç anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmaların sonucunda Osmanlı Devleti, borçlarını ödeyemez hale gelmiş ve 1876 yılında moratoryum ilan etmiştir. Moratoryum ilanı içerde ve dışarıda birçok tepki ile karşılanmıştır. Ancak Avrupalı devletler, Osmanlı Devleti'nden olan alacaklarını tahsil etmek amacıyla Duyun-u Umumiye idaresini kurmuşlardır. Böylece Avrupa Devletleri Osmanlı Devleti'nin gelir kaynaklarına el koyarak alacaklarını tahsil etmişlerdir.

Tablo 6: Osmanlı Devleti'nin 1858–1874 Yılları Arası Almış Olduğu Dış Borçlar

YIL	BORÇLANILAN TUTAR (OSM. Lirası)	İHRAÇ BEDELİ (%)	SAFİ TUTAR	FAİZ ORANI (%)
1858	5.500.000	76	4.180.000	6
1860	2.240.942	63,5	1.400.588	6
1862	8.800.000	68	5.948.000	6
1863	6.600.000	68, 72 ²⁸	6.248.000	6
1865	6.600.000	66	4.356.000	6
1865	40.000.000	50	20.000.00	5
1869	24.444.442	61	13.200.000	6
1870	34.848.000	32,1	11.194.920	3
1871	6.270.000	73	4.577.1000	6
1872	5.302.220	98,5	5.222.686	9
1873	12.612.110	59,5	6.832.551	5
1873	30.555.558	42	16.500.000	6
1874	44.000.000	43,5	19.140.000	5

Kaynak: Açıba,1995: 76

1854–1874 yılları arasında yapılan borçlanmalar, daha çok cari harcamalar, lüks tüketime yönelik harcamalar ve hazinenin açıklarının kapatılması için yapılmış olması, mali iflası kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu dönem içinde Osmanlı Devleti, borçlarını geri ödemekte oldukça zorluk çekmiştir. 1866 ve 1871 yıllarında iki defa borçların taksitleri ödenememiş ve erteleilmek zorunda kalınmıştır. 1875 yılına gelindiğinde borçların faizi ile birlikte toplam tutarı 13 milyon Osmanlı lirasıdır. Diğer taraftan 1875 yılında devletin geliri kağıt üzerinde 22 milyon görünmektedir. Ancak birçok gelir kalemi olduğundan yüksek gösterilmiştir. Bu durum göz önüne alındığında o dönem gelirin 17–18 milyon Osmanlı lirası civarında olduğu görülmektedir. Bu durumdan

²⁸ 1863 yılında iki adet dış borçlanma gerçekleşmiştir. Bu borç anlaşmasının sadece ihraç bedeli farklıdır.

hareketle, dış borç anapara ve faiz ödemeleri bütçe gelirlerinin % 70'ine ulaşmaktadır (Açba, 1995: 77–78).

a) Osmanlı Devleti'nde 1875 Yılında Moratoryum (Mali İflas) İlan Edilmesi Ve Moratoryum Sonrası Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Gelişmeler

Osmanlı Devleti'nin 1854 yılında başlayan dış borçlanma süreci 1876 yılındaki mali iflasa kadar devam etmiştir. Bu borçlanmaların çoğunluğu kısa vadeli olduğundan ve borçlanma sonucu elde edilen kaynaklar, yatırıma dönüştürülemediğinden dolayı devleti borç batağının içine sürüklemiştir. Osmanlı Devleti 6 Ekim 1876 yılında bir kararname ile borçların faizini bil ödeyemeyeceğini açıklayarak mali iflası ilan etmiştir (Önsoy, 2000: 401).

Osmanlı Devleti mali anlamda oldukça sıkıntılı olduğu bir dönemde, siyasal açıdan da Balkan topraklarında ortaya çıkan karışıklıklar ile karşı karşıya kalmıştır. Dış borçlanmanın gerçekleşmesinin olanaksız hale gelmesi yüzünden de yeni bir iç borç anlaşması yapmaktan başka çaresi kalmamıştır. İlk borçlanma Osmanlı Bankasından 800.000 İngiliz sterlini olarak gerçekleşmiş fakat bu miktar yeterli olmayınca yine Galata Bankerlerine başvurulmuştur. Osmanlı Devleti, Galata Bankerlerinden 2.750.000 Osmanlı lirası borç alınmıştır. Fakat zaman ilerledikçe mali bunalımın daha da artması ve ödemelerin yerine getirilememesi üzerine Sadrazam Mahmud Nedim Paşa, “Moratoryum” ilanından başka çare kalmadığını düşünerek bir plan hazırlamıştır. (Açba, 1995: 79). Moratoryum, bir devletin ekonomik zorunluluklar yüzünden borçlarını ödeyemeyeceğini duyurmasıdır. Planını da heyeti vükelada oluşturulan bir encümen komisyonuna sunmuş ve onay almıştır. Sadrazamın planına göre;

“muntazam borçların tahsisatı için 14 milyon lirayı yarıya indirmeyi ve bu yolla hazineye kalacak 7 milyon liranın 5 milyon lirası ile hazinenin masraf açığını kapatmak üst tarafını da askeri masraflara (Hersek İhtilali dolayısı ile) karşılık yapmayı düşünerek Sultan Abdülaziz'in rızasını aldıktan sonra..” (Kazgan, 1991a: 86–87). 6 Eylül 1875 yılında yayınlanan kararname ile Moratoryum ilan edilmiştir (Kazgan, 1991a: 86–87).

aa) Moratoryum Karşısında Dış Tepkiler

Moratoryum'un ilan edilmesine ilk olarak tepki veren ülkeler, İngiltere ve Fransa olmuştur. Bu ülkelerin moratoryuma ilk tepkiyi vermelerinin nedeni, Osmanlı tahvillerinin çoğunun bu ülkelerde satışı çıkarılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Avrupa'nın hiçte beklemediği bu haber bir anda piyasalarda bomba etkisi oluşmasına

neden olmuştur. Bu olumsuz gelişme Avrupa'daki gazetelerde “Türkler bizi dolandırdı” şeklinde başlıklar atılmasına neden olmuştur. Avrupalı tahvil sahipleri kendi hükümetlerine, seçilecek bir komisyon aracılığıyla Osmanlı maliyesinin idaresinin bu komisyon tarafından yönetilmesi konusunda baskı yapmaya başlamışlardır (Açba,1991: 81). Bu olumsuz gelişme, aynı zamanda 1877–1878 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında çıkan savaşta, İngiliz ve Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasına yol açmıştır. Böylece Avrupa Devletleri, Osmanlı devletinden Moratoryumun intikamını almışlardır (Kazgan, vd.1999: 385).

ab) Moratoryum Karşısında İç Tepkiler: Galata Bankerleri

Sadrazam Mahmut Nedim Paşa tarafından moratoryum ilan edildiği gün, herhangi bir Galata bankerinin moratoryum ilanından önce haberinin olmaması, Galata ve Avrupa borsalarında etki yapmıştır. Galata Bankerlerinin her türlü mali operasyonlarda önceden haber almaları karşısında bu durumdan haberdar olmamaları, onların Avrupa'daki otoritelerini de olumsuz etkilemiştir. Hatta Sadrazam Mahmut Nedim Paşa ile arası iyi olduğu halde, ünlü Rum banker Hristaki Efendi'nin bile moratoryumun ilanından haberi yoktur. Banker Hristaki haberi duyar duymaz soluğu Paşa'nın yanında alacak ve Paşa'ya “Ne yaptın bre Paşa, neden bana önceden haber vermedin! Şimdi sen de bende dünyanın en zengin adamı olurduk...” demiştir. Paşa'nın cevabı bilinmemekle birlikte, Paşa'nın düşmanları bu işten çıkar sağladığı yönde haber yayılmasını sağlamıştır (Kazgan vd. 1999: 363). Gerçekten de Hristaki ve Zarifi gibi bankerlerin bu olayı daha önceden haber almamış olmaları, hem Galata borsasında hem de Avrupa finans çevrelerindeki etkilerinin kırılmasına yol açmıştır. Hatta bu itibar kaybı bankerler ile Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın arasının bozulmasına neden olmuştur. Diğer taraftan Mahmut Nedim Paşa'nın böyle bir olayı özellikle en yakın ilişki kurduğu banker Hristaki'den dahi saklamasının özel bir nedeni vardır. Paşa Hristaki'nin gizli bir Rum cemiyetini finanse ettiğinin ve bu cemiyetin Sultan Murat'ı padişah yapmak için girişimlerde bulunduğu farkındadır. Paşa'nın bu düşüncesine kanıt olarak, Galata Bankerlerinin bu olaydan sonra Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'yı ve Padişah Abdülaziz'i değil de, Sultan Murat'ı ve etrafındakileri desteklemeye başlamaları gösterilebilir. Galata Bankerlerinin Sultan Murat tarafında olmaları ve Mithat Paşa'yı desteklemeleri, öncelikle Mahmut Nedim Paşa'yı sadrazamlık

makamından, daha sonra da Padişah Abdülaziz'i tahtından etmiştir (Kazgan, 1982: 40–43).

b) Osmanlı Devleti'nde Moratoryum Sonrası Yaşanan Gelişmeler

Osmanlı hükümeti, moratoryum kararının ardından ödenmeyen ana para ve faizlerin karşılığı olarak verilecek yeni bonoların ilk taksiti için kaynak arayışı içine girmiştir. Bu güveni tekrar kazanabilmek için alınan borcun ilk taksit ödemelerinin düzenli yapılması gerekli olmuştur. Bu ödemelerinde düzenli olarak yapılabilmesi için dış borçlanma tek alternatif olarak görülmektedir (Kazgan, vd. 1999: 383–384). Bu gelişmelerin yaşandığı sırada siyasi açıdan da Bosna Hersek'te başlayan isyanı bahane ederek Sırbistan ve Karadağ'ın Osmanlı topraklarına girmesi, Osmanlı hükümetini oldukça zor durumda bırakmıştır (Hulkiender, 2001: 114). Askeri masrafların karşılanması için acilen kaynak bulunması gerekmektedir. Osmanlı devleti bu kaynak ihtiyacını dış borç anlaşması yaparak gidermeye çalışmıştır. Ancak İngiliz ve Fransız hükümetleri moratoryum'un ilanından sonra böyle bir dış borçlanmaya sıcak bakmamaktadırlar. Bu sırada Osmanlı- Rus Savaşı başlamış ve Osmanlı maliyesi, savaşın giderlerini karşılamayarak galata bankerlerinden borç almak zorunda kalmıştır. (Kazgan, 1991a: 120).

ba) 1877–1878 Osmanlı –Rus Savaşı Ve Galata Bankerleri

Osmanlı hükümeti, bir yandan içinde bulunduğu mali sıkıntıları aşmaya çalışırken diğer yandan da Sırbistan ile devam eden savaş nedeni ile uluslar arası arenada sıkıntıda kalması, acil tedbir alınması gerekliliğini doğurmuştur. Bu amaçla, Mahmut Nedim Paşa'nın almış olduğu moratoryum halinin kaldırılması ve neticesinde Avrupa piyasasında tekrar güven kazanarak, yeni bir dış borçlanma gerçekleştirilmesi kararının daha uygun olacağını padişah'a bildirmiştir. Bunun üzerine hemen yeni bir dış borç anlaşması girişiminde bulunulmuştur. Osmanlı Devleti'nde mali alanda bu gelişmeler yaşanırken diğer yandan Rusya harekete geçmiş ve Rumeli sınırına asker yığmaya başlamıştır (Hulkiender, 2001: 116). Rusya'nın bu bölgeye asker yığmasının nedeni ise Slav topraklarındaki eyaletleri Osmanlı Devleti'ne isyan etmeleri konusunda tahrik etmektir. (Yerasimos, 1980: 467). Bu gelişme karşısında Sultan Abdülhamit, ordunun herhangi bir Rusya saldırısıyla karşı karşıya kalmaması için, sınırlara büyük asker ve silah yığnağı yapılmasını emretmiştir. Bu koşullar altında Avrupa'nın

desteğinden yoksun olan Osmanlı devleti'nin nakit ihtiyacını Galata bankerlerinden karşılamıştır (Kazgan, vd. 1999: 386–387). Osmanlı hükümeti, Galata Bankerleri ile yapılan müzakerelerde kaimelerin miktarının artırılması kararını almıştır. 7 milyon olarak hesaplanan kaimelerin, 2.400.000 milyon lirası bankaların tasfiyesinde kullanılmıştır. Bu miktarın içinde en önemli pay da Osmanlı Bankasına aittir. Hükümet bu sayede, dalgalı borçları ödeyip, spekülasyon aracı olarak kullanılan bakır para sorununa da el atmıştır. Ancak kararın duyulmasıyla birlikte kaime fiyatları hızlı bir şekilde düşüşe geçmiştir. Kaimenin değerindeki bu düşüş karşısında bazı tedbirler alınmasına karar verilmiştir. Bu amaçla Galata bankerlerinden Zarifi ile gizli görüşme yapılmıştır. Bu yapılan görüşme sonucunda, devletin ödeme yapması için gereken bütün sikkeler banker Zarifi tarafından karşılanması ve karşılığında Zarifi'ye Osmanlı bankası ve hazinede bulunan tüm kaimelerin verilerek, kaimelerin piyasaya yavaş yavaş sürülmesine karar verilmiştir. Daha sonra Zarifi'nin hazineye verdiği sikkeler ile piyasaya sürmüş olduğu kaimelerin hesabı yapılarak fazladan teslim ettiği miktar için % 15 faiz ve iskonto işleminden dolayı da % 5 komisyon verilmiştir. Diğer yandan mali alanda bu gelişmeler yaşanırken siyasi alanda Rusya, Bulgaristan'a muhtariyet tanınması ve bir takım istekleri dolayısıyla gerginlik çıkaracak ve sonunda Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilan edecektir (Hulkiender, 2001: 117–118).

Savaşın başlaması ile birlikte maliyenin nakit ihtiyacı da bir hayli artmıştır. Dolayısıyla banker Zarifi ve ortakları ile yeni bir anlaşma yapılması gerekmektedir. Hemen Zarifi ile 300.000 liralık bir avans anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Zarifi, haftalık 25.000 lirayı hazineye teslim edecektir. Zarifi teslimatın yarısını altın kalan yarısını ise her biri 111 kuruş 10 paradan hesaplanmak şartıyla sterlin olarak ödemiştir. Bu anlaşmada % 12 faiz ve aylık 0,25 oranında komisyon verilmesi kararlaştırılmıştır. Anlaşmaya karşılık olarak Zarifi ve ortaklarına, altı vilayetin aşar gelirleri ile Edirne ve Halep vilayetlerinin ağnam resimleri gösterilmiştir. Aradan bir yıl geçmesine rağmen banker Zarifi, devlete vermiş olduğu borçların vadesinin geldiğini ve ortaklarının paralarını istediklerini hükümete bildirmiştir. Osmanlı Hükümeti, bu zor durumda Zarifi ile anlaşma yapmıştır. Anlaşmaya göre Zarifi ilk altı ay elinde biriken kaimeleri piyasaya sürmeyecek, fakat karşılığında 460.000 sterlin tutarındaki alacakları, 1877 borçlanmasının birinci emisyon hasılatı ile karşılanacak bu yeterli gelmez ise kalan bakiye kadar borçlanma tahvilleri yine kendisinin yetkisine verilecektir. Osmanlı

Hükümeti bu ağır anlaşmayı savaşın devam etmesi üzerine kabul etmek zorunda kalmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin iç piyasadan borçlanmaya devam etmekten başka çaresi kalmamıştır. Yeniden banker Zarifi ile yapılan görüşmenin sonucunda, Şirket-i Umumi, Esham ve Kambiyo Şirketi, Stafano Ralli'den oluşan banker grubu ile 45 milyon kuruşluk yeni bir anlaşma imzalanmıştır. Borçlanma kaime olarak teslim edilmiş ve karşılık olarak bazı vilayetlerin ağnam resimleri gösterilmiştir. Fakat Osmanlı Devleti 1877–1878 Rus harbinden mağlup ayrılmıştır. Nitekim Ruslar 20 Ocak'ta İstanbul'a Yeşilköy yakınlarına kadar gelmişlerdir. Bunun üzerine Ruslar ile Osmanlı Devleti arasında anlaşma yapılmıştır (Hulkiender, 2001: 120–123).

baa) Osmanlı- Rus Savaşı Sonrası Yaşanan Gelişmeler

1877–1878 Rus Savaşı Osmanlı maliyesine oldukça yük getirmiştir. Çünkü üç yıl boyunca devam eden savaş, vergi gelirlerinin düzenli bir şekilde toplanmasını engellediğinden dolayı devletin vergi gelirlerinden yoksun kalmasına neden olmuştur. Bu durum karşısında dış piyasalardan borç bulamayan Osmanlı Devleti, yeniden iç borçlanmaya başvurmak zorunda kalmıştır (Hulkiender, 2001: 129). Osmanlı hazinesinin bu sıkıntılı zamanında imdadına Galata Bankerleri yetişmiştir. Ancak Galata Bankerlerinin bu krediyi sağlamalarının nedeni, Galata'daki borsanın tekrar faaliyetine devam etmesidir. Çünkü Galata'daki borsa tekrar faaliyete geçerse, verdikleri borçtan daha fazlasını kazanma imkanına sahip olacaklarını düşünmektedirler. (Kazgan vd.1999: 388–389).

Osmanlı Bankası ve Galata Bankerleri, savaş boyunca Osmanlı Devleti'nin özellikle (Defense Loan) Savunma Kredisi adı verilen iç borçlanmanın bütün yükünü üstlenmişlerdir (Kazgan vd.1999: 390). Zira birçok Batılı yazar, Galata Bankerlerinin Rusya savaşı sırasında Osmanlı devletine en sadık millet olduklarını yazacaktır. Hatta birçok banker Batıdan yüksek faizle borçlandıkları tutarları, Osmanlı Devleti'nin savaş masraflarını karşılamak için, kendi sermayelerini de tehlikeye atarak, kredi verdiklerini yazmaktadır. Aslında Galata Bankerleri, İstanbul'u ve Galata'yı Ruslara teslim etmemek için bir bakıma mecburdurlar. Çünkü işleri güçleri Osmanlı Devleti'nin ayakta kalmasına bağlıdır. Savaş sonrası bankerler, Osmanlı Devleti ile alacaklarının tahsili için görüşme yapmışlar ve Osmanlı gelirlerinin bir kısmının kurulacak yeni bir idare tarafından yönetilmesi için, “Rüsümü Sitte” adında bir anlaşma yapılmıştır. Bu durum Avrupalı alacakların da harekete geçmesine ve Osmanlı Devleti'ne baskı

yapmalarına ve Duyun-u umumiye (Genel Borçlar) idaresinin kurulmasına neden olmuştur (Kazgan, 1991a: 120–121).

bab) Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Berlin Konferansı'nın Düzenlenmesi

Osmanlı-Rus savaşı sonrası yapılan Ayastefanos anlaşması, Osmanlı Devleti'nin en büyük gelir kaynağına sahip vilayetlerini yitirmesine neden olduğu gibi aynı zamanda ağır bir savaş tazminatı ödemek zorunda bırakmıştır. Fakat daha önemlisi Balkan topraklarına yerleşen Rusya, Avrupa ülkelerini oldukça rahatsız etmiş ve Ayastefanos anlaşmasının tekrar düzenlenmesi için Berlin'de konferans düzenlenmesine karar verilmiştir. Konferans, Alman imparatoru Bismarck başkanlığında, İngiliz, Fransız, Rusya ve Osmanlı Devleti temsilcilerinden oluşmaktadır (Açba, 1995: 85–86).

Berlin konferansında alınan kararlar ile Avrupalılar alacaklarının Rusya'ya ödenecek tazminattan önce ödenmesi konusunda oldukça baskı yapmışlardır. Ancak Osmanlı Devleti, bu isteklerini yerine getiremeyeceğini bildirmiştir. Çünkü en sağlam gelirlerini savaş sırasında Galata bankerlerine aldığı borçlara karşılık olarak göstermiştir. Dolayısıyla Avrupalı alacaklar bu konuda rahatsız olacaklar hatta İngiliz donanması Çanakkale önüne gelmiş, gösteri yapmıştır. Yine konferansta kaybedilen topraklara isabet eden borçların, bu toprakların yeni sahipleri tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştır. Son olarak konferansta daha önce Rusya'ya ödenmesi gereken 164 milyon olan savaş tazminatı 60 milyonun altına inmiştir (Kazgan vd. 1999: 388–389).

bb) Osmanlı Devleti İle Galata Bankerleri Arasında Yapılan Rüsümü Sitte Sözleşmesi

1879 yılının Kasım ayına gelindiğinde yaşanan Sadrazam Arif Paşa görevini Said Paşa'ya, Maliye Nazırı Zühtü Efendi ise yerini İbrahim Paşa'ya bırakmıştır. Bankerler, hem yeni sadrazamı görmek hem de devletten alacaklarının güvence altına alınabilmesi için, Galata bankerlerinden, Yorgo Zarifi ve Salamon Fernandez yeni sadrazamı görmeye gideceklerdir. Karşılıklı görüşmeler sonucunda küçük bir indirimden sonra Osmanlı devletinden alacaklarının, kurulacak bir idarenin teşkili ile toplanmasına karar verilmiştir (Üsdiken, 2000: 166).

Tablo 7. Osmanlı Devleti'nin Galata Bankerlerine Olan Borcunun Dağılımı

Osmanlı Bankasının Birleştirilmiş Alacaklarından Doğan	3. 625.000 Lr.
Osmanlı Bankasının Cari Hesabındaki Limit Fazlası	1.750.000 Lr.
Osmanlı Bankasının Vasıtalı Vergilere Bağlı Avansları	860.000 Lr.
Yorgo Zarifi'nin Alacağı	690.000 Lr.
Salamon Fernandez ve Alfred Barker ile Ortaklarının Alacağı	1.800.000 Lr.
TOPLAM	8.725.000 Lr.

Kaynak: Üsdiken, 2000: 166.

Osmanlı Devleti'nin Galata bankerlerine olan toplam borcunun 10 yıl içinde ödemesi yapılacağından bu miktara 2.275.000 Lr. faiz eklenerek toplam borç tutarı 11.000.000 Osmanlı lirasına ulaşmıştır. Galata bankerleri, Osmanlı Devleti'nde olan bu alacaklarını, yılda 1.100.000 Osmanlı lirası ile 10 yılda tahsil etmeleri konusunda anlaşmışlardır. (Açba, 1995: 87). Osmanlı devleti 22 Kasım 1879 tarihinde, Osmanlı Devleti adına Sadrazam Said Paşa; Osmanlı bankası adına H. Forster, Emile Deveaux ve Von Haas; Galata Bankerleri adına; Yorgo Zarifi, Salamon Fernandez, Bernard Tubini, Eustache Evgenidis, Theodore Mavrogordato, Adolphe, Vlasto, Alfred Barker, Paul Stefanovich, Schilizzi, Leonidas Zarifi, Yorgo Coronios, Ulysse Negroponte ve Zanni Stefanovich'in imzaları ile "Rüsümü Sitte" anlaşmasını imzalamıştır (Üsdiken, 2000: 166).

Anlaşma metnine göre Osmanlı Devleti'nin Tuz inhisarı ve Tütün inhisarının idaresi, Damga resmi, her türlü alkollü içki, balık avcılığı ve ipek aşarı rüsumlarının mültezimliği yeni kurulan idareye bırakılmıştır. Bu anlaşmaya göre, toplanacak gelirin 1.100.000 kısmı ayrılmış geriye kalan kısım devletin iç ve dış borç ödemelerinde kullanılmıştır. Böylelikle faaliyete başlayan idare, ilk olarak başkanlığına Romanya'daki tütün idaresini oldukça iyi bir şekilde yönetmiş, Hamilton Lang getirilmiştir. İdare bünyesine ayrıca 130 gayri müslim, 5714 Müslüman memurun da (Toplam olarak 5.844) katılımı ile çalışmaya başlamıştır (Üsdiken, 2000: 167).

Galata Bankerlerinin, Rüsümü Sitte idaresinin başarısı kısa zamanda Avrupalı tahvil alacaklarının dikkatini çekmiş ve hükümetleri vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne alacakları konusunda baskı yapmalarına neden olmuştur. Batılı alacaklılar, Galata bankerlerine tanınan alacak hakkının kendilerine tanınması konusunda girişimde

bulunmuşlardır. Bu girişim üzerine Osmanlı Devleti, Batılı alacaklılara Rüsümü Sitte anlaşmasının 13. maddesi gereği alacak hakkının öncelikli olarak Galata Bankerlerine tanınmış olduğunu bu nedenle de kendilerine alacak hakkının tanınamayacağını bildirmiştir (Kazgan, 1986: 52).

Rüsümü Sitte idaresinin bu şekilde başarılı olması, Osmanlı Devleti'nin iyi idare edildiği zaman gelirlerinde artış olacağına da ispatını yapmıştır. Ayrıca Rüsümü Sitte idaresinin başarısı, Galata Bankerlerinin saygınlıklarının artmasına yardımcı olmuştur. Çünkü Rüsümü Sitte idaresinin yönetimindeki bütün kaçakları ile mücadeleleri ve diğer ürünlerin gelirini arttırıcı faaliyetleri hem üreticileri hem de esnafı memnun etmiştir. Zira Rüsümü Sitte idaresi, Avrupa'dan ipek tohumu ithal etmiş ve ipekçiliğin gelişmesine katkı sağlamıştır. Rüsümü Sitte idaresini bu olumlu faaliyetleri piyasanın canlanmasında neden olmuştur (Kazgan, 2006: 20).

Fakat Rüsümü Sitte idaresinin başarısı üzerine Avrupalı alacaklılar Osmanlı Devleti üzerindeki baskıları arttırmıştır (Kazgan, 2006: 23). Bu baskılar neticesinde Osmanlı Devleti ile Batılı Devletler 1881 Eylül'ünde yeni görüşmeler yapılmasına ve 20 Aralık 1881'de anlaşmaya varılarak, kararname imzalanmasına neden olmuştur. Bu kararname muharrem ayına rastladığından dolayı "Muharrem Kararnamesi" adı verilmiş ve Osmanlı maliyesi, ilk defa Avrupalı devletlerinin denetimine girmiştir. Bu kararname ile Duyunu Umumiye (Genel Borçlar) idaresi kurularak, Rüsümü Sitte idaresinin gelirlerinin bu idare tarafından toplanmasına karar verilmiştir. Duyunu Umumiye idaresi, Avrupalı devletlerin temsilcilerinden oluşan bir idare olup, bazı vergi gelirlerinin toplanması ve Avrupalı sermayedarların alacaklarının tahsili için kurulmuştur. Galata Bankerlerine ise Osmanlı Devleti'nden alacaklarına karşılık, yeni tahviller verilmesi kararlaştırılmıştır (Açba, 1995: 97).

Sonuç olarak bu bölümde Osmanlı Devleti'nin 19. yy.'ın başlarında başlayan sanayi devrimi sonrası, Osmanlı Devleti'nin sanayi devriminden etkilenmesi, iç ve dış borçlanma süreçleri ele alınmıştır. Yine bu süreç içerisinde Galata Bankerlerinin Osmanlı ekonomisindeki olumlu ve olumsuz faaliyetleri ele alınmıştır. Yine 19. yy.'ın ortalarından itibaren başlayan dış borçlanma sürecine de ayrıntılar ile yer verilmiştir. Bu iki süreç ile birlikte 19. yy'ın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nde dağılma süreci hızlanmış ve Osmanlı maliyesi yabancı devletlerin mali güdümü altına girmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALTAZZİ AİLESİ VE AİLENİN OSMANLI EKONOMİSİNDEKİ FAALİYETLERİ

I- OSMANLI DEVLETİNDE LEVANTEN BİR AİLE: BALTAZZİ AİLESİ

Bu bölümde Baltazzi ailesinin kökeni ve Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin başlaması incelenmiştir. Baltazzi ailesinin Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri anlatılmıştır. Son kısımda ise Baltazzi ailesinin İzmir'de yaşayan ferdi Alex Baltazzi ile yapılan mülakat görüşmesi ele alınmıştır. Ayrıca bu mülakat görüşmesi ve Alex Baltazzi'nin yayınladığı makale betimleme analiz tekniği ile analiz edilmiş ve sonuca varılmıştır.

Baltazzi ailesi 1746 yılında Venedik'ten İzmir'e gelip yerleşen bir Levanten ailedir. Aile aslen Venedik kökenlidir. Fakat Venedik'in tarih sahnesinden silinmesi ile birlikte Avusturya uyruğuna geçmişlerdir. Prof. Dr. Haydar Kazgan ise ailenin kökeninin İtalyan asıllı olup, "Trieste" adı verilen ve o zamanlar Avusturya sınırlarında bulunan liman kentinden dolayı Avusturya uyruğunda olduğunu söylemektedir (Kazgan, 1997: 23). Ancak Baltazzi ailesinin şu anda İzmir'de yaşayan ve Karavan Turizm şirketi'nin sahibi olan Alex Baltazzi bu görüşü kabul etmeyerek, yapılan görüşmede "Ailesinin Venedik asıllı olduğunu ve Venedik'in tarih sahnesinden silinmesiyle Avusturya uyruğuna geçtiklerini söylemektedir. Bunun yanı sıra Baltazzi ailesi, birçok kaynakta İtalyan, Avusturya hatta Rum olarak geçmiştir. Avusturya ve İtalyan olarak neden anıldıkları yukarıda belirtilmiştir. Baltazzi ailesinin Rum kökenli olarak anılmasının nedeni ise Baltazzi ailesinin bir ferdi olan Georgias Baltazzi'den (Yunan kaynaklarında Baltazzis olarak geçmektedir) kaynaklanmaktadır. Georgias Baltazzis 1866 yılında İzmir'de doğmuştur. Üniversite'ye kadar öğrenimine İzmir'de devam eden Baltazzis, üniversite öğrenimini Atina'da tamamlamıştır. Burada kalan Baltazzis 1902 yılında Yunanistan'da milletvekili seçilmiştir. 1908 yılında Yunan

Başbakanı Theotokis zamanında Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. 1915 yılında Geovaris zamanında Bakanlık görevini sürdüren Baltazzis, 1922 yılına kadar bu görevde kalmıştır. Baltazzis, Eylül 1922 yılında “Altılar Davası” olarak geçen olay ile karşı karşıya kalmıştır. Altılar davası, 1922 Eylül’ünde Kral I. Konstantin’in tahtan indirilerek sürgüne gönderilip yerine oğlu II.George’nin geçmesinde bazı bakanların ve subayların rolü olduğu gerekçesi ile yargılandıkları davadır. Bu dava sonucunda aralarında Baltazzis, Goudas, Stratigos, Theotikos, Protopapadakis ve General Hacıanesti’nin de içinde bulunduğu altı kişi yargılanmış ve idam edilmiştir (Smith, 2002: 471).

Baltazzi ailesi, 1746 yılında Mario Baltazzi’nin İzmir’e gelip buraya yerleşmesi ile oldukça geniş bir dağılım ile günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ailenin bir kısım fertleri Avusturya’ya göçmüştür. Bir kısım fertleri ise İzmir’de kalmayı tercih etmiştir. Mario Baltazzi’nin çocuğu Evangelos Baltazzi’dır. Baltazzi ailesinin fertleri Evangelos Baltazzi ile Vierou (Ioannes) Mavrogardatonun 1818 yılında İtalya Tuscany’da yaptıkları evlilikleri ile devam etmektedir. Evangelos Baltazzi ile Vierou Mavragordato’nun 10 çocuğu olmuştur²⁹. Bu çiftin on çocuklarından Emmanuel (Manolaki) Baltazzi ile Theodor Baltazzi bankerlik faaliyetleri ile Osmanlı ekonomisinde ön plan çıkmışlardır. Bu faaliyetlerinin yanı sıra on kardeşten biri olan Demosthenes, baba mesleği olan bankerlik faaliyetine devam etmeyerek ailesinin İzmir iline bağlı Aydın vilayeti sınırlarında bulunan çiftliklerinin yönetimi ile meşgul olmuştur. Bu dönemde birçok kaynak Demosthenes Baltazzi’nin 247.000 dönüm çiftliğe sahip olduğunu yazmaktadır. Yine Demosthenes Baltazzi; okumaya, sanata ve arkeolojiye oldukça meraklı bir kişiliğe sahiptir. Eşi Maira’nın 28 yaşında ölmesi onu büyük üzüntüye sokmuştur. Bu üzüntüsü onun arkeolojiye merak sarmasına birçok kazı faaliyetinde bizzat bulunmasına neden olmuştur (Baltazzi, 2002: 340). Baltazzi ailesinin son ferdi şu an İzmir’de yaşayan ve Karavan Turizm Şirketinin sahibi olan Alex Baltazzi’dır.

Alex Baltazzi, Demosthenes’in 3. kuşaktan torunudur. Demosthenes Baltazzi 1900 yılında ölmüştür. Demosthenes’in üç oğlu vardır. Baltazzi ailesinin Türkiye’deki soyu, Demosthenes’in oğullarından ikisinin bekar olarak ölmesinden dolayı son oğlu

²⁹ www.christopherlong.co.uk/gen/petrocochinogen/fg19_156.html (15.09.2006).

olan Alessandro'dan devam etmiştir. Alessandro'nun ise oğlu Costantino yani Alex Baltazzi'nin babasıdır (Baltazzi, 2002: 341).

Alex Baltazzi, 24.12.1936 yılında İzmir'de doğmuştur. Doğar doğmaz II. Dünya Savaşı çıktığı için 10 yaşına kadar Atina'da yaşamıştır. Daha sonra tekrar İzmir'e dönen Alex Baltazzi, Lise öğrenimini St.Benoit lisesinde tamamlamıştır. Yüksek Öğrenimini ise İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinde tamamlamıştır. 1969 yılında ise kendi şirketi olan Karavan Turizm şirketini kurmuştur. Alex Baltazzi bu şirketinin yanı sıra birçok iktisadi, sosyal ve kültürel girişimlerde bulunmuştur.

Alex Baltazzi, uzun yıllar TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği) İzmir Yönetim Kurulu'nda Başkanlık ve ikinci başkanlık, ESAD (Ege Seyahat Acentaları Birliği) başkanlığı, 1997 yılından itibaren halen yürütmekte olduğu Türk İtalyan Dostluk ve Kültür Derneği Başkanlığı, Türk- İtalyan İş Adamları Derneğinde İkinci başkanlık, Deniz Nakliye Müteahhitleri Komite Başkanlığı ve Deniz Ticaret Odası meclis üyeliği ve İzmit İtalyan Ticaret Odasının Kurucu üyeliği gibi birçok görevlerde bulunmuş ve halen birçok görevi de devam etmektedir. Ayrıca 2001 yılında İtalya Cumhurbaşkanı tarafından "Şövalye" nişanına layık görülmüştür. Halen İzmir'de faaliyetine devam eden Karavan Turizm şirketi ile turizm faaliyetine de devam etmekte ayrıca Levantenler ile ilgili birçok makale, söyleşi ve dergilerde yayını bulunmaktadır.

II- BALTAZZİ AİLESİNİN OSMANLI EKONOMİSİNDEKİ FAALİYETLERİ

Baltazzi ailesinin fertlerinin Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin başlaması 1746 yılında İzmir'e yerleşmeleri ile başlamıştır. Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti ile çok yakın ilişkiler kuran kişi, ailenin 2. kuşaktan ferdi olan Emmanuele Baltazzi'dir. Emmanuele Baltazzi, Sultan II. Mahmut ile yakınlığı sayesinde yabancı tebaasına mensup olmasına rağmen ilk mülk edinme fermanını almıştır. Ailenin Osmanlı Devleti ile olan yakınlığına verilecek diğer örnekler ise Padişah Abdülmecit Han, 1850 yılında Bornova'daki Baltazzi köşkünü ziyaret etmiş 23 Nisan 1863'de ise Sultan Abdülaziz İzmir'e seyahati sırasında at yarışlarından sonra Baltazzi'nin Buca'daki köşklerinde misafir olmuştur (Kömürcüoğlu, 1995: 28). Buca'da bu köşk aynı zamanda Baltazzi ailesine anne tarafından yakını olan Maria Vetsera'yı da konuk etmiştir. Maria Vetsera, Ocak 1889 yılında meydan gelen Mayerling faciası olayının kahramanıdır. Maria Vetsera, ile Avusturya Arşidük'ü Rudolf birbirlerine aşık olmuşlar. Fakat Arşidük

Rudolf'un ailesi Maria Vetsera'nın Levanten aileye mensup olduğu için evlenmelerine karşı çıkmış ve sonunda Maria Vetsera ile Avusturya Arşidük'ü Rudolf Viyana yakınlarındaki Mayerling'de birlikte intihar etmişlerdir. İşte bu olay tarihe Mayerling faciası olarak geçmiştir (Kalças, 1978: 67–68).

Baltazzi ailesinin Osmanlı Devleti için gerçekleştirdiği ilk ekonomik faaliyeti (Emmanuele) Manolaki Baltazzi'nin Osmanlı Devleti'nde ilk devlet sermayesi ile kurulan anonim şirket olan Şirket-i Hayriye'nin gemilerini herhangi bir kazanç elde etmeden, İngiltere'den getirdiği için şirketin 10 hissesinin bedelsiz olarak kendisine verilmesi ile başlamıştır. Ailenin Osmanlı Devleti'ndeki bir diğer ekonomik faaliyeti ise Theodor Baltazzi'nin Fransız Alleon ile kurdukları (İstanbul Bankası) Dersaadet bankası'dır (Kömürcüoğlu, 1995: 28). Baltazzi ailesinin Osmanlı dönemindeki son ticari girişimleri, 1875 yılında İzmir körfezi sahillerindeki Karşıyaka, Menemen, Göztepe, Karataş, Urla, Foça, Çandarlı, Dikili ile Ayvalık'a kadar olan iskeleler arasında vapur işletmek için Osmanlı yönetiminden, 25 yıl süre ile İzmir körfezinde vapur işletme hakkının tanınmasını istemişlerdir. Baltazzi bu teklifinde, körfezde çalışacak vapurların Osmanlı bayrağı taşıyacağı, eşya ve yolcu ücretleri hususunda ise devletin isteği doğrultusunda hareket edileceğini de bildirmiştir. Ancak bu teklif Osmanlı yönetimi tarafından uygun bulunmamıştır. Osmanlı yönetimi, teklifin kabul edilmemesine gerekçe olarak Bahriye Nezareti'ne bağlı olan Aziziye şirketi'nin istenen hatda bir süre sonra vapur işletilmesinin düşünülmesi gösterilmiştir. Ancak Aziziye şirketi'nin sefere başlamasına kadar, geçici ruhsat verilebileceği bildirilmiştir. Ancak Baltazzi tarafından bu teklif uygun görülmemiştir (İhsanoğlu ve Kaçar, 1995: 183). Baltazzi ailesi sadece ticari alanda öne çıkmamış aile aynı zamanda sanat ve arkeoloji alanlarında da faaliyette bulunmuştur. Ailenin bu alanlarda faaliyette bulunan ferdi ise Demostene Baltazzi olmuştur (Baltazzi, 2002: 340–341).

A) ŞİRKET-İ HAYRİYE'NİN KURULUŞUNDA BALTAZZİ AİLESİ

Sultan Abdülmecit, Şirket-i Hayriye'nin kurulması için ferman yayınladığında geriye gemilerin getirilmesi işi kalmıştır. Gemilerin getirilmesi işi için Galata Bankerlerinden Manolaki Baltazzi'ye teklif götürülmüştür. O dönem bankerin İngiltere ve Fransa'da oğulları bulunduğundan bu devletler ile ilişkilerinin iyi olduğu ve bu nedenle teklif götürüldüğü sanılmaktadır (Kazgan, 2005b: 35). Teklifin kabul edilmesinden sonra Manolaki Baltazzi, İngiltere'de Robert White isimli bir iş adamının

sahibi olduğu “Maudslay” firması ile anlaşma sağladığını ve firma ile yaptığı anlaşma karşılığı altı adet vapura toplam 15.000 Osmanlı lirası ödeneceğini bildirmiştir. Fakat daha sonra Manolaki Baltazzi, Şirket-i Hayriye yönetimine bir mektup yazarak, vapur firmasının indirim yaptığını bildirmiştir. Aşağıda Manolaki Baltazzi’nin vapur şirketi tarafından kendisine indirim yapıldığının bildirilmesini Osmanlı Devleti’ne iletildiği mektup metni yer almaktadır.

“ Sizlere akdetmiş olduğum kontratonun hulasasını havi Londra’da bulunan oğluma yazmış olduğum mektuba cevaben bu defa merkum tarafından alafıranga Şubat ayının 17’si tarihli mektupta mezkur vapurları imal ve inşa edecek olan fabrikatör ile görüşüğünü ve fabrikatörün kendisine sipariş olarak vapur aletlerini kesiretine nazaran evvelce istemiş olduğu fiyattan aşağı olarak yani beher beygir kuvveti 44 lira yerine 40 liraya, belki de 39 liraya kadar yapmaya ve teknelerin beher tonlatosunu dahi 17,5 yerine 15 liraya inşa eylemeye hazır olduğunu ifade ve işhar ediyor. İşte bu cihetle beş altı bin lira yani 1300 kese kadar fayda olacağı anlaşılırsa da evvelden beri bu maddede kar etmek amalinde bulunmadığımdan işbu faydayı dahi kemali memnuniyette kumpanya’ya terk ettiğimi mübeyyin iş bu vesika tahrir ve neşr olunmuştur ” (Kazgan, 1991a: 33).

Bu mektuba karşılık olarak Şirket-i Hayriye’de kurulan bir komisyon ile bir cevap yazarak teşekkür ettiğini ve Padişah Abdülmecit’in fermanı ile Manolaki Baltazzi’ye Şirket-i Hayriye’nin 10 adet hissesinin bedelsiz olarak verilmesi kararlaştırılmıştır (Kazgan, 2005b: 35). 1852 yılında sipariş edilen vapurların gelmesi ile birlikte Şirket-i Hayriye faaliyete geçmiştir.

B) OSMANLI DEVLETİ’NDE BANKACILIK FAALİYETLERİ VE BALTAZZİ AİLESİ

Tanzimat Fermanı’nın ilanına kadar Osmanlı Devleti’nde bugünkü anlamda bankalar olmadığından, bankaların yerine getirdikleri işlevleri Galata Bankerleri üstlenmektedir. Zira bu dönemde ticari faaliyetler büyük ölçüde kredili olarak gerçekleştiğinden, ticari hayat Galata’da faaliyette bulunan bankerlerin tüccarlara açtığı krediler ile devam etmektedir. Galata Bankerleri bir yandan tarımsal üretimi gerçekleştiren köylüler ile diğer taraftan ticari faaliyette bulunan tüccarlara faizle borç vermektedirler (Şenocak, 2003: 68). Dolayısıyla artık bankerlerin icra ettikleri kredi işlevini yerine getirecek bir bankanın kurulması gerekli olmuştur. Ancak bu girişim o dönem yabancı devletler tarafından defalarca denenmiş ancak gerçekleşmemiştir. Sonunda yabancı tüccarların vasıtasıyla 1842 yılında İzmir’de İzmir Bankası (Smyrna Bank) adında bir bankanın kurulması ile gerçekleşmiştir (Al, 1998: 90).

1. İzmir'in Osmanlı Ekonomisindeki Yeri

İzmir, M.Ö. yaklaşık 3000 yıllarında kurulmuş eski bir tarihi geçmişi olan bir kenttir. İzmir o dönemler Smyrna, Smira, İsmira, İsmine gibi birçok isimle anılmıştır. Günümüze kadar Smyrna ismi ile yaşayan ve Türkçe'ye İzmir şeklinde giren kentin isminin kökeni ile ilgili birçok yorumlar öne sürülmüştür. (Şenocak, 2003: 10–11). Bugün olduğu gibi İzmir Osmanlı döneminde de ticari ve sosyo-kültürel açıdan önemli bir kent olmuştur.

Osmanlı döneminde İzmir özellikle 16. yy.'de buraya yerleşmeye başlayan Levantenler sayesinde hızla gelişmiştir. Bu nedenle de birçok yazar, İzmir'i çoğu zaman Levantenler şehri olarak anılmasına neden olmuştur. Levantenler, 16. yy.'den itibaren Hollanda'dan, İngiltere'den, Almanya'dan, İtalya'dan ve Fransa'dan İzmir'e gelerek buradaki yerli halk ile bütünleşmişlerdir (Uras, 2002:1)³⁰.

İzmir'in Osmanlı ekonomisindeki öneminin artmasında Levantenlerin kentte yerleşmesinin yanı sıra 16. yy.'ın sonlarından itibaren önemli bir ticaret merkezi olan Halep şehrinin önemini yitirmesi ile birlikte kentin ön plana çıkması yatmaktadır. Özellikle ipek ticaretinde büyük öneme sahip olan Halep kenti'nin önemini yitirmesinde, ipek ticaret yolunu Erzurum, Bursa ve Balkan topraklarından geçen ticaret merkezlerine kaptırması etkili olmuştur. 16. yy.'nin sonlarına doğru ise Osmanlı-İran savaşları dolayısıyla gelen ipek miktarının azalması karşısında, Bursa'ya gelen ipek Balkan topraklarına ihraç edilmeden iç piyasada işlenmeye başlanmıştır. Fakat zamanla Bursa'nın ipek ticareti üzerindeki bu gelişmesi ipeğe konulan vergilerin fazlalığının maliyetleri arttırması nedeniyle ticaret güzergahının İzmir'e doğru kaymasına ve İzmir limanlarının önem kazanmasına neden olmuştur. Ayrıca İzmir Foça'da yerli halk tarafından üretilen ipeğin Bursa'ya rakip olabilecek düzeyde olması ve İzmir'e yerleşen yabancı tüccarların etkisi ile İzmir Osmanlı ekonomisinde ipek ticaretinde ön sıralarda yer almıştır. Yine bu dönemde Avrupalı tüccarların ticari rekabetleri dolayısıyla İzmir kenti üzerinde yoğunlaşmaları da İzmir'in ticari açıdan gelişmesinde etkili olmuştur (Al, 1998: 90).

İzmir'in Osmanlı ekonomisinde önem kazanmasına neden olan ikinci gelişme ise 19. yy. yaşanan Sanayi Devrimi ile Avrupa devletleri arasında başlayan pazar ve

³⁰ http://www.ataturquie.asso.fr/informations_presse%20turque020907.htm (27.09.2006).

hammadde rekabeti ile İzmir limanları'nın önemi bir kat daha artmıştır (Al, 1998: 90). Bu dönemde İzmir'de sadece ticari açıdan değil tarımsal üretim açısından da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin İzmir limanlarından Avrupa'ya ihraç ettiği ürünlerin çeşitliliği de oldukça artmıştır. Bu dönemde İzmir limanlarından ihraç edilen ürünler palamut ve kökboyası ilk sıraları almaktadır. Bu ürünleri pamuk, üzüm, incir, arpa, afyon, tütün izlemektedir. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'dan ithal ettiği ürünlere bakıldığında pamuklu ve yünlü dokumalar ve demir-çelik ürünleri ile kahve ve şeker gibi gıda maddeleri sayılabilir. (Kasaba, 1993: 55).

İzmir kentinin ticari ve tarımsal alanlardaki gelişmesi ile birlikte yabancı tüccarlar yoğun olarak şehre yerleşmeye başlamışlardır. Bu dönemde nüfusun hızlı bir biçimde artması şehrin kozmopolit bir kent görünümüne bürünmesine neden olmuştur .

Tablo 8: İzmir Şehrinin 1847- 1860 Yılları Arasındaki Yabancı Nüfus Dağılımı

	1847 yılında nüfus	1860 yılında nüfus
Yunanlı	6.800	1.500
Avusturyalı	4.000	3.150
İngiliz	206	1.200
Maltalı	422	750
İonyalı	3.888	3.500
Fransız	712	546
Rusyalı	180	50
İtalyan	572	3.000
Diğer Milletler	804	1.156
Toplam	17.584	28.352

Kaynak: İloğlu, 1998: 66

İzmir kentinin nüfus dağılımına baktığımızda 19. yy. ikinci yarısından itibaren Levanten olarak nitelendirdiğimiz topluluğun İzmir'e yoğun olarak yerleştiği görülmektedir. Bu dönemde İzmir kentinde nüfusun dağılımında orantılı olarak yerleşim yeri bakımından da farklılaşmalar gözlenmektedir. İzmir'de en zengin mahalleler kuzey tarafındadır ve buralarda yabancı tüccarlar ile Levantanler oturmaktadır. Buralar denize doğru düzlük bölgelerdir. Güneye doğru tepe üzerinde, Kadife kale civarında ise Rum, Ermeni ve Yahudiler oturmaktadır.(Kasaba, 1993: 89).

2. Yabancı Devletlerin Banka Kurma Girişimleri Ve Yabancıların İlk Bankayı Kurması

İzmir kentinin ticari açıdan gelişmesi özellikle İzmir’de ticari faaliyette bulunan yerli tüccarların da işine yaramaktadır. Çoğunluğunu Yahudi, Rum ve Ermenilerin oluşturduğu tüccarlar, yurt dışından ithal edilen malların iç piyasaya satılması ve ihraç edilecek malların İzmir’e ulaştırılması işini Galata Bankerleri aracılığıyla yürütmektedirler. İzmir kentinde ithalat Mart ayında başlayıp Haziran ayına kadar devam etmektedir. Bu dönemlerde gerçekleştirilen ithalat ödemeleri poliçeler vasıtasıyla gerçekleşmektedir. İhracatın ithalattan düşük olması, piyasada nakit sıkıntısına neden olmaktadır. Artan nakit darlığı ise poliçelere olan talebi arttırarak, hem poliçe fiyatlarının artmasına neden olmakta hem de kredilerin faiz oranlarını yükseltmektedir. Zira tüccarlar üreticilere ödemeleri gereken avansları Galata bankerlerinden temin ettiklerinden yüksek oranda faizler ile kredi almaktadırlar. İhracatın Temmuz ayından itibaren artışa geçmesi ile birlikte poliçe fiyatları düşmekte bu düşüş Kasım ayına kadar devam etmektedir. Bu ithalat ve ihracat işlemlerinden karlı çıkanlar sadece Galata Bankerleri ve ortakları olmaktadır. Çünkü Galata bankerleri, ithalat mevsiminde tüccarlara kredi açmakta ve poliçe satmakta, ihracat mevsiminde düşük fiyatlardan poliçeleri geri almak suretiyle kar elde etmektedirler. Piyasada bu işlemleri gerçekleştirecek bir bankanın olmaması, Galata bankerlerini piyasada herhangi bir rekabet ile karşılaşmadan yüksek faiz ve komisyon işlemlerini gerçekleştirmelerine olanak sağlamaktadır (Al, 1998: 93). İthal edilen malların iç bölgelere satılması ve ihraç edilen tüm ürünlerin tamamen bankerlerin kontrolü altında olması yabancı tüccarların karlarının düşmesine de neden olmaktadır. Bu durum karşısında yabancı tüccarlar, hem tarımsal üretimi gerçekleştiren köylülerin yüksek faiz altında ezilerek üretimdeki aksaklıkları engellemek hem de iç bölgelerdeki ticaret ağını kontrol altına alabilmek için bir bankanın kurulması halinde yerli tüccarların etkinliğini kırabileceklerini düşünmüşlerdir. Bunun için ilk girişimde bulunanlar İngilizler olmuştur. Hem Osmanlı Devleti’nde yeni ticari ayrıcalıklar elde edebilmek hem de banka kurabilmek için girişimde bulunmuşlardır (Kasaba, 1993: 64).

1836 yılında Osmanlı Devleti’nde ilk banka kurma girişiminde bulunan İngilizler, bu isteklerinin kabul edilmemesine rağmen vazgeçmemişlerdir. Bu ilk girişimin ardından 1838 yılında “Reed, Irving and Company” isimli İngiliz şirketi,

hükümete ikinci banka kurma önerisini yapmıştır. İngilizlerin bu önerileri de geri çevrilmiştir. Fakat girişimlerine devam eden İngilizler 1840 yılında “General Bank Of Constantinople” isimli bir banka kurulması için, Ticaret Nazırı Ahmet Fethi Paşa’ya bir öneri götürmüşlerdir. Aynı yıl içinde Fransızlar’da Mösyö Coste isimli bir tüccar nezdinde girişimde bulunmuşlardır. Ama her iki devletin önerisi de Osmanlı hükümeti tarafından kabul edilmemiştir (Toprak, 1982: 135).

a) İzmir Bankası’nın (Smyrna Bank) Kurulması

Osmanlı Devleti’nde özellikle İngilizler tarafından yapılan her önerinin geri çevrilmesi dolayısıyla banka kurma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Fakat 1842 yılında İzmir’de İzmir Bankası (Smyrna Bank) adında ilk banka kurulmuştur. Bu banka, İzmir’de bulunan İsveç Konsolosu’nun himayesi altında ve İzmir’e yerleşmiş olan Avrupalı tüccarlar tarafından kurularak faaliyete geçmiştir. Kurulan İzmir bankasının hissedarları arasında; İngiliz, Fransız, Avusturyalı, Rus, Hollandalı, Amerikalı, Sardunyalı, İspanyol, Danimarkalı, Toscanalı ve Rum tüccarlar bulunmuştur (Al, 1998: 93). Böylece birçok gayri müslim vatandaşın desteği ile kurulan İzmir Bankası faaliyetine 1842 yılında başlamıştır.

aa) İzmir Bankasının Faaliyetleri

İzmir bankası kurulduktan kısa bir süre sonra halkı bilinçlendirmek ve faaliyetlerini anlatmak için bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyanname ile banka yöneticileri, bankanın faaliyetlerinin; halktan faiz karşılığı para toplanacağı ve rehin karşılığı faiz ile borç verileceğini, bankanın sermayesi, meclis üyelerinin kimlerden oluştuğu, bankanın kuruluş süreleri gibi konular hakkında bilgi vermişlerdir. İzmir bankası kurulduktan sonra halktan % 6–7 oranında faiz karşılığı nakit para toplama ve faiz karşılığı borç verme faaliyetine girişmiştir. Bankanın piyasadan para toplamaya başlaması ile birlikte piyasada nakit sıkıntısı yaşanmaya başlamıştır. Ayrıca bankanın piyasadaki nakit parayı toplaması, Osmanlı devleti’nin vergi tahsilatında da sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur. Bu olay ile ilgili yapılan tahkikat sonucunda elde edilen uyarı arşiv kaynaklarında şu şekilde belirtilmektedir (Al, 1998: 94).

“İzmir’de efrenc taifesi birkaç aydan berü banka tabiriyle bir şirket tertib ederek şuna buna güzeşte ile akçe vermeye başlamış olmalarıyla bunların keyfiyetlerinin tahkiki esnasında çarşuda akçe fiyatı tezayüd bularak bu madde tahsilata mani olduğundan memuru yüzde altı ve yedi baş ile akçe düşürerek bu maddeye sebep olduğu teşhisine ulaşılmıştır” (Al, 1998: 94). Bunun üzerine

Osmanlı hükümeti, yabancı ülke tercümanları vasıtasıyla bankanın kurucuları arasında yer alan tüccarlardan bazılarını meclise çağırarak bu konuda gerekli uyarıları yapmıştır (Al, 1998: 94).

ab) İzmir Bankasının Kapatılması

İzmir bankası yöneticilerine Osmanlı Devleti tarafından uyarı yapılmasından kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti Hariciye Nezareti, İsveç konsolosluğu'nun himayesi altında kurularak faaliyete geçen İzmir bankası'nın kapatılması için girişimlerde bulunulmuştur. Osmanlı Devleti, İsveç konsolosluğuna İzmir bankasının kapatılma gerekçesini, bankanın Osmanlı Devletinden izin alınmaksızın kurulması olarak bildirmiştir (Karakışla, 2000: 24). Zira İsveç Konsolosluğu ile yapılan yazışmada bankanın kurulmasının Osmanlı Devleti lehine bir durum bile olsa izin alınmasının gerektiği açıkça ifade edilmiştir (Al, 1998: 94).

İzmir bankasının kapatılmasının bir diğer nedeni ise, bankanın faiz karşılığı para toplama ve faiz karşılığı borç vermesi nedeniyle akçenin değerinin yükselmesi gösterilmiştir (Karakışla, 2000: 24). Bankanın kapatılması konusunda görüşünü belirten İngiliz konsolosu Brant ise, İzmir bankası'nın kapatılma gerekçesi olarak Galata Bankerlerinin özellikle Rum bankerlerin çıkarlarına ters düştüğünden bankanın kapatılması için Osmanlı Devleti'ne etki ettiklerini söylemektedir (Kasaba, 1993: 66).

Osmanlı Devleti tarafından yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı kapatıldığı açıklanan İzmir bankasının kapatılmasında dikkat çeken bir diğer neden ise şudur: Bankanın halkı kredi kullanımına teşvik edebilmek için, altın, mücevher gibi kıymetli eşyaların yanı sıra bağ, bahçe ve tarla gibi gayrimenkullerini de rehin olarak aldığı ve bu nedenle de halkın kredilerin faizi ve komisyon masraflarını ödemekte zora düştüğünün açıklanmasıdır. İzmir bankasının tam olarak ne zaman kapatıldığı konusunda kesin bir tarih belirtilmemekle birlikte, bankanın 1843 yılının ilk yarısı içerisinde kapatılmış olması muhtemeldir. Zira 8 Ocak 1843 yılında yapılan yazışmalar İsveç konsolosluğu ile Osmanlı devleti arasında bankanın kapatılması konusunda yapılan son yazışmadır (Al, 1998: 94).

İzmir bankasının kapatılmasından iki yıl sonra İngiliz hükümeti, Osmanlı Devleti'ne "The Commercial Bank Of Smyrna" adında bir banka kurmak istediklerini bildirmişlerdir. İngiliz hükümetinin bu girişimi de sonuçsuz kalmıştır (Kasaba, 1993:

66). Fakat bir süre sonra Osmanlı Devleti'nde hükümetin teşviki ile Dersaadet (İstanbul) bankası adında bir banka kurulmuştur.

3. Dersaadet Bankasının Kurulması Ve Baltazzi Ailesinden Manolaki Baltazzi

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde devlet teşviki ile kurulan ilk banka, Dersaadet (Banque Constantinople veya İstanbul bankası) bankası'dır. Dersaadet bankası, Fransız ihtilalinden sonra Osmanlı Devleti'ne sığınan Fransız soylu sınıfından olan Alleon ve Baltazzi ailesinin mensuplarından Manolaki Baltazzi tarafından kambiyo istikrarını sağlamak için kurulmuştur (Kazgan, 1991a: 19). Dersaadet bankası, Avrupa devletlerine yapılacak ödemelerde, kambiyo istikrarını 1 stelin eşittir 110 kuruş üzerinden gerçekleştirmek amacıyla Osmanlı Devleti'nin teşviki ile kurulmuştur (Al, 2000: 18).

a) Dersaadet Bankasının Kurulmasını Gerekli Kılan Gelişmeler

Dersaadet bankasının kurulmasını gerekli kılan gelişmeleri iki nedenle açıklamak mümkündür. Birincisi; Osmanlı Devleti'nde Tanzimat öncesi ve sonrası imzalan dış ticaret anlaşmaları sonucunda, yabancı malların Osmanlı piyasalarına hakim olmaya başlamasıyla ortaya çıkan finansman sorunudur. İkinci neden ise kambiyo istikrarının sağlanmamasıdır.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı öncesi imzalanan Balta Limanı antlaşması ve Tanzimat Fermanı sonrası Avrupa devletleri ile imzalanan ticaret anlaşmaları sonucunda, Osmanlı Devleti'nin liman kentlerinde yabancı malların artışı ve tüketim alışkanlıklarının değişmesi ortaya bir finansman sorunu çıkarmıştır (Kazgan, 1997: 26). Yapılan bu anlaşmaların sonucunda ithalatın hızla artması, Osmanlı Devleti'nde altın, gümüş paranın dışarıya çıkmasına neden olmuştur. Zamanla ithal mallarına olan talebin devam etmesi, dış ticaret açığını oldukça artmıştır. Bu dış ticaret açığı karşısında ödeme güçlüğüne düşen Osmanlı Devleti, Alleon ve Baltazzi ile 1849 yılında dış ödemelerde kambiyo istikrarını sağlamak amacıyla banka kurulması konusunda sözleşme imzalamıştır (Kazgan, 2005a: 158).

Kambiyo istikrarının sağlanamayışının nedeni, kaimelerin fiyatlarında görülen dalgalanmalardır. Bu dalgalanmalar karşısında yabancı tüccarlar, kaime kullanmaktan kaçınmışlardır. Bu nedenle de piyasalarda tedavülü yasaklanan eski paralar dolaşmaya

başlamıştır (Al, 2000: 18–19). Bu durumda kambiyo istikrarının sağlanmasını zorlaştırmıştır. Bu olumsuzların giderilmesi için Osmanlı Devleti, yabancı tüccarlar ile tedavülü yasaklanmış eski paraları kullanmayacaklarına dair sözleşme imzalamıştır. Bu anlaşma ile hem kambiyo istikrarının sağlanması hem de kaimelerin itibarının korunması amaçlanmıştır. Bu anlaşmanın yanı sıra Osmanlı Devleti, dış ödemelerde kambiyo istikrarı için de Alleon ve Baltazzi ile banka kurulması konusunda anlaşma sağlamıştır (Akyıldız, 1996: 40)

b) Dersaadet Bankasının Kurulması

Dersaadet bankası, J.J. Alleon ve Manolaki Baltazzi tarafından 1849 yılında kurulmuştur. İstanbul bankası olarak da biline bu banka, Osmanlı Devleti'nin teşviki ile kambiyo istikrarını sağlamak için kurulmuştur (Kazgan, 1991a: 19). Bankanın diğer kurucusu J.Jacques Alleon, Fransa soylu sınıfına mensup ve Fransa'da bankerlik faaliyetlerinde bulunmuştur. Ancak Fransız ihtilali sırasında Fransa'dan kaçarak, Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Alleon ailesi ilk olarak İstanbul'da Büyükdere'ye geçici olarak yerleşmiştir. 1858 yılında Osmanlı Devleti'nin yabancılara gayrimenkul edinme hakkını tanimasından sonra, Alleon ailesi Beyoğlu semtinde mülk edinmiştir. Alleon ailesi, burada da Fransa'daki gibi bankerlik faaliyetleri ile uğraşmıştır (Üsdiken, 1993: 206–207). Birçok kaynak bankanın kuruluşu ve ortakları hakkında aynı bilgileri verirken, bankanın kuruluş tarihi hakkında farklılıklar göstermiştir³¹. Ancak o dönemin bütçe hesaplarında ve bankanın ortaklarının beyanlarından bankanın 1849 yılında kurulmuştur (Al, 2000: 18). 1850–1851 yılında bütçe hesaplarında Osmanlı Devleti'nin bu iki bankere, banka dolayısıyla ödeme yaptıkları görülmüştür (Güran, 1989: 96–99). Arşiv kaynaklarında 16 Mayıs 1849 tarihli bir belgede “Bizler ki Dersaadet Bankası müdürleriyiz” şeklinde bir ibareye rastlanmıştır (Al, 2000: 19).

1849 yılında Alleon ve Baltazzi ile banka kurulması konusunda sözleşme yapılmasından sonra, sözleşme gereği 20.000 kesesi Osmanlı Devleti tarafından 30.000 kesesi ise Alleon ve Baltazzi tarafından karşılanmak üzere 50.000 kese sermayeli Dersaadet bankası kurulmuştur (Akyıldız, 1996: 39). Osmanlı Devleti kurulacak banka

³¹ Haydar Kazgan, Galata Bankerleri kitabında Dersaadet Bankasının kuruluşunu 1845; Zafer Toprak 1846, Ekrem Kolerkılıç ise 1847 yılını vermektedir. Zira bu farklılıkların bu iki banker ile daha önceden yapılan kambiyo istikrarı sözleşmeleri ile karıştırıldığı sanılmaktadır.

için taahhüt ettiği sermayeye karşılık olarak Tekfurdağı (Tekirdağ) sancağının vergi gelirlerini göstermiştir. Alleon ve Baltazzi, Osmanlı Devleti'nin kendilerine sağladığı belirli bir komisyon karşılığında kambiyo istikrarını 1 sterlin eşittir 110 kuruşta tutmaya çalışmışlardır. Bu uygulama 2 yıl kadar sürmüş ve Dersaadet bankası bu süre zarfında kambiyo istikrarını sağlamıştır (Hulkiender, 2001: 11). Osmanlı Devleti, kambiyo istikrarı için Dersaadet bankasına için kaime bozma yetkisi tanımış ve bu işin karşılığı olarak bankerlerin kaimelerden % 2,5'i devlete ve % 0,5'i kendilerine ait olmak üzere % 3 komisyon almalarına izin vermiştir (Al, 2000: 18–19).

c) Dersaadet Bankasının Faaliyetleri Ve Kapanması

Dersaadet bankası, 1849 yılında kurulmasıyla birlikte faaliyete geçmiştir. Banka yetkilileri, bankanın faaliyete geçmesi ile birlikte ilk iş olarak, kambiyo uygulamalarının nasıl yürütüleceğinin belirlenmesi için Osmanlı Devleti'ne başvurmuş ve kısa süre içinde karar verilmezse kambiyonun yükselmeye başlayacağını devlete bildirmişlerdir. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti ile banka yetkilileri arasında birtakım görüşmeler yapılmış ve görüşmelerde iki öneri getirilmiştir. İlk öneri Avrupa'ya çekilecek poliçelerin karşılığında tüccarlardan altın veya paraların alınması aksi taktirde poliçe düzenlenmemesidir.. Ancak bu öneri daha önce uygulandığından ve tüccarlar tarafından tepki ile karşılandığından kabul edilmemiştir (Al, 2000: 20–22). Getirilen diğer öneri ise bankanın kaime bozmasına devam etmesidir. Bu önerinin kabul edilmesinden sonra Dersaadet bankası kaime bozma işlemine başlamıştır (Kazgan, 2005a: 159). Ancak kaime bozma yetkisinin tanınması zamanla bankaya kaime üzerinde spekülasyonlara girişme olanağı sağlamıştır (Al, 2000: 22).

Dersaadet bankasının kaimeler üzerinde spekülatif hareketlerde bulunmaları şu şekilde olmuştur. Banka piyasadaki madeni paraları toplamaya başlamış ve piyasada madeni para sıkıntısı yaşaması üzerine banka, madeni para için gelen tüccarların ellerindeki kaimeleri yüksek iskonto oranları ile bozmuştur. Bankanın bu tür kaime spekülasyonlarında bulunması zamanla bankanın iç piyasada itibarını yitirmesine neden olmuştur (Al, 2000: 22).

1851 yılına kadar banka kambiyo istikrarını 1 sterlin eşittir 110 kuruş şeklinde sağlamıştır. Ancak 1851 yılından, Avrupa'ya çektiği poliçelerin bedellerini karşılamamış ve nakit sıkıntısı yaşamıştır. Bunun üzerine banka yetkilileri, Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Osmanlı Devleti, bankaya tekrar nakit olarak ödenmek

şartıyla 6.000 kese tutarında ödeme yapmıştır (Akyıldız, 1996: 40). Fakat Dersaadet bankasının Osmanlı Devletine verdiği avansların zamanında ödenmemesi bankanın nakit sıkıntısını bir hayli arttırmıştır. Ayrıca Avrupa'ya çekilen poliçelerinde zamanında ödenmemesi üzerine banka, 1852 yılına doğru kapanmak zorunda kalmıştır.

Dersaadet bankasının kapanmasına neden olan bir diğer neden agio işlemlerdir (Kazgan, 2005a: 159). Ticaret hukukunda agio terimi; “ortaklık ve hisse senetlerinin borçlanma tahvillerinin başa baş (itibari) değerden fazla bir değerde çıkarılması halinde, itibari değerle satış değeri arasındaki müspet farkı ifade etmektedir. Agio işlemleri özellikle İstanbul bankası gibi mali açıdan sorunlar yaşayan bankaların, özkaynak açıklarını gidermek için kullandıkları eski bir yöntemdir. (Karagöz ve Al, 1999: 1–2).

Finans tarihinde agio, İtalyanca'da “aggiungere” yani ilave etmek, eklemek anlamına gelen kelimedenden türetilmektedir. Agio işlemleri ilk olarak Venedik'te başlayıp, 19. yy.'ın başlarına kadar birçok banka ve banka benzeri kuruluşlar tarafından uygulanmaktadır. Bu tip bankacılıkta tüccar ve müşteri bankaya depozito olarak bıraktığı altın, gümüş paralar karşılığında bankadan “reseppisse” adı verilen bir makbuz almaktadır. Ancak tüccarın bankaya getirdiği para, bankanın hesaplarında değerinin altında işlenmektedir. Şöyle ki tüccar bankaya 100 lira yatırmış ise kendisine 95 liralık belge verilmekte ve tüccar ödemelerinin bugünkü gibi çeke benzer kağıtlar kullanarak, bu tutar üzerinde gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla banka için bu artı tutar yani banka ile piyasada dolaşan para arasındaki fark agio'yu oluşturmaktadır (Kazgan, 2005a: 159).

İstanbul bankası, kaimeleri ile altın, gümüş paralar arasındaki farkları, kendi lehine değerlendirebilmek için agio işlemlerine girişmiştir. Banka piyasada nakit sıkıntısı yaşandığında piyasaya belirli miktarda kaime sürmüş sonra kaimelerin iskonto tutarını yükseltmek suretiyle geri alım yapmıştır. Dolayısıyla da yapılan bu işlemlerin sonucunda kaimelerin altın karşılığı değeri düşmektedir. Bu işlemler başlangıçta İstanbul bankasına oldukça kar sağlamaktadır. Banka agio işlemlerini aslında ithalat ve ihracatı finanse etmek ve kambiyo istikrarını sağlamak amacıyla yapmaktadır. Zira bu sayede Osmanlı altın ve gümüş paralarının ülke içine giriş-çıkışlarını kısmen durdurabilmiştir. Fakat kısa süre sonra Galata Bankerleri de agio işlemlerine başlayınca banka bu faaliyetinden vazgeçmiştir. Zira Galata Bankerlerinin agio işlemlerine

kalkışması bankanın gelirlerini oldukça azaltmıştır (Kazgan, 1997: 29–31). Gelirlerin oldukça düşmesi ve Osmanlı Devleti'ne açılan kredilerin zamanında ödenmemesi üzerine Dersaadet Bankası, 1849 yılında başladığı faaliyetlerine 1852 yılında son vermiştir.

C) ALEX BALTAZZİ İLE YAPILAN MÜLAKAT GÖRÜŞMESİ VE MÜLAKAT GÖRÜŞMESİNİN BETİMSEL ANALİZ

Bu konuda Alex Baltazzi ile yapılan mülakat görüşmesi ve mülakat görüşmesinin Sosyal Bilimlerde Nitel Analizde elde edilen verilerin analizinde kullanılan Betimleme Analiz tekniği uygulanmıştır. Böyle bir analiz tezin ana konusunu oluşturan Baltazzi ailesinin Osmanlı Devleti'ne bakış açısını ortaya koymuştur. Zira bu bakış açısının ortaya konulması için tek yol, ailenin yaşayan bir ferdi ile mülakat görüşmesi yapılmış ve mülakat görüşmesi Betimsel Analiz tekniği ile analiz edilmiştir.. Mülakat görüşmesi ve mülakat görüşmesinin analizine geçmeden önce mülakat ve kullanılan Betimsel Analiz tekniği hakkında bilgi verilmiştir.

1. Mülakat Hakkında Genel Bilgi

Mülakat, sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda kullanılan veri toplama tekniklerindedir. Mülakat, kaynak kişinin ilgi, görüş ve tutum ve davranışlarını ortaya çıkarmak üzere iki kişi arasında bilgi değişimini sağlamak için düzenlenmektedir (Balcı, 2001: 180). Mülakat görüşmesi yaygın olarak yapılan sınıflandırmaya göre; biçimsel, yarı-biçimsel ve biçimsel olmayan şeklinde üçe ayrılmaktadır (Altunışık vd., 2004: 83).

Biçimsel mülakat tür daha önceden belirlenmiş standart sorulardan oluşan mülakatlardır. Mülakatçı soruları sora ve cevaplarını kayıt altına alır. Bu yöntem ilk defa mülakat yapanlar için en uygun yöntemdir. Yarı biçimsel mülakatta ise mülakatçı kaba hatları çizilmiş bir yol haritasına sahiptir. Yani sorula yine önceden hazırlanmıştır. Ancak mülakatçı cevaplayıcının ilgi ve bilgisine göre mülakat içerisinde sorularda sorarak konunun değişik yönlerini ortaya koymaya çalışır. Son mülakat yöntemi ise biçimsel olmayan mülakattır. Bu mülakat türünde önceden hazırlanmış soru seti yoktur. Mülakatçı, mülakat içerisinde konu ile ilgili soruları mülakat anında sorar ve cevapları kayıt altına alır (Altunışık vd., 2004:83-84).

Yukarıda anlatılan mülakat görüşmesi çeşitleri ışığında, Baltazzi ailesinin ferdi Alex Baltazzi ile yapılan mülakat görüşmesi Biçimsel mülakat türünün özelliklerini taşımaktadır. Mülakat görüşmesi öncesi sorular tez danışmanı Yrd.Doç.Dr. Abdülkerim Çalışkan'ın kontrolünde hazırlanmış, sorular Alex Baltazzi'ye yöneltilmiş ve cevaplar kayıt edilmiştir.

2. Alex Baltazzi İle 02.12.2006 Tarihinde Yapılan Mülakat Görüşmesinin Metni

Bu konuda Baltazzi ailesinin ferdi Alex Baltazzi ile 02.12.2006 tarihinde yapılan mülakat görüşmesi, yapılan kayıttan metne aktarılmıştır . Yapılan mülakat görüşmesinin kaydı ise tez ile birlikte cd şeklinde sunulmuştur. Mülakat görüşmesinden önce Baltazzi ailesinden Alex Baltazzi ile daha önce 28.05.2006 tarihinde bir ön görüşme gerçekleşmiştir. Bu ön görüşmede Alex Baltazzi'ye tezin konusu ve amacı hakkında bilgiler verilmiş ve kendisinden tez için yardım talep edilmiştir. Talep Alex Baltazzi tarafından olumlu karşılanmış ve ailesi ile ilgili bilgileri bize rahatlıkla sunmuştur. Ayrıca Baltazzi ailesi ile bilgiler, Ahmet Piriştina Müzesi'nde de bulunmuş ve oradaki kaynaklarda taranmıştır. Daha sonra kendisiyle tekrar görüşme sözü alınmış ve teze devam edilmiştir.

Tezin hazırlanmasından sonra kendisi ile tekrar görüşülerek mülakat için tarih belirlenmiştir. Daha sonra 02.12.2006 tarihinde Alex Baltazzi'nin sahibi olduğu İzmir'deki Karavan Turizm Şirketi'nin Alsancak'taki merkez bürosunda saat 12:30-13:30 arası 36 dakikalık bir mülakat görüşmesi gerçekleşmiştir. Mülakat görüşmesi, önceden hazırlanmış sorular kendisine yöneltilerek cevaplar kayıt altına alınmıştır. Mülakat soruları iki kısma ayrılmıştır. İlk kısım sorular Osmanlı dönemi ile ilgili, ikinci kısım sorular ise güncel konulardan seçilmiştir. Mülakat görüşmesinden önce Alex Baltazzi'nin cevaplarını etkileyeceği düşünülerek mülakatın analiz edileceği bilgisi verilmemiştir. Ancak mülakat görüşmesinden sonra, Alex Baltazzi'ye Betimsel Analiz tekniği hakkında bilgi verilerek, mülakat görüşmesinin analiz edileceği bilgisi kendisine söylenmiş ve kendisinden herhangi bir olumsuz tepki alınmamıştır. Son olarak kendisine teze yardımları ve mülakat görüşmesi için teşekkür edilmiş ve mülakat sona ermiştir.

1.SİZCE OSMANLI DEVLETİNDE GAYRİMÜSLİM VATANDAŞLARIN ASKERLİK VE DEVLET KADROLARINDA OLMAMALARI, TİCARİ HAYATTA ETKİN OLMALARINDA ROL OYNAMIŞ MIDIR?

CEVAP: Oynamıştır. Zaten ben bunu bir iki yerde de yazdım. Dedim ki bir taraftan Osmanlı Devleti kapitülasyonlar gibi ayrıcalıklar tanıdı bir taraftan da milleti dine göre ayırımı ve birçok yarıcılıklar vardı. Çok sosyal adaletli bir politika yürütemedi. Yani tabi arzu neydi Tanzimat'ın ? Tam bir entegrasyon kurulmasıdır. Kurulabilseydi eğer Osmanlı bir Amerika olurdu. Dini, imanı ve hakları hepsinin aynı olması gerekiyordu. Onlar da askerlik yapması lazımdı. Öbürleri de ticarete girmeleri lazımdı. Bu vardı. Ama diyeceksin ki o dönemin şartlarına göre. Ama bugünkü görüşte böyle diyeceksin.

2.LEVANTEN SÖZCÜĞÜNDE BİR DIŞLAMA VEYA HAKİR GÖRME ALGILIYOR MUSUNUZ?

CEVAP: Levanten olma esprisi olumlu bir espri. Nedir Levanten ? Birkaç nesil Türkiye'de yerleşmiş. Osmanlıya karşı herhangi bir ön yargısı yok. Toprağını sevmiş oturan birisi ve ticaretle ilgileniyorlar. Ancak bunu birkaç Avrupalı gezgin geliyor çok küçük bir müddet içinde anlamaya çalışıyor, anlayamıyor. Çünkü ne Türk'tür ne Avrupalı yani Osmanlı bu kişinin arasında bir kimlik bence bir kompleks yaratıyor. Dört beş lisan konuşuyor. Halbuki ben İtalyan küçük bir kasabadan gelen diyalektik konuşan biriyim. Bir fark. Onun için bu espri iyi. Tabi her soydan iyi insanlar var. Ama Levantenler ile ilgili herhangi bir kötü kayıt pek görülmedi. Halbuki dışardan gelenler de bazı skandallar yaratıldı. Bir iki skandal var. Demiryollarında yaşandı. Levantenlerden herhangi bir şey görülmedi. Doğruyu söylemek lazımsa. Ancak ne var ki bunlar pek fazla kültüre ve sanata değil ticarete daha meyilliydiler ve ulusal bir kültür olmamanın yani her cemaatin kendi kültürüyle yaşaması da bir eksiklik yaratıyordu.

3.OSMANLI DEVLETİNİN GAYRİMÜSLİM VATANDAŞLARA BAKIŞINI NASIL DEĞERLENDİRİYORSUNUZ?

CEVAP: Valla. Osmanlı Devleti, bizim birçok tarih kitabını atmakla başlanırsa ve arşivlere girilirse, somut olaylar ile incelenirse bence olumlu görünüyor. Sağ kollarıydı. Özellikle Rumlar belirli bir zaman sağ kollarıydı. Ermeniler çok iyi yerlere geldi. Bu

denilen doğru bir şey var. Dıştan kışkırtma pek yanlış bir şey değil. Ama uzun bir zaman Osmanlının ticaretini ve dış politikasını başarılı yürüten insanlar var.

3.1.YANI OSMANLI DEVLETİNİN ADALETLİ DAVRANDIĞINI DÜŞÜNÜYORSUNUZ?

CEVAP: Valla. Adalet şey birşey. Sistem biraz evvel dedim ki sistem adaletli götürmeye imkan yoktu. Ama çünkü sistem böyleydi. Kabahat fertte, Paşa'da veya Sultan'da değildi. Bu sistem bir türlü oturmadı. Sen diyeceksin o dönem Avrupa'da daha iyi sistemler mi vardı ? Ama ben sevmiyorum mukayese yapmayı. Başkasının kabahati senin kabahatini affettirmez. Şimdi hep söylüyoruz. İspanyollar kovdular. Tamam İspanyonlar'ı kovdular. Büyük bir kabahat, yanlışlık onlarda kabul ettiler. Ama biz bir kabahat yaparsak onlar yaptı diye şey olmamalı yani. Haksızlığa haksızlıkla karşı gelinmez. Benim dediğim gibi tam bir entegrasyonu başarabilseydi çok daha olumlu olabilirdi.

4.OSMANLI DEVLETİ İLE GALATA BANKERLERİ ARASINDAKİ FİNANSAL İLİŞKİYE NASIL BAKIYORSUNUZ? YANI O DÖNEM İÇİN BU İLİŞKİ GEREKLİ MİYDİ? YOKSA ZORUNLU MU?

CEVAP: Gerekliydi tabi. Çünkü anladığım kadarıyla Müslüman borç para vermiyordu. Yani din hakimiyeti vardı bu konuda ve devam ediyordu. Müslüman bu yöne doğru yönelmediyse birilerinin bu işi yapması gerekiyordu. Bunun yerli bankerlerin yapması bence olumlu bir olay. Çünkü normal olarak burada yaşıyorlardı. Çok yanlış söyleyenler var. Derler ki Kamondo aldı parayı gitti gibi. Kamondo parayı almadı. Kendi cemaatiyle anlaşmazlığı vardı. Çok agresif bir adamdı. Bazı anlaşmazlıkları oldu. Ama sonuna kadar tuttu bankalarını burada. Biz Baltazziler hiç gitmedik. Bunu da yazın. Bir Avusturya branşı yaratanlar gitti. Onlarda çocuktu. Theodor ölünceye kadar buradaydı. Diğer bütün branşlar kaldı. Dünya kadar kredi biz verdik. Bu krediyi verirken kendi ismimizi dışarıya poliçelerle verdik.Belki biz de kazandık. Ama bu ülkede kazandı aynı zamanda. Gayri müslimi veya levanteni buraya yerleşmiş, nesillerle yerleşmiş bunun her zaman akılda tutmak gerekir. Adam her zaman menfaatini düşündüyse yanında da ülkenin menfaatini düşündü.

5.İZMİR KENTİNİN OSMANLI DÖNEMİ İLE BUGÜNKÜ TİCARİ KONUMU HAKKINDA NE DÜŞÜNÜYORSUNUZ? TİCARİ ANLAMDA OLUMLU YÖNDE Mİ İLERLİYOR?

CEVAP: Şimdi ben dönemleri karşılaştırmayı pek doğru bulmuyorum. Çünkü şartlar değişik. Normal yani. Bugünkü İzmir yine Türkiye'nin üçüncü kenti. Gene ileri durumu var ve ben İzmir'in geleceğini iyi görüyorum. Geriye gitmenin bir anlamı yok. İleriye gideceğiz. İzmir'in sokakları 17. asırda o kadarda modern değildi. Tamam tarihi de olsa daha güzel olur.

6.GALATA BANKERLERİNE HAKSIZLIK YAPILDIĞINI DÜŞÜNÜYOR MUSUNUZ? BAZI MAKALELERDE KİMİ ZAMAN “ HAIN ” YAKIŞTIRMASINA MARUZ KALMIŞLARDIR.

CEVAP: Ha evet. Orda haksızlık yapıldı. Fakat o zamanki dönemde çok şey bir dönemdi. Rüşvetle dönüyordu. Paşalar, her şey rüşvetle dönüyordu. Çünkü kötü bir ortamdı. Herhalde rüşveti zorla almıyorlardı. Onlarda veriyorlardı. Ortam çok ahlaki bir ortam olmayabilir. Bunu götüren o dönemin şartlarını incelemek gerekiyor. Hainlik diye bir şey katıyen yok. Rüşvetle beraber kazanabildiği tüm paraları bu ülkede bıraktılar. Ben galata bankerlerinden Avrupa'ya gidip çok zengin olanı tanımıyorum. Halbuki yarışıkları bankerler Rotschild gibi yabancı bankerler hala zengindir. Ama bunlar Osmanlı serüvenini yaşadılar. Nasıl Osmanlı Devleti yukarıdayken onlar da yukardalar. Yıkıldı onlar da yıkıldı. Eğer faydalanmak isteselerdi bugün hala varlıklı olurlardı. Haydar Hoca güzel söylüyor. Galata Bankerleri Osmanlının hayatını uzattılar. Fransız ve İngilizlerin tenkit ettiği bankerler çünkü menfaat çatışması var. Biliyorsun 1878 Rus savaşlarında krediyi kestiler. Gene krediyi Galata Bankerleri imkanlarıyla verdi. Rusları Yeşilköy'de durdurdular. Yani bu adamlara da bir şey teşekkür gibi bir şey olmalı.

7.OSMANLI DEVLETİNİN SANAYİLEŞMEKET GEÇ KALDIĞINI DÜŞÜNÜYOR MUSUNUZ? GEÇ KALINMIŞSA SİZCE GALATA BANKERLERİNİN ETKİSİ VAR MIDIR?

CEVAP: Hayır. Bankerlerin neden etkisi oldun. Banker nedir? Eğer bir yerde para işletiliyorsa oraya para vermekte ve para kazanmak demektir. Sonra gelip oraya company bir sürü şirket ilk sanayileşmekte banker olsun olmasın yardımcı oldular.

Sanayileşmekte geç kaldı. Bu Osmanlı Devleti yönetiminin hatasıdır. Bankerler ile ilgisi yok.

Yukarıdaki sorular tarihsel süreç ile ilgili sorulardır. Şimdi de gündem ile ilgili sorularımız aşağıdadır.

1.HÜKÜMETİN EKONOMİK POLİTİKALARINI NASIL BULUYORSUNUZ? SİZCE UYGULANAN EKONOMİK POLİTİKALAR DOĞRU MU?

CEVAP: Ben siyasetçi değilim. Bir kere Avrupa Birliğine girmeye, son senede olumlu adımlar atıldı. Bizimde Avrupa'ya katkımız olacak. Yani değil Osmanlıdan sadece Bizans'tan beri Avrupalılardan ileri durumdaydık. Çok konuda ileri konumdaydık.

2.AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE ÜLKEMİZİN EKONOMİK GİDİŞATINI NASIL DEĞERLENDİRİYORSUNUZ?

CEVAP: O kriterlere oymak zorundayız. Aynı zamanda bizim sosyal konudaki zayıf olduğumuz konuları da düzeltmek lazım. Yani bugün benim gördüğüm sanayi ve ticaret gene belirli bir sermaye sahiplerinde. Bunu daha çok orta sınıfa da yaymak lazım. Ve bu sınıf arasındaki farklılıklarında asgariye indirmek gerek. Sosyal ve adaletli bir ekonomiye ihtiyacımız var. Bu Avrupa birliğinde olsak da olmasak da. Bu iç sorunumuz Bu sorunlarla Avrupa'da karşılaştı. Bazıları iyi durumlara geldiler. Bazıları hale gelemedi. Ama bizim hakikaten sosyal farklılıklarımız var. Örneğin: Bir emeklinin maaşı Avrupa'da en az 1200 Euro filan bizimle mukayese edildiğinde yani. Tamam belki hayat şartları Avrupa'da daha pahalıdır. Ama bu farkta olmaz. Bugün bir banka müdürlüğü yapmış bir adamın aldığı emekli maaşı yetersiz.

3.6-7 EYLÜL OLAYLARI HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİNİZ NEDİR? BU OLAYLARDAN SONRA TÜRKİYE'DEN AYRILMAYI DÜŞÜNDÜNÜZ MÜ?

CEVAP: Bu olaylar maalesef olmuştur. Ama yanlış bir olaydır. Tarihte kalması bence iyi. Böyle bir olayın herhalde tekrar etmesi aklım almıyor. Valla ben doğru söyleyen bir insanım. Belki Atina'da babamın esir kampında kalması belirli bir zaman ve bombalı zamanı gördüğüm için, benim belki özel bir niyetim oluştu. Yani insanların birbirini

öldürmekle savaşın ne kadar kötü olduğunu birbirlerinin öldürmenin biliyorum. Din ayrımı ve millet ayrımı pek mantıklı bir şey olmadığını düşünüyorum. Her yerde kötü insanlar var. Ben bu topraklara 1736'dan beri gelmişim. İster istemez ben şeye inanıyorum. Yerüstü kuvvetlere inanmıyorum. İnanmazsınız ama Aliğa'dan geçtiğim zaman bu toprak beni çağırıyor. Ben henüz tarihimi okumamışım. İstanbul'a gitmişim. Bankalar caddesi ile Yeniköy'e geldiğim zaman hiç bilmeden Baltazzilerin yaşadığını ne demek istiyorum. Dünya üstü varlıklara inanmayan insan olarak. Demek ki bu toprak çekiyor. Onun için katiyen aklımın köşesinden gitmek geçmedi. Burada ilerlemek, sonra ben Türk'ten ayrı bir kişi olduğumu zaten düşünmedim. Ama ben bir İtalyan- Türk kafasına sahibim. Ve kimse bana kalkıp da ne İtalyan ne de Türk diyebilir. Ben diyorum kardeşim benim 7 tane sülalem bu ülkeye yardım etti. Bende bunu yapıyorum. Zevk için hoşuma gidiyor. Kimseye karşı değilim. Dine ve millete göre insanları ayırmıyorum. Kim iyiye kim dürüstse onun yanındayım.

4.YABANCI SERMAYEDARLARIN BORSA'DAKİ YATIRIMLARI HAKKINDA NE DÜŞÜNÜYORSUNUZ?

CEVAP: Ben samimi olarak söyleyeyim. Biraz galata bankerlerinden kalan genlerden geliyor. Prof.Dr. Kazgan diyor. Kamondo ile Baltazzi çıkmış Paşa'ya “ Paşa bu kadar yabancı gelmesin ” Paşa demiş ki “ Ama sizden daha az faiz alıyorlar ” . Onlar da demiş ki “ Ama bizim kazandığımız faizler, paralar ülke içine akıyor ” Şimdi bunları söylemek globalleşen dünyada pek doğru olmamakla beraber ben Türk sermayesinin Avrupa sermayesinin ölçüsüne çıkması gerektiğini söylüyorum. Benim turizm işinde de bunu gördüm. Bazı şeyleri biz dışarıdan gelenlerden duyuyoruz. O kadarını da yapmak için ekonomik gücümüz yok. Bunun tamir etmemiz gerekir. Yani kendi sermayemizi güçlendirmek lazım. Ama bu yasaklar ile ilerlemez Bütün imkanlarla güçlendirmek lazım ki eşit durumlarda olsun. Bu insanın sevgi hisleri manevi tatminde oluyor. Mesela İzmir limanında daha çok bizim insanlar olsa her şey daha iyi olur. Yabancı sermayedarlar ile birleşmek güzel ama kendi ekonomik gücümüzü korumalı ve yükseltmeliyiz.

5. ARTAN CARİ İŞLEMLER AÇIĞI HAKKINDA NE DÜŞÜNÜYORSUNUZ?

CEVAP: İhracat sanki biraz daha iyi. Eskiden şu İzmir neden zengindi. Burada pamuk, tütün, incir, üzüm hinterlanda içten geliyordu. Burada limanlarda yaşayanlara her şey geliyordu. Sezonluktu. Sezon bitti mi tamam. Neden o değişikliğe uğradı. Bunun uzmanı değilim. Ama Osmanlının sanayileşmekte geç kalması ve tarıma yetiştirmekte etkili olmadığını düşünüyorum. İhracatında yüksek olduğunu düşünüyorum. Avrupa'nın ihtiyacı olan her şeyi de sen yapamazsın. Her şeyi yapmak güzel. Ama her şeyi de yapamazsın. Birisi yetiştirir birisi ihraç eder birisi işletir. Bu açık bence eskisi kadar önemli değil. Yeni ekonomistler de böyle diyor. Neden önemli değil globalleşen dünyada herkesin payı var.

6.CUMHURBAŞKANI SEÇİMLERİNİN EKONOMİK GİDİŞATI NASIL ETKİLEYECEĞİNİ DÜŞÜNÜYORSUNUZ?

CEVAP: Bence biraz fazla önem veriliyor. Türkiye'nin cumhurbaşkanı Amerika cumhurbaşkanı değil ki. İtalyan cumhurbaşkanı kimi bulursak onu seçiyoruz. O kadar da önemi yok. Biraz medya yönlendiriyor. Bence bu konular Avrupa Birliği sürecini etkilemez. Etkilenen şeyler Avrupa'nın belirli kriterleri var. Onlarla bizim kimliğimizi koruyarak bir orta yolu bulmak lazım.

7.AVRUPALI SERMAYEDARLARIN TÜRKİYE'DE YATIRIM YAPMASINI NASIL BULUYORSUNUZ?

CEVAP: Valla bir şey var. Yani bu globalleşen dünyanın bir ihtiyacı oluyor. Yalnız globalleşmeye karşı gelenleri de bazen dinlemek lazım. Globalleşen dünyaya karşı bilhassa çevre ile ilgili bazı şeyler var. Ne kadar globalleşiyor. Tröstler o kadar hakim oluyor ve söz geçiremiyor. Çevreyi korumak için ona dikkat etmek lazım ve fazlada globalleştiği zaman dünyanın bazı değerli yok oluyor. Mesela her şey dahil turist geliyor. Turist otele giriyor ve oradan pek çıkmıyor. Bu ne demek memleketin güzel kültürünü tanımayan insanlar başkasını da tanıtamıyor. Etrafındaki acenta olsun esnafı da olsun para kazanamıyor. Onun için bu biraz globalleşmenin etkisi. Çünkü bazı firmalar diyorlar. Siz ülke programlarını dışarıya vermiyorsunuz. Kitaplarca veriyoruz. Ama bizim oradaki Tröstler gibi reklam imkanımız yok ki onlar yönlendiriyor. Milyonlarca broşür basıyorlar. Milyonlarca elektronik sistem onların trendini bırakılmakta. Hem maddi menfaati büyük Tröstlerin maddi kazançları için yapılan bazı

şeylerde tüketicilerde söz sahibi olmalı. Bu trendin değişeceğinden ümitliyim. Neden değişecek ? Tamam adam geliyor. Güzel her şey dahil. Bir gelecek iki gelecek burada sıkılacak bu trende geçecek. Gene Türk turizmi ileri atılacak. Ama bu baskıyı yapabilmek lazım. Globalleşen dünyada büyük Tröstlerin hakimiyeti altına girmemeli. Tüketicinin de sesi etkili olmalı. Onun için sosyal adaletli hükümetlere çok ihtiyacımız var.

8.SİZCE BORSADAKİ KAZANÇLARIN SPEKÜLATİF Mİ? YOKSA REEL EKONOMİYİ YANSITTIĞINI DÜŞÜNÜYORMUSUNUZ?

CEVAP: Doğrusunu söyleyeyim. Bizimde epeyce ciromuz var. Para geliyor, çıkıyor. Pek borsa ile ilgilenmiyorum. Bence borsa biraz tembellik konusu. Borsanın yükselmesi ekonomiye bağlı bir şey. Ama ille de borsa ile yaşamın bence önemli değil. Ahlaki borsa lazım. Spekülatif kazançlar için onlara mani olmak lazım. Düzenlenmeli. Çünkü küçük yatırımcıları siler.

9.KAPALI EKONOMİ DÖNEMİNİ SİZCE TÜRKİYE NEDEN İYİ DEĞERLENDİREMEDİ (ALMANYA, JAPONYA, İSVEÇ SANAYİLEŞTİ. BİZ MONTAJDA KALDIK) KOMPRADOR SÖZCÜĞÜ İLE İLGİLİ BİRŞEYLER SÖYLER MİSİNİZ?

CEVAP: Komprador yarı cahillerin icat ettikleri bir kelimedir. Bir şey yapamıyor. Yani başkasını günah keçisi ilan edenlerin icat ettiği bir sözcük. Benim sözcüklerim değil. Ben bu sözcüğe katıyen karşıyım. Bence iş yapan adam komprador olmaz. Ama yani tabi devletin kimseye ayrıcalık yapmamasıda gerektiği var. Yani hükümete yakın olanların zengin olduğu gibi dedikodular var. Ne kadar doğru bilmiyorum. Bazı hükümetlerde şimdiden bahsetmiyorum. Bu durumların olmaması lazım. Ama her şeyi de yapamayız. Japonlar araba yapıyor. Amerika durdurdu araba yapmıyor. Yani bazı şeyler var. her şeyi yapamazsın.

3. Alex Baltazi İle Yapılan Mülakat Görüşmesi Sonrası Kullanılan Betimsel Analiz Hakkında Genel Bilgi

Nitel araştırma, belirli bir nokta üzerinde odaklanmada çok metotlu, araştırmadaki problemleri yorumlayıcı yaklaşımı benimseyen bir yöntemdir (Altunışık vd. 2004: 213). Betimsel analiz ise nitel araştırmalara verilerin analizinde kullanılan bir

tekniktir. Betimsel analiz tekniğinde elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Betimsel analizde, görüşülen veya gözlenen bireyin görüşlerini yansıtmak amacıyla alıntılara yer verilir. Bu analizde amaç; elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçlarda elde edilen veriler önce anlaşılır biçimde betimlenir. Daha sonra bu betimlemeler yorumlanır. Birtakım sonuçlara ulaşılır. Bu yöntem dört aşamadan oluşmaktadır

Birinci aşama; araştırma sorularının çerçevesinden ve gözlemde yer alan boyutlardan yola çıkarak veri analizi için bir çerçeve oluşturmaktadır. İkinci aşama; daha önce oluşturulan çerçeveye göre elde edilen veriler anlamlı ve mantıklı bir biçimde bir araya getirilmektedir. Üçüncü aşamada, eldeki veriler tanımlanarak, doğrudan alıntılar yer verilmektedir. Son aşamada ise tanımlanan bulgular ilişkilendirilerek, yorumlanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 158–159).

Bu çalışmada Alex Baltazzi'nin İzmir Kent Kültürü dergisinde yayınlanan makalesi ve kendisi ile yapılan mülakat görüşmesi betimsel analiz tekniği ile analiz yapılmış ve sonuca varılmıştır.

4. Alex Baltazzi'nin Yazmış Olduğu Makalenin Betimsel Analizinin Yapılması

Betimsel analiz tekniği ilk olarak Alex Baltazzi'nin büyük babası Demostene Baltazzi hakkında yazmış olduğu makale İzmir Kent Kültürü Dergisi'nde Şubat 2002 Sayı:5 Sayfa: 340–341 arasında yayınlanmıştır. İşte Alex Baltazzi'nin yayınlanan bu makalesinden alıntılar yapılmış ve alıntılara Betimsel analiz tekniği uygulanmıştır. Aşağıda makaleden yapılan alıntılar tırnak içinde ve italik olarak gösterilmiş ve Betimsel Analize konu olan kısımlar ise koyu harfler ile belirtilmiştir.

“İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne hediye ettiği çok zengin bir kütüphaneye ve bir sikke koleksiyonuna sahipti.”

Makalenin bu cümlesinde Alex Baltazzi'nin kullandığı çok zengin bir kütüphane ifadesi müzeye hediye edilen eserlerin çeşitliliğini ve eserlerin müzeye bağışlanması ise devlete olan bağlılığı göstermektedir. Ayrıca ifadede sikke

koleksiyonuna kütüphaneden sonra değinilmesi, ailenin Osmanlı döneminde sadece bankerlik alanında değil, kültür ve sanat alanında da faaliyette bulduklarını ortaya koymaktadır. Yine kütüphanenin öncelikli belirtilmesi ailenin sınıfsal açıdan olgunlaşmış bir burjuvazi anlayışına sahip olduğunda kanıttır.

*“Gördüğü tahribata rağmen bu malikane, gerek ana binanın **ağırbaşlı mimarisi** gerek heykeller, havuzlarla donatılmış bahçesiyle, **sanattan anlayan birine ait olduğunu bugünkü halı ile dahi göstermektedir.**”*

Alex Baltazzi'nin makalesinde geçen ifadesi Feyyaz Erpi'nin “Buca'da Konut Mimari” isimli eserinden alıntı yapılmıştır. Bu alıntı ile Alex Baltazzi, anlatılan malikanenin mimari özelliklerini başka birisinin görüşü ile desteklemiştir. Yine bu ifadelerde geçen ağırbaşlı mimarisi ile malikanenin mimari açıdan sanatsal değeri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sanattan anlayan birisi ifadesiyle Demostene Baltazzi'nin mimari sanatı hakkında yeterli bilgiye sahip olduğuda vurgulanmıştır. Ayrıca bu yargıya varabilmek için ifadeyi kullanan kişinin de sanattan anlayan birisi olduğu dolayısıyla Alex Baltazzi'nin de sanattan anladığı görülmüştür. Son olarak malikanenin mimari ayrıntılarının verilmesi de o dönemde yaşadıkları evin basit yapılı veya taklit olmadığını kendine özgün bir sanat eseri olduğu da belirtilmiştir.

*“1863'te Sultan Abdülaziz'in İzmir'e gelişinde Buca'da kaldığı yer burası. Söylentilere göre Sultan Aliotti bahçesine bakan kapıdan kabul edilmiş ve adet olduğu üzere, **kapı bundan sonra kapatılarak bir daha kullanılmamıştır. Sultanın geçeceği yollar halı ile döşenmiş.**”*

Bu ifadelerde genel anlamıyla Osmanlı padişahlarına olan saygı ifadeleri yer almıştır. Zira Padişahın, Baltazzi ailesinin konutunu ziyaret etmesinden sonra padişahın karşılandığı kapının bir daha kullanılmaması saygının çerçevesinin çizilmesi dolayısıyla önemlidir. Ayrıca bir Osmanlı padişahının Baltazzi'lerin evine konuk olması ailenin Osmanlı yöneticileri nezninde ne derece itibarlı ve makbul olduklarının kanıtıdır.

*“1888-1889'da yaptığı kazılarla çeşitli antik eserleri **müzelerimize kazandıracaktır.**”*

Bu ifadede müzelerime kazandıracaktır ifadesiyle Baltazzi ailesinin yaşadığı toprakları sahiplendiğinin ve ülkelerine sadık olduklarını göstermektedir. Ayrıca yapılan arkeolojik kazıların sonucunda çıkarılan eserlerin müzeye kazandırılması da yapılan çalışmaların tamamen sanatsal bir faaliyet olduğunun açık bir göstergesidir.

5. Alex Baltazzi İle Yapılan Mülakat Görüşmesinin Betimsel Analizi

“Osmanlı Devleti kapitülasyonlar gibi ayrıcalıklar tanıdı, bir taraftan da milleti dine göre ayırımı çok sosyal adaletli bir politika yürütemedi. Arzu neydi Tanzimat’la tam bir entegrasyon kurulmasıdır. Kurulabilseydi Amerika gibi olurdu Osmanlı.”

Bu ifadelerde Alex Baltazzi, Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında bir entegrasyon sağlanamaması dolayısıyla adaletli bir sosyal politika yürütemediğini net ve kesin ifadeler kullanarak belirtmektedir. Ayrıca Tanzimat Fermanı istenilen sonuçlar doğurmadığını yani Osmanlı Devleti’nin Tanzimat Fermanı’nı ilan ederek batılaşma çabalarında başarılı olmadığında altı çizilmektedir. Bu başarısızlığın sorumluları konusunda herhangi bir görüş bildirmemesi önemlidir. Çünkü eğer bu başarısızlığın sorumlusu Osmanlı Devleti yöneticileri olsaydı ifade ederdi. Demek ki bu başarısızlığın sebebi yöneticiler veya halk değil, Batı’lı devletlerinde bu konuda rolü bulunduğunu düşünmektedir. Çünkü son ifadesinde bu entegrasyon başarıyla gerçekleşseydi, Osmanlı Devleti’nin Amerika Devleti gibi güçlü olacağı vurgulanmaktadır.

“Nedir Levanten ? Birkaç nesil Türkiye’de yerleşmiş. Osmanlıya karşı herhangi bir önyargısı yok. Toprağını sevmiş oturan birisi ve ticaretle ilgileniyor.”

Alex Baltazzi bu ifadede Levantenleri tanımlarken ilk değindiği özelliklerinin önyargısız olmaları şeklinde bir ifade kullanması önemli bir ayrıntıdır. Zira burada Levantenlerin Osmanlı Devleti topraklarına gelirken yerleşmek amacıyla geldiklerini ve geldikleri bu toprakları sahiplendiklerini vurgulamıştır. Ayrıca Levantenlerin ticaret faaliyetine değinmesi, Levantenlerin ülkeye yerleşirken bu amaçla geldikleri ifade edilmiştir.

“Ancak ne var ki Levantenler pek fazla kültüre sanata değil ticaret daha çok meyilliydiler ve ulusal bir kültür olmamanın yani her cemaatin kendi kültürüyle yaşamaması da bir eksiklik yaratıyordu.”

Bu ifadelerde yine Levantenlerden bahsederken ticari faaliyetlere yatkınlıkları anlatılmaktadır. Zira bu durum Levantenlerin Batı ile ticari ilişkilerinin iyi olması nedeniyle ticarete yatkındılar. Ayrıca burada Levantenlerin diğer milletlerden ayrı olmalarının onlardan kaynaklanmadığı ortak bir kültürün olmamasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Yine Levantenlerin ortak kültür olmamaları dolayısıyla kendi kültürleri olan Doğu-Batı sentezi yapılarının korudukları da vurgulanmaktadır.

*“Osmanlı Devleti, bizim birçok tarih kitabını **atmakla başlanırsa** ve **arşivlere girilirse** ve somut olaylar ile incelenirse bence **olumlu** görünüyor.”*

Bu ifadede Alex Baltazzi, Osmanlı dönemi ile ilgili yazılan tarihi kitapların subjektif yargılar içerdiğini belirtmektedir. Yine bu kitaplardaki subjektif yargıların arındırılmasının daha kapsamlı ve ayrıntılı çalışmalar ile aşılabileceğinin de altı çizilmektedir. Ayrıca kendisi Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere bakış açısının gerçekte olumlu olduğu beyan etmektedir. Bu yargısına ise Osmanlı Devleti ile gayri müslim vatandaşlarının ticari ilişkilerinden yola çıkarak varmaktadır.

*“Sistemin **adaletli götürmeye pek imkan** yoktu. Çünkü sistem böyleydi. **Kabahat ferde veya Paşa'da veya Sultan'da değil**. Bu sistem bir türlü tam olarak oturmadı.”*

Bu ifadede Alex Baltazzi, Osmanlı Devleti'nin sisteminin adaletsizliğinin fertlerden ziyade sistemin kendisinden kaynaklandığını beyan etmektedir. Yine sistemin tam olarak işlememesinde kurulamayan entegrasyonunda etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca baştan itibaren sistemde adalet mekanizmasının doğru oturtulmadığı da vurgulanmaktadır.

*“Çünkü anladığım kadarıyla **Müslüman borç para vermiyordu**. Yani **din hakimiyeti vardı bu konuda**. Ve devam ediyordu. Müslüman **bu yöne doğru yönelmediyse birileri bu işi yapması** gerekiyordu. Bunu yerli bankerlerin yapması bence olumlu bir olay. Çünkü normal olarak burada yaşıyorlardı.”*

Bu ifadelerde en can alıcı nokta, Osmanlı Devleti'nde bir Müslüman burjuvazisi sınıfının olmaması nedeniyle gayri müslimlerin bu boşluğu doldurdukları belirtilmiştir. Yani Müslüman halkın burjuvazi kemsini oluşturmaması, gayri müslimlerin bu alana yönelmesine neden olmuştur. Ayrıca bu oluşum ülke içindeki gayri müslimler tarafından doğal nedenlerden doğduğunun da altı çizilmiştir. Zira burjuvazi sınıfının

oluşmamasında Müslümanlar üzerinde din hakimiyetinden kaynaklandığı da ifade edilmiştir.

“Biz Baltazziler hiç gitmedik.”

Bu ifade ile Alex Baltazzi, aslında yaşadıkları her şeye rağmen ülkeyi terk etmeyi düşünmediklerini göstermiştir. Zira halen bu topraklarda yaşamaya devam etmesi, bu toprakları benimsediklerininde açıkça göstergesidir.

*“O zamanki dönemde çok şey bir dönemdi. **Rüşvetle dönüyordu. Paşalar, maşalar her şey rüşvetle dönüyordu. Çünkü kötü bir ortamdı. Herhalde rüşveti zorla almıyorlardı. Ortam çok ahlaki olmayabilir.**”*

Bu ifadeler Osmanlı Devleti'nin özellikle 19. yüzyılında yaşananlara ayna tutmuştur. Çünkü o dönemde Osmanlı Devleti'nin mali sıkıntı içinde olması Galata Bankerleri ile yakınlaşmalarında etkili olmuştur. Bu nedenle bu ilişki o dönemin şartlarından kaynaklanmıştır. Aslında Galata Bankerleri ile yöneticilerin ilişkisi tamamen karşılıklı menfaat sağlamaya yönelik olduğu beyan edilmiştir. Fakat dönemin şartlarının ahlaki olmasada o dönem içinde geçerli olduğu vurgulanmıştır.

*“Ancak bunu götüren şartları incelemek gerekiyor. **Hainlik** diye bir şey yok. Rüşvetlerle kazanabildiği tüm paraları bu ülkede bıraktılar. Ben galata bankerlerinden **Avrupa'ya gidip çok zengin olanı tanımıyorum. Halbuki yarıştıkları bankerler Rotschild gibi yabancı bankerler hala zengindir. Ama bunlar Osmanlı serüvenini yaşadılar. Nasıl Osmanlı Devleti yukarıdayken onlar da yukardalar. Yıkıldı onlar da yıkıldı. Eğer faydalanmak isteselerdi bugün hala varlıklı olurlardı.**”*

Bu ifadede Alex Baltazzi an önce değindiği dönemin şartlarının Galata Bankerleri ile Osmanlı yöneticilerini yakınlaştırdığını ifade etmektedir. Yine bu yakınlaşmanın siyasi bir menfaat sağlamaktan ziyade tamamen burjuvazi bir yaklaşım içerisinde gerçekleştiğini ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Ayrıca eğer bu yaklaşımın sadece ekonomik ilişki olmasaydı o dönem bankerlerin halen varlıklarını sürdürmeleri gerektiğinin altı çizilmektedir. Bunu da o dönemde faaliyette bulunan yabancı tüccarların halen Avrupa'da zengin oldukları ancak Galata bankerlerinden herhangi bir bankerin günümüzde zengin olarak varlığını sürdürmediği şeklinde bir örnekle savunulmaktadır. Ayrıca bu finansal ilişkinin karşılıklı olarak iki taraf içinde yarar ve zarar sağladığının da gözardı edilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.

*“Galata Bankerleri Osmanlı Devleti'nin **hayatını uzattılar**”.*

Bu ifade tamamen Galata Bankerlerinin Osmanlı Devleti'nin son dönem ekonomisindeki ağırlıklarını ortaya koyan bir ifadedir. Aynı zamanda bu ekonomik ağırlığın sayesinde Osmanlı Devleti'nin yıkılışının geciktiği savunulmuştur. Yine buradan Galata Bankerlerinin Osmanlı Devleti'nde olumlu faaliyetlerde de bulunduğu unutulmaması gerektiği vurgulanmıştır.

“Bunu daha çok orta sınıfta yaymak lazım. Ve bu sınıf arasındaki farklılıkları da asgariye indirmek gerek”.

Alex Baltazzi, bu ifadede Türkiye'nin ekonomik olarak sınıfsal farklılıkların olduğunu beyan etmiştir. Bu ekonomik sınıfsal ayırmda üst ve alt gelir seviyesi arasındaki uçuruma dikkat çekilmiştir. Bu iki sınıf arasındaki farklılığın ancak gelir seviyesinin artırılması ile mümkün olacağı ifade edilmiştir.

“Prof. Dr. Haydar Kazgan diyor: Kamondo ile Baltazzi çıkmış Paşa'ya “Paşa bu kadar yabancı gelmesin” demişler. Paşa'da demiş ki, Ama sizden daha az faiz alıyorlar” Onlarda demiş ki, “Ama bizim kazandığımız faizler, paralar ilke içinde kalıyor” Şimdi ben globalleşen dünyada bunları söylemek pek doğru olmamakla beraber Türk sermayesinin Avrupa sermayesinin ölçüsüne çıkması gerektiğini söylüyorum”.

Bu ifadeler ile Alex Baltazzi ülkemize yatırım yapan yabancı sermayeye karşı olmadığını, ancak yerli sermayeden yana olduğunu tarihsel bir olay ile anlatmaktadır. Bunun yaklaşımının nedenini ise yerli sermayenin kazanacağı karların yine ülke ekonomisine kazanç getirdiğini şeklinde yorumlamaktadır. Ayrıca yerli sermayenin desteklenmesini ve artırılması için girişimler yapılması gerektiğinin altını çizmektedir.

“Onlarla bizim kimliğimizi koruyarak bir orta yolu bulmak lazım”.

Bu ifade ile Alex Baltazzi, Avrupa Birliği sürecine karşı olmadığını ancak Avrupa Birliği ile entegrasyon sağlanırken kendi kültürümüz ve değerlerimizin korunarak gerçekleşmesinden yana olduğunu vurgulamıştır.

Ben Baltazzi ailesinin /minde yasayan ve Kandıran Turizm.
 Sirketinin sahibi Alex Baltazzi. Afyon Kocatepe Universte-
 Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye alanında Terhi Yüksek Lisans
 yapan Mehmet Özlakçı'nın ailem ile ilgili bilgileri yaptım
 beyan etmen üzerine kendisiyle 28.01.2006 tarihinde bir
 görüşme yaptım. Görüşme sırasında kendisine her türlü yastan
 yapacağımı beyan ettim. Daha önce kendisinin işleri üzerine
 02.12.2006 tarihinde hem mülket yapmak hem de gelmelerini
 ailem ile ilgili bilgilerin doğruluğunu teyid etmek amacıyla
 kendisi görüşmem yaptım. Bu görüşme sırasında ilgili bilgileri
 bu gelmelerden önce Mehmet Özlakçı'nın ailem ile ilgili yapmış olduğu
 tüm gelmelerden önce Mehmet Özlakçı'nın, beyan
 etmiş gelmelerinden önce ailem

02.12.2006
 Kandıran Turizm.
 Alex Baltazzi

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlı Devleti, kurulduğu 13. yy.'den 19. yy.'nin başına kadar kusursuz şekilde işletilen siyasi, mali ve sosyal sistemler sayesinde ayakta kalmayı başarmıştır. Bu sistemlerin başarısı; siyasi açıdan askeri teşkilatın gücüne, mali açıdan tımar ve mukataa sistemlerinin başarı ile uygulanmasına ve sosyal açıdan vakıf sisteminin düzenli işletilmesine dayanmıştır. Osmanlı siyasi ve mali teşkilatının özünü, temeli fetihler sonucu kazanılan toprakların işletilmesi olan tımar sistemi oluşturmuştur. Çünkü savaşlar sonucu elde edilen toprakların tımar sistemi ile işletilmesi devletin devamlı olarak asker ihtiyacını karşıladığı gibi hazinenin de gelirlerini arttırmıştır. Ancak yükselme döneminden sonra yapılan savaşların başarısızlıklarla sonuçlanması, fetihlerin durmasına yol açmış bu durumda Osmanlı maliyesinde sıkıntıların baş göstermesine neden olmuştur.

16. yy.'den sonra ise duraklama dönemine giren Osmanlı Devleti, bu yüzyılla birlikte amacı elindeki toprakların bütünlüğünü korumak olmuştur. Ancak 17. yy.'nin sonlarına doğru gerileme dönemi başlamasıyla birlikte, Osmanlı Devleti elindeki toprakları kaybetmeye başlamıştır. 19. yy.'de ise Osmanlı Devleti, siyasi açıdan dışta toprak kayıpları yaşarken, içerde mali açıdan Galata Bankerlerine bağımlı hale gelmiştir. Dolayısıyla Galata Bankerleri ve dış borçlanma sürecine değinilirken, Osmanlı Devleti'nin kısaca Tanzimat Fermanı öncesi mali yapısı ve Tanzimat Sonrası mali yapısı ele alınması gerekmektedir. Böylelikle Osmanlı Devleti'ni iç ve dış borçlanma süreçlerine götüren nedenler üzerinde durulmalıdır. Çünkü Osmanlı Devleti'nin uyguladığı sistemlerinin bozulması Osmanlı Devleti'ni iç ve dış borçlanma sürecine doğru götürmüştür. Devletin temel ögesinin oluşturan bu sistemlerinin çöküşü aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin de çöküşünü getirmiştir.

Osmanlı Devleti 19. yy'nin başından itibaren köklü değişiklikler yapabilmek amacıyla bir dizi reformlar gerçekleştirmiştir. Bu yüzyılın öne çıkan değişikliği klasik devlet yapısından modern devlet yapısına geçiş olarak gösterilebilir. Yapılan değişikliklere rağmen bu yy. Osmanlı Devleti açısından siyasi ve mali açıdan oldukça sıkıntılı geçmiştir. Osmanlı Devleti'nin özellikle siyasi gücünün eksikliği mali açıdan Osmanlı yöneticilerini zor durumda bırakmış ve bu yüzyıl iç ve dış borçlanmanın yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. 19. yy. ile birlikte Osmanlı maliyesinde iç borçlanma

kaynağını, Galata Bankerleri adı verilen ve dünya finans çevrelerinde adlarından söz edilen Gayrimüslim sermayedarlar oluşturmuştur.

Galata Bankerleri, 19. yy. ile birlikte Osmanlı maliyesinde finans sektörünü kontrol eden ve kökleri sarraflara dayanan, Yahudi, Rum, Ermeni ve Levantenlerden oluşan sermayedarlardır. Galata Bankerlerinin Osmanlı Devleti ile başlayan finansal ilişkileri yaklaşık bir asır sürmüştür. Galata Bankerleri Osmanlı ekonomisinde birçok olumlu ve olumsuz faaliyette bulunmuşlardır. Galata Bankerleri bu faaliyetlerinden dolayı kimi zaman tepkilere maruz kalırken kimi zamanda Osmanlı maliyesindeki sorunlarının çözümünde önemli rol oynamışlardır. Ancak Osmanlı maliyesi ile ilgili yapılan birçok çalışmada, Galata Bankerlerinin olumlu ve olumsuz faaliyetleri toplu şekilde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Galata Bankerleri hakkında yapılan bu çalışmalarda Galata Bankerleri toplu şekilde incelenip, yargılanmışlardır. Oysa Galata Bankerlerinin faaliyetleri bireysel olarak da incelenmesi gerekmektedir. İşte bu tez bu anlayış çerçevesinde düşünülmüş ve Galata Bankerlerinden Baltazzi ailesinin Osmanlı ekonomisindeki olumlu ve olumsuz faaliyetleri incelenmiştir. Galata Bankerlerinden Baltazzi ailesinin seçilmesinin nedeni ise, Baltazzi ailesinin fertlerinin halen Türkiye’de yerleşmiş olmaları ve bu nedenle çalışmanın daha objektif olacağı kanısının yerleşmesidir.

Baltazzi ailesi Osmanlı topraklarına 1746 yılında İzmir’e yerleşmiştir. Ancak Baltazzi ailesinin Osmanlı Devleti ile siyasi ve mali ilişkisi 19. yy. nin ortalarından itibaren artmıştır. 19.yy.’nin ortalarından itibaren Osmanlı maliyesinde öne çıkan Baltazzi ailesi fertleri, Emmanuele Manolaki Baltazzi olmuştur. Manolaki Baltazzi, Osmanlı tebaasından olmadığı halde Osmanlı topraklarında ilk defa mülk edinme izni almıştır. Bunun yanı sıra Manolaki Baltazzi Osmanlı Devleti’nde ilk şirket olan Şirket-i Hayriyye’nin kuruluşunda önemli rol oynamıştır. Şirketi Hayriye, Osmanlı Devleti tarafından İstanbul Boğazı’nın her iki yakasından taşımacılık işi yapmak amacıyla kurulmuştur. Manolaki Baltazzi, şirketin gemilerinin İngiltere’den getirilmesi hususunda Osmanlı Devleti adına aracılık etmiştir. Bu aracılıkta Baltazzi’lerin bir oğlunun orada olması etkili olmuştur. Manolaki Baltazzi, İngiltere’den gemilerin getirilmesi işini başarıyla yerine getirmiştir. Ayrıca Manolaki Baltazzi, İngiltere’nin gemilerde yaptığı indirimi şirket yöneticilerine bildirmesi ve aracılık için masraf talep etmemesi üzerine, Osmanlı Padişahı Abdülmecit tarafından Şirketi Hayriyye’nin 10

hissenin karşılık olarak hediye edilmesi emir edilmiştir. Ayrıca bu olumlu hareketlerinden dolayı Baltazzi'ler saraydan oldukça övgüye layık görülmüşlerdir. Yine Manolaki Baltazzi, 1849 yılında Osmanlı Devleti'nin teşviki ile J. Alleon ile Osmanlı Devleti'nin ilk bankası olan Dersaadet Bankasını kurmuştur. Dersaadet bankası, dış ticarete kambiyo istikrarının sağlanması için Osmanlı Devleti'nin teşviki ile kurulmuştur. Dersaadet bankası, faaliyetine 3 yıl kadar devam etmiş ve banka yöneticileri faaliyetleri boyunca kambiyo istikrarını başarıyla sağlamışlardır. Ayrıca Dersaadet bankası yöneticileri, kambiyo istikrarı yanı sıra Osmanlı hazinesine borç para vermişlerdir. Baltazzi'ler Osmanlı ekonomisindeki bu olumlu hareketlerinden dolayı Osmanlı Devleti'nin güvenini kazanmışlardır.

Yine Baltazzi ailesinden Demostene Baltazzi, Osmanlı Devleti'nin arkeolojik kazılarında komiser olarak görev yapmış ve birçok sanat eserini müzelerimize kazandırmıştır. Ayrıca bu çalışmalarından dolayı Demostene Baltazzi'ye Osmanlı Devleti tarafından "Bey" unvanı verilmiştir. Baltazzi ailesi halen İzmir'de ikamet etmektedirler.

Alex Baltazzi, Baltazzi ailesinin en son ferdidir. Çalışmanın daha objektif ve birincil kaynaklardan oluşabilmesi için, Alex Baltazzi ile bir öngörüşme yapılmış ve ikinci görüşmede mülakat tekniği uygulanmıştır. Mülakat tekniğinin amacı; araştırma yöntemlerinden betimsel analiz yöntemi ile mülakatın analizi yapılarak, Baltazzi'lerin Osmanlı Devleti hakkındaki görüşleri daha gerçekçi bir biçimde ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Yapılan mülakatta Alex Baltazzi'nin oldukça rahat tavırları ve sözünü sakınmadığı gözden kaçmamıştır. Alex Baltazzi mülakatta birkaç konuda oldukça önemli noktalara deyinmiştir. Örneğin: Alex Baltazzi, mülakatta sosyal adaletin sağlanmadığını özellikle son dönemde sosyal adaletin sağlanmadığını ve bunun sorumlusunun ne Osmanlı yöneticileri ne de Galata Bankerleri olmadığını ifade etmesi önemlidir.

Yapılan mülakatın sonucunda elde edilen bulgular, Baltazzi'lerin Osmanlı devleti'ne oldukça bağlı ve saygı dolu oldukları gözlenmiştir. Yine Alex Baltazzi ile yapılan mülakatta Baltazzi'lerin yaşadıkları toprakları vatanları olarak benimsedikleri saptanmıştır.

Yapılan bu çalışmaya, İktisat tarihi ve kapitalistleşme süreci açısından bakıldığında ise Türk toplumunda bir burjuvazi sınıfın doğmasına çeşitli sebeplerle

imkan tanınmadığı görülmüştür. Özellikle toprak düzeninin Batı'dakinden farklı olması, rekabetin ve dış satımı yasaklayan dayanışmacı pazar yapısı (iaşe ve ibate sistemi) ve güçlü merkezi askeri bürokratik yapı ile dini kültürel değerler Batı tarzı burjuvazi sınıfının oluşmasını engellemiştir. Bunun yerine ikame edilebilecek tek unsur Osmanlıdaki gayri müslim azınlıklardır. Sadece mali açıdan değil, yaşam tarzı, estetik değerleri ve olayları algılama biçimi açısından da burjuva değerlere sahip bu kesim, maalesef yanlış politikalarla kaybedilmiştir. Yerine ikame edilmeye çalışılan milli burjuvazi asla burjuva değerleri özümseyememiş sürekli devletten beslenen, kendi ayakları üzerinde bugün bile duramayan, varlığını siyasal sürece bağlı olarak devam ettiren etkin olmayan bir ekonomik sistemin doğmasına neden olmuşlardır.

KAYNAKLAR

- Active Finans Grubu, 2000, Osmanlı Devleti İlk Dış Kredisini 1854 Yılında Aldı, Active Bankacılık ve Finans Dergisi (6), s: 1–2.
- Açba, S. 1995, Osmanlı Devletinin Dış Borçlanması, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F.Yayınları No:1, Afyon.
- Akar, Ş. ve Al, H. 2003, Osmanlı Dış Borçları ve Gözetim Komisyonları 1854–1856, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul.
- Akçura, Y. 1940, Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (18. ve 19. Asırlarda), Türk Tarih Kurumu Yayınları, 8. Seri Yayın No:1, Maarif Matbaası, İstanbul.
- Akgündüz, A. 1996, İslam Hukukunda Ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Akgündüz, A. ve Öztürk, S. 1999, Bilinmeyen Osmanlı, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Akın, N. 2002, Yüzyılın İkinci Yarısında Galata Ve Pera, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Aktan, Coşkun C. 1988, Osmanlı Tımar Sisteminin Mali Yönü, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi,(52), s: 69–78
- Akyıldız, A. 1996, Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kağıt Para ve Sosyo-Ekonomik Etkileri, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- Akyıldız, A. 2001, Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri, Türkiye Ekonomi Bankası Yayınları, İstanbul.
- Akyıldız, A. 2003, Para Pul Oldu Osmanlıda Kağıt Para, Maliye ve Toplum, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Al, H. 1998, Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi–2 Osmanlı Devleti’nde Kurulan İlk Banka: İzmir Bankası (Smyrna Bank), (2), s: 90–95.
- Al, H. 2000, Dersaadet Bankasının Kuruluşu, Toplumsal Tarih Dergisi, (80), s: 18–23.
- Al, H. 2001a, Osmanlı Devleti İlk Dış Kredisini 1854 Yılında Aldı, Active Finans Dergisi, (6), s: 1–3.
- Al, H. 2001b, Dış Borç Bulma Ve Banka Kurma Girişimleri, Active Finans Dergisi, (16), s: 84–92.

Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S., Çoşkun, R., Yıldırım, E., 2004, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamaları, Sakarya Kitapevi, İstanbul.

Ana Britanica, 2005, Cilt 14, Ana Yayıncılık, İstanbul.

Aslan S. ve Yılmaz A. 2001, Tanzimat Döneminde Osmanlı Bürokratik Yapı ve Düşüncenin Değişimi, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, (Doç.Dr. Feramuz Aydoğan'ın Anısına) Cilt 2, (1), s: 287–297.

Bağış, A. İhsan, 1998, Osmanlı Ticaretinde Gayri müslimler, Turhan Kitapevi, Ankara.

Balcı, A., 2001, Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntem, Teknik Ve İlkeler, Pegem Yayıncılık, İstanbul.

Baltazzi, A. Bir İzmirli Arkeolog: Büyük Dedem Demostene Baltazzi, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, (5) s: 340–341.

Barkan Ö.Lütfi, 1942, Kolonizör Türk Dervişleri, Hamle Yayınları, İstanbul.

Bayraktar, K. 2002, Osmanlı Bankasının Kuruluşu, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 3, (2) s: 71–88.

Cezar, Y.1986, Osmanlı Maliyesinde Bunalım Ve Değişim Dönemi 18.yy.'dan Tanzimat'a Mali Tarih, Alan Yayıncılık, İstanbul.

Cin H. ve Akyılmaz G. 1995, Tarihte Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 124, Hukuk Fakültesi Yayınları No: 13, Konya.

Cin, H. 1992, Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 105, Hukuk Fakültesi Yayınları No: 12, Konya.

Çağatay, N. 2005. Ahiliğin Türk Ekonomisine Getirdikleri, Müdafaa-i Hukuk Dergisi, (78), s: 50–55.

Çakır, C. 2001, Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi, Küre Yayınları, İstanbul.

Daşdemir, L., 1999, Osmanlı Devleti'nde Banker-Sarrafa Faaliyetleri Yahut Bir Gerileme Sebebi Olarak Bankacılıktaki Gerileme, Osmanlı İktisat 3, Ed: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, s: 465-478.

Ekonomi Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, 1991, Ankara.

- Erdem, E. 2006, Osmanlı Para Sistemi Ve Tağış Politikası Dönemsel Bir Analiz, Bankacılar Dergisi, (56), s: 10–28.
- Eren, A., 1999, Osmanlı Ekonomisinde Kurumsal Gelişmeler, Osmanlı İktisat 3, Ed: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, s: 236-249.
- Falay, N. 1989, Maliye Tarihi, Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Genç, M. 2005, Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Güran, T.1989, Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841–1861), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları Dizi Sayı: 8 (15), Ankara.
- Hobsbawm, E., 1998, Sanayi ve İmparatorluk, Çeviren: Abdullah Ersoy, Dost Kitapevi, Ankara.
- Hulkiender, M., 2001, Devletin Finans Çevreleriyle İlişkileri Bakımından Galata Bankeri George Zarifi 1806–1884, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, (Yayınlanmış).
- İloğlu, S., 1998, 19. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Ekonomik Alanda GayriMüslimler, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, (Yayınlanmamış).
- İnalcık, H. 1996, Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- İnalcık, H. 2000, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi Cilt:1 1300–1600, Türkçeye Çeviren: Halil Berktaş, Donald Quataert (Ed.), Eren Yayıncılık, İstanbul.
- İstanbul.
- İhsanoğlu, E. ve Kaçar, M. 1995, Çağını Yakalayan Osmanlı! Osmanlı Devleti'nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul.
- Kalças, Evelyn L. 1978, Gateways To The Past Houses and Gardens Of Old Bornova, Bilgehan Matbaası, İzmir.
- Karagöz, H. ve Al, H., 1999, Mali bünyesi Sorunlu Bankaların Özkaynak Açığının Giderilmesinde Eski Bir Yöntem: “ Agio”, Active Bankacılık ve Finans Dergisi, (6), s: 1-5.

- Karakışla, Yavuz Selim. 2000. Osmanlı'da İlk Banka, İzmir Bankası 1842, Türkiye Tarih Dergisi, (24), s: 79- 85.
- Karal, E. Ziya, 1988, Osmanlı Tarihi Islahat Fermanı Devri 1856–1861, 6. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları 13. Dizi, (16), Ankara.
- Kasaba, R. 1993, Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi Çeviren: Kudret Emiroğlu, Belge Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, G. 2004, Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi Birinci Küreselleşmeden İkinci Küreselleşmeye, Bilgi İletişim Grubu Yayıncılık, İstanbul.
- Kazgan,H. 1981a, “Galata Bankerleri”, Para Dergisi, (1), s: 60–65.
- Kazgan,H. 1981b, “Galata Bankerleri”, Para Dergisi, (2), s: 54–55.
- Kazgan,H. 1982, Mahmut Nedim Paşa Olayı 2, Para Dergisi, (14), s: 40–49.
- Kazgan,H. 1986, “Rüsumu Sitte Yönetimin Başarısı”, Sermaye Piyasası Dergisi, (16), s: 51–62.
- Kazgan, H. 1991a, Galata Bankerleri, Türk Ekonomi Bankası Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, H. 1991b. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme “Osmanlı Sanayi Monografi ve Yorumlar”, Creative Yayıncılık, İstanbul.
- Kazgan, H. 1997, Osmanlıdan Cumhuriyete Bankacılık Tarihi, Creative Yayıncılık, İstanbul.
- Kazgan, H. 2005a, Avrupa Finans Kapitali I. Cilt, Roma Yayınları, Ankara.
- Kazgan, H. 2005b, Galata Bankerleri 1, Orion Yayınevi, Ankara,
- Kazgan, H. 2006, Galata Bankerleri 2, Orion Yayınevi, Ankara.
- Kazgan, H., Ateş, T., Koraltürk M. 1999, Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi I. Cilt, İstanbul Menkul Kıymetler Yayınları, İstanbul.
- Keleş, Hazma, 2001, Osmanlılarda 19. Yüzyıldaki Para Vakıflarının İşleyiş Tarzı Ve İktisadi Sonuçları Üzerine Bir Çalışma – Karacabey (Mihaliç) Kazası - Örneği, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt: 21 Sayı: 1 s. 189-207.
- Koraltürk, M., 1992, İstanbul Şehriçi Ulaşımında Şirket-i Hayriye 1850–1945, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, (Yayınlanmamış).
- Kömürcüoğlu, Ç. 1995, İzmir'deki Küçük İtalya, Tempo Dergisi, (24) s: 28–35.

- Oktay, N. 2002, Levantenler Tarihe Karışmak Üzere, Milliyet İnternet Adresi <http://www.milliyet.com.trcumartesi/cum03.html> (11.08.2006).
- Oliver, J. Schmitt, 2005, Çeviren: Alican, Cenk. 19.yy'da Pera ve Galata'daki Levantenler http://www.fak12.uni_muenchen.de/noi/Abstract_Schmitt_tuerk.pdf#search=%22galata%20ve%20pera%22 (10.08.2006).
- Onur, Y. 2000, Osmanlı Esnafında Uyum ve Dönüşüm 1650–1826, Toplum ve Bilim Dergisi, (78), s: 146–177.
- Ortaylı, İ.1989,18.-19. Yüzyıllarda Galata Tarih Boyunca İstanbul Semineri 29 Mayıs- 1 Haziran 1988, Edebiyat Fakültesi Basım Evi, İstanbul, s: 131–138.
- Ortaylı, İ.1999, İmparatorluğun En Uzun Yılı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öner, E. 2005, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare, Maliye Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- Önsoy, R., 1999, Muharrem Kararnamesi Ve Duyunu Umumiye, Osmanlı İktisat 3, Ed: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, s: 400-415.
- Pakalın, M. Zeki.1977, Maliye Teşkilatı Tarihi (1442–1930), 1.Cilt Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını Ankara.
- Pamuk, Ş. 2000,Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Pamuk, Ş. 2005, 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi (1500–1914), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Pamuk, Ş.1995, En büyük Tağşiş ve 1844 Tarihli Tashih-i Sikke İşlemi, Toplumsal Tarih Dergisi, (13), s: 205–219.
- Pınar, İ. 2001. Levant, Levanten ve Levantenlik, İzmir Kent Kültür Dergisi, (3), s: 55- 62.
- Sayın, A.Vefik, 1999, Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi), Maliye Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu, Ankara.
- Sayın, A. Vefik, 2000 Maliye Bakanlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Tarih-i Mali (Kuruluşundan Kanuni Döneminin Sonuna Kadar Osmanlı Maliye Tarihi),Ankara.

- Sevgen, N. 1969a, Nasıl Sömürüldük Sarraflar, Belgelerler Türk Tarihi Dergisi, (25) s:73- 74.
- Sevgen, N. 1969b, Nasıl Sömürüldük Sarraflar, Belgelerler Türk Tarihi Dergisi, (16), s: 62–66.
- Sevgen, N. 1969c. Nasıl Sömürüldük Sarraflar, Belgelerler Türk Tarihi Dergisi, (21), s: 74–79.
- Sitesi.
- Smith, Llewellyn M. 2002, Yunan Düşü, Çeviren: Halim İnal, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Şen, H. 2003, Bir Parasal İstikrarsızlık Örneği; Osmanlı Devletinde Paranın Tağşişi, Active Bankacılık ve Finans Dergisi, (33), s: 50–60.
- Şenocak, B. 2003, Levant'ın Yıldızı İzmir, Levantenler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler, Şenocak Kültür Yayını 1, İzmir.
- Tabakoğlu, A., 1999, Osmanlı Mali Yapısının Ana Hatları, Osmanlı İktisat 3, Ed.: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, s: 125-135.
- Tabakoğlu, A.1997, Türk İktisat Tarihi, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Tabakoğlu, A.1985, Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Toprak, Z. 1982. Türkiye'de Milli İktisat (1908–1918), Yurt Yayınları Ankara.
- Uras. G. 2002, Levantenler İzmir'in rengi-tadı,
http://www.ataturque.asso.fr/informations_presse%20turque020907.htm(27.09.2006).
- Ünaltan, A.Altay, 2005, Galata Bankerleri ve Duyunu-u Umumiye
<http://www.haber10.com/makale/501/> - 74 (15.08.2006).
- Üsdiken, B. 1993, İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:1 Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Üsdiken, B. 2000. Pera ve Beyoğlunda, Creative Yayıncılık, İstanbul.
- Yelkenci, D. 1989, Eski Galata ve Binaları Galata'nın İsmi, Şefik Matbaası,
- Yerasimos, S.1980 Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye Çeviren: Babür Kuzucu, Gözlem Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H., 2000, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Kitapevi, Ankara.

Yılmaz, Binhan E. 2002, Osmanlı İmparatorluğunu Dış Borçlanmaya İten Nedenler Ve İlk Dış Borçlanma, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, (4), s: 186–198.

Yılmaz, Ö. 1998. Osmanlı Devleti Tarihi I-II Cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

-2002, Tatlı Su Frenkleri

http://tr.wikipedia.org/wiki/Tatl%C4%B1_su_Frenkleri 10.08.2006.

-2003, Ahilik

<http://www.cansaati.org/article/read.asp?id=2641> (18.07.2006).

-2004, Galata- Pera

<http://www.tvitamini.com/galata1.htm> (11.08.2006).

-2004, Galatanın Tarihçesi 2

http://www.biggllook.com/biggistanbul/semter/galata/galata_tarihçe.asp (11.08.2006).

-2004, İstanbul'un Fethinden Sonra Galata-Pera

<http://www.tvitamini.com/galata2.htm> (11.08.2006).

-http://www.christopherlong.co.uk/gen/petrocochinogen/fg19_156.html (15.09.2006).

-Güran,T. 2003, 19.Yüzyılda Osmanlı Kamu Maliyesi

http://www.obarsiv.com/guncel_vct_2003_tevfikg.html (15.06.2006).

EKLER**EK- I****BALTAZZİ AİLESİNİN SOY AĞACI**

EVANGELOS (DİMİTRİOS) BALTAZZİ- VİEROU IOANNES MAVROGORDATO
(? – 1809) (1761-1856)

EMMANUEL EVANGELOS BALTAZZİ- CATHERİNE P. PETROCOCHİNO
(1790-1854)

(Evlilik Tarihi ve Yeri: 1818, Livorno Tuscany/Italy)

(1826-1867) 1.Spyridon - Loukia - Emmanuel - Eleni	(1828-1887) 2.Epaminondas	(1831-1887) 3.Aristides - Amalia - Edward - Sophia - Maria - Alexander - Julia - Elpis - Theodore - Emmanuel - Elise	(1833-1895) 4.Xenophon	(1834-1894) 5.Theodore - Elizabeth - Helen - Mary - Alexander - Hector - Aristides - Eveline - Charlotte - Henry - Julia
(1835-1900) 6.Demosthenes - ? - ? - Alexandor - Costantino - ALEX BALTAZZİ	(1837-1888) 7.Maria	(1839-1899) 8.Aspasia	(1841-1894) 9.Ioannis	(1842-1899) 10.Christine

-Baltazzi ailesinin soy ağacı aşağıdaki siteden alınan bilgiler ve Baltazzi ailesinin ferdi Alex Baltazzi'den sağlanan bilgiler dahilinde hazırlanmıştır.

-www.christopherlong.co.uk/gen/etrocochinogen/fg19156.html

-Baltazzi ailesinin şu anki ferdi Alex Baltazzi'nin kan bağı siyahla gösterilmiştir.

-Siyah olarak belirtilmiş olan Emmanuel Evangelos Baltazzi, hem Şirket-i Hayriyye'nin kuruluşunda aracılık eden hem de Osmanlı Devleti sınırları içerisinde devlet teşviki ile kurulan ilk banka olan Dersaadet bankasının kurucularındandır.

ÖZGEÇMİŞ

Mehmet OĞLAKÇI

Maliye Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Yüksek Lisans: 2006 Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisans: 2004 Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) İşletme Bölümü

Lise: 1998 Gaziantep Lisesi (Süper Lise) Bölümü

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Gaziantep, 03.01.1981 Cinsiyet: Erkek

Yabancı Dil

İngilizce

İÇİNDEKİLER

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	ii
TEZ ÖZETİ	iii
ABSTRACT	iv
ÖZGEÇMİŞ	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN MALİ YAPISI

I- TANZİMAT FERMANI'NIN İLANINDAN ÖNCE OSMANLI DEVLETİNİN MALİ YAPISI	3
A) OSMANLI DEVLETİ'NİN MERKEZ MALİYESİ VE MERKEZ MALİYESİNE GELİR SAĞLAMA YÖNTEMLERİ	3
1. Osmanlı Devleti'nde Merkez Maliyesinin Gelir Elde Etme Yöntemleri.....	4
a) Osmanlı Devleti'nde Merkez Maliyesi'nin Gelirlerinden Mukataa Uygulaması Ve İşletilme Biçimleri	4
aa) Mukataaların İşletilme Yöntemi Olarak İltizam Sistemi	5
ab) Mukataaların İşletilme Yöntemi Olarak Emanet Sistemi	6
ac) Mukataaların İşletilme Yöntemi Olarak Malikane Sistemi.....	6
b) Osmanlı Devleti'nde Merkez Maliyesi'nin Gelirlerinden Cizye Vergisi Ve Toplama Yöntemleri	7
ba) Cizye Vergisinin İlk Toplama Şekli Olan Maktu Vergi	8
bb) Cizye Vergisinin İkinci Toplama Şekli Olan Aler-Ruus (Kişi Başına) Vergisi	8
c) Osmanlı Devleti'nde Avarız Vergisinin Toplanması	8
B) OSMANLI DEVLETİ'NDE TIMAR VE VAKIF SİSTEMLERİNİN UYGULANMASI	9
1. Osmanlı Devleti'nde Tımar Sisteminin Doğuşu Ve Uygulanması	10

2. Osmanlı Devleti'nde Vakıf Sisteminin Uygulanması.....	13
a) Osmanlı Vakıf Sisteminde Taşınmaz Mal Vakıfları	14
b) Osmanlı Vakıf Sisteminde Taşınır Mal Vakıfları	14
C) TANZİMAT FERMANI'NIN İLANINA KADAR OSMANLI MALİYESİNDE YAŞANAN BUNALIMLARIN NEDENLERİ	16
1. Tımar Sisteminin Bozulması.....	17
2. Askeri Harcamaların Artması	18
3- Yaşanan Parasal İstikrarsızlıklar Ve Tağşiş İşlemleri.....	20
4. Dünya Ticaretinde Yaşanan Gelişmeler Ve Osmanlı Devletine Etkileri.....	22

II. TANZİMAT FERMANI ÖNCESİ VE SONRASI OSMANLI DEVLETİ'NDE SİYASİ VE MALİ ALANDA YAŞANAN GELİŞMELER23

A) TANZİMAT FERMANI'NIN İLANINA DOĞRU OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN SİYASAL GELİŞMELER	23
B) TANZİMAT FERMANI'NIN İLANINA KADAR OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞANAN MALİ SORUNLAR	24
1. Osmanlı Ekonomisinin Dışa Açılması ve Sonuçları	25
a) Balta Limanı Ticaret Antlaşmasının Yapılması Ve Anlaşmanın Etkileri.....	26
aa) Balta Limanı Antlaşmasına Tepkiler	26
aaa) Balta Limanı Antlaşmasına Dış Devletlerin Tepkisi	26
aab) Balta Limanı Antlaşmasına Ülke İçinden Gelen Tepkiler.....	27
C) TANZİMAT FERMANI'NIN İLANINDAN SONRA İLK DIŞ BORÇLANMAYA DOĞRU OSMANLI MALİYESİ.....	28
1. Tanzimat Fermanının İlanı İle Osmanlı Maliyesinde Yapılan Yenilikler.....	28
a) Maliye Teşkilatında Yapılan Düzenlenmeler.....	29
b) Vergi Alanında Yapılan Düzenlemeler	29
ba) Emlak Ve Arazi Vergilerinin Getirilmesi	30
bb) Temettü Vergilerin Getirilmesi	30
bc) Şer'i Vergilerde Yapılan Değişiklikler	30
bca) Cizye Vergisindeki Yapılan Değişiklik	31
bd) Aşar Vergisinde Yapılan Değişiklik	31
be) Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı'nın İlanı İle Bütçede Yapılan Değişiklikler	31

c) Tanzimat Fermanı'nın İlanının Osmanlı Maliyesine Etkisi.....	33
d) Osmanlı Devleti'ni Dış Borçlanmaya İten Faktörler.....	33
da) Osmanlı Devleti'ni Dış Borçlanmaya İten İç Faktörler.....	34
db) Osmanlı Devleti'ni Dış Borçlanmaya İten Dış Faktörler	34

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE İÇ VE DIŞ BORÇLANMANIN SÜRECİNİN BAŞLAMASI VE GALATA BANKERLERİ

I- 19. YÜZYILDA DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE OSMANLI DEVLETİ'NE ETKİSİ.....	36

A) AVRUPA'DA MERKANTİLİZM VE SANAYİ DEVRİMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI	36
1. Avrupa'da Sanayi Devriminin Ortaya Çıkışı.....	37
2. Sanayi Devriminin Osmanlı Devletine Etkileri Ve Sonuçları.....	38
a) Osmanlı Devleti'nde Üretim Yapısının Bozulması.....	40
b) Osmanlı Devleti'nde Gediklerin Bozulması	41
c) Osmanlı Toplumunda Tüketimin Artması	44

II. OSMANLI DEVLETİ'NİN İÇ BORÇLANMA KAYNAKLARI VE GALATA BANKERLERİ.....	44

A) OSMANLI DEVLETİ'NDE YAŞAYAN GAYRİMÜSLİMLER VE EKONOMİK FAALİYETLERİ.....	44
B) OSMANLI DEVLETİ'NİN TOPLUM YAPISINDA SOSYAL VE KÜLTÜREL DEĞİŞİME NEDEN OLAN TOPLULUK: LEVANTENLER.....	46
C) OSMANLI DEVLETİ'NDE İÇ BORÇLANMANIN EVRİMİ VE GALATA BANKERLERİ.....	48
1. Osmanlı Devleti'nde Yeni İç Borçlanma Kaynağı Esham Sistemi.....	49
2. Galata Semtinin Tarihçesi, Sosyo-Kültürel Ve Demografik Yapısı.....	50
3. Galata Bankerlerinin Ortaya Çıkışları Ve Faaliyetleri.....	53
4. Galata Bankerlerinin Osmanlı Yönetiminde Etkili Olmaları.....	55
5. Osmanlı Devleti'nde Kaime İhracının Başlaması Ve Galata Bankerlerinin Kaimeler Üzerindeki Faaliyetleri.....	56
a) Osmanlı Devleti'nde Kaime İhracını Hazırlayan Gelişmeler	56

b) Osmanlı Devleti'nde Kaime İhracının Başlaması	57
c) Kaime Üzerinde Borsa'da Oynanan Hava Oyunları Ve Oyunun Aktörleri: Galata Bankerleri	59
6. <i>Şirket-i Hayriye'nin Kuruluşu Ve Şirketin Yönetiminde Galata Bankerlerinin Rolü</i>	61

III. OSMANLI DEVLETİ'NDE DIŞ BORÇLANMA SÜRECİNİN

BAŞLAMASI.....64

A) OSMANLI DEVLETİ'NDE İLK DIŞ BORÇ ALMA FİKRİNİN ORTAYA ATILMASI64

1. <i>Osmanlı Devleti'nde İlk Dış Borçlanmayı Zorunlu Kılan Gelişmeler</i>	65
a) Osmanlı Devleti'nde İlk Dış Borç Alma Girişiminin Başarısızlıkla Sonuçlanmasının Nedenleri.....	66
2. <i>Kırım Savaşı'nın Çıkması Üzerine İlk Dış Borçlanmanın Gerçekleşmesi</i>	67
a) Kırım Savaşının Finansmanı İçin Ordu Kaimelerinin Çıkarılması	67
b) Osmanlı Devleti'nde İlk Dış Borç Anlaşmasının Gerçekleşmesi	68
c) Osmanlı Devleti'nde İlk Dış Borçlanma Sonucunda Oluşturulan Gözetim Komisyonu	69
d) Kırım Savaşının Devamı ve 1855 Dış Borçlanmasının Gerçekleşmesi	70
e) Kırım Savaşı Sonrası Osmanlı Maliyesi Ve Tekrar Galata Bankerleri'nden Borç Alınması.....	71
3. <i>Osmanlı Devleti'nde Moratoryumun İlan Edilmesi Ve Duyun-u Umumiye Sürecine Doğru Gidiş</i>	73
a) Osmanlı Devleti'nde 1875 Yılında Moratoryum (Mali İflas) İlan Edilmesi Ve Moratoryum Sonrası Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Gelişmeler	74
aa) Moratoryum Karşısında Dış Tepkiler	74
ab) Moratoryum Karşısında İç Tepkiler: Galata Bankerleri	75
b) Osmanlı Devleti'nde Moratoryum Sonrası Yaşanan Gelişmeler	76
ba) 1877–1878 Osmanlı –Rus Savaşı Ve Galata Bankerleri.....	76
baa) Osmanlı- Rus Savaşı Sonrası Yaşanan Gelişmeler	78
bab) Osmanlı-Rus Savaşı Sonrası Berlin Konferansı'nın Düzenlenmesi ...	79
bb) Osmanlı Devleti İle Galata Bankerleri Arasında Yapılan Rüsümü Sitte Sözleşmesi.....	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BALTAZZİ AİLESİ VE AİLENİN OSMANLI EKONOMİSİNDEKİ FAALİYETLERİ

I- OSMANLI DEVLETİNDE LEVANTEN BİR AİLE: BALTAZZİ AİLESİ.....	82
II- BALTAZZİ AİLESİNİN OSMANLI EKONOMİSİNDEKİ FAALİYETLERİ	84
A) ŞİRKET-İ HAYRİYE'NİN KURULUŞUNDA BALTAZZİ AİLESİ	85
B) OSMANLI DEVLETİ'NDE BANKACILIK FAALİYETLERİ VE BALTAZZİ AİLESİ.....	86
1. İzmir'in Osmanlı Ekonomisindeki Yeri.....	87
2. Yabancı Devletlerin Banka Kurma Girişimleri Ve Yabancıların İlk Bankayı Kurması.....	89
a) İzmir Bankası'nın (Smyrna Bank) Kurulması.....	90
aa) İzmir Bankasının Faaliyetleri	90
ab) İzmir Bankasının Kapatılması	91
3. Dersaadet Bankasının Kurulması Ve Baltazzi Ailesinden Manolaki Baltazzi....	92
a) Dersaadet Bankasının Kurulmasını Gerekli Kılan Gelişmeler.....	92
b) Dersaadet Bankasının Kurulması	93
c) Dersaadet Bankasının Faaliyetleri Ve Kapanması	94
C) ALEX BALTAZZİ İLE YAPILAN MÜLAKAT GÖRÜŞMESİ VE MÜLAKAT GÖRÜŞMESİNİN BETİMSSEL ANALİZ	96
1. Mülakat Hakkında Genel Bilgi.....	96
2. Alex Baltazzi İle 02.12.2006 Tarihinde Yapılan Mülakat Görüşmesinin Metni	97
3. Alex Baltazzi İle Yapılan Mülakat Görüşmesi Sonrası Kullanılan Betimsel Analiz Hakkında Genel Bilgi	104
4. Alex Baltazzi'nin Yazmış Olduğu Makalenin Betimsel Analizinin Yapılması...	105
5. Alex Baltazzi İle Yapılan Mülakat Görüşmesinin Betimsel Analizi.....	107
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	112
KAYNAKLAR	116
EKLER	123

Tablolar Listesi

Tablo 1: 1669–1711 Yılları Arası Kapıkulu Askerlerinin Sayısı Ve Yapılan Savaş Harcamaların Bütçe Üzerindeki Etkisi.....	18
Tablo 2: Osmanlı Devleti’nde Kale Askerlerinin Sayısı Ve Harcama Tutarı.....	19
Tablo 3: Paranın Adet Ve Ağırlığının Yıllar İçerisindeki Değişimi.....	20
Tablo 4: 1841–1861 Yılları Arası Devletin Bütçe Tespitleri (Gelir-Gider).....	32
Tablo 5: Osmanlı Devleti’nin İlk Dış Borçlanma Sonucunda Elde Ettiği Kaynak.....	69
Tablo 6: Osmanlı Devleti’nin Galata Bankerlerine Olan Borcunun Dağılımı.....	73
Tablo 7: Osmanlı Devleti’nin 1858–1874 Yılları Arası Almış Olduğu Dış Borçlar.....	80
Tablo 8: İzmir Şehrinin 1847- 1860 Yılları Arasındaki Yabancı Nüfus Dağılımı.....	88